T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE HAFTALIK MUHALİF BİR DERGİ: *ÇAKMAK* (1956-1957)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CABİR CAYMAZ

İSTANBUL 2024

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE HAFTALIK MUHALİF BİR DERGİ: *ÇAKMAK* (1956-1957)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CABİR CAYMAZ

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEYNEP AKARSLAN

İSTANBUL 2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER I
ÖN SÖZ IV
ÖZET VI
ABSTRACT VII
KISALTMALAR VIII
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 3
1. *ÇAKMAK* DERGİSİNİ DOĞURAN ZEMİN 3
1.1. Osmanlıdan Çok Partili Cumhuriyet Türkiyesi'ne Kadar Basın - Siyaset İlişkisine Genel Bir Bakış 3
1.1.1. Türk Basınının Doğuşu ve Siyasi Niteliği 3
1.1.2. 1918-1945 Arası Dönemde Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri 17
1.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş 26
1.2.1. Soğuk Savaş'ın Türkiye'ye Etkileri 28
1.2.2. Kurulan İlk Siyasi Partiler 29
1.2.3. Muhalif Basın 31
1.2.4. Komünizmle Mücadele 32
1.2.5. 1946 Seçimleri ve Millet Partisi'nin Oluşumu 32
1.3. Demokrat Parti Dönemi'nde Oluşan Muhalefet İklimi ve Basın 35
1.3.1. Demokrat Parti Dönemi'nde Muhalefet ve Kurulan Başlıca Muhalefet Partileri 35
1.3.2. Muhalif Basın 37
İKİNCİ BÖLÜM 40
2. *ÇAKMAK* DERGİSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ 40
2.1. Derginin Şekil Özellikleri 40
2.2. Derginin İçerik Özellikleri 43
2.2.1. Amacı ve Genel Yayın Politikası 43
2.2.2. Ele Aldığı Konular 45
2.2.3. Yazar Kadrosu 45
2.3. Derginin Sahibi, Başyazarı Tahsin Demiray'ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri 48
2.3.1. Ailesi ve Yetiştiği Ortam 48
2.3.2. Yayıncılık Faaliyetleri 50
2.3.3. Fikirleri 50

2.3.4. Eserleri 52
2.3.5. Siyasi Faaliyetleri 57
2.3.5.1. Türkiye Köylü Partisi'ndeki Faaliyetleri 59
2.3.5.2. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ndeki Faaliyetleri 61
2.3.5.3. Adalet Partisi'ndeki Faaliyetleri 61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 63
3. *ÇAKMAK* DERGİSİNİN İÇERİK ANALİZİ 63
3.1. *Çakmak* Dergisinin Türk Siyasetine Bakışı ve Muhalefeti 64
3.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi'ne Bakışı 65
3.1.2. Demokrat Parti'ye Bakışı 67
3.1.3. Türkiye Köylü Partisi ve Diğer Partilere Bakışı 68
3.2. *Çakmak* Dergisinde Dünya Siyasetine Bakış 70
3.2.1. Batı Ülkelerine Bakış 70
3.2.2. Sosyalist Ülkelere ve Komünizme Bakış 73
3.2.3. Türk ve İslam Dünyası'na, Kıbrıs ve Orta Doğu'ya Bakış 74
3.3. *Çakmak* Dergisinde Tarihî Konu ve Kişiliklere Bakış 77
3.3.1. Osmanlı Tarihi ve Padişahlarına Bakış 77
3.3.2. İttihatçılara Bakış 78
3.3.3. Prens Sabahattin'e Bakış 79
3.3.4. Atatürk'e Bakış 79
3.3.5. İsmet İnönü'ye Bakış 80
3.3.6. Fevzi Çakmak'a Bakış 81
3.3.7. Kazım Karabekir'e Bakış 82
3.3.8. Adnan Menderes'e Bakış 82
3.3.9. Remzi Oğuz Arık'a Bakış 83
3.3.10. Osman Bölükbaşı'na Bakış 84
3.3.11. İnkılapçılığa Bakış (Devrimcilik Eleştirisi) 84
3.4. *Çakmak* Dergisinde Coğrafya 84
3.5. *Çakmak* Dergisinde Köycülük Fikirleri 85
3.6. *Çakmak* Dergisinde Ekonomiye Bakış 85
3.7. *Çakmak* Dergisinin Masonluğa Bakışı 86
3.8. *Çakmak* Dergisinin Siyaset, Hürriyet ve Demokrasi Anlayışı 86
3.9. *Çakmak* Dergisine Göre Türk Basını 87
3.10. *Çakmak* Dergisinde Yer Alan Şiirler 88
3.11. *Çakmak* Dergisinde Kısa Hikâyeler ve Fıkralar 89

3.12. *Çakmak* Dergisinde Siyasi Mizah ve Karikatürler 89
3.13. *Çakmak* Dergisinde Yer Alan Psikolojik Konular 90
3.14. *Çakmak* Dergisinde Yer Alan Reklamlar 90
SONUÇ 91
KAYNAKÇA 95
EKLER 103
EK 1. *Çakmak* Dergisinin İlk ve Son Sayısındaki İçerikler 103
EK 2. *Çakmak* Dergisinin Sahibi, Başyazarı ve Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanı Tahsin Demiray 105
EK 3. *Çakmak* Dergisinin İlk Sayısının Kapak Görseli 106
EK 4. "Başlarken" Yazısı 107
EK 5. *Çakmak* Dergisine Konu Olan Fevzi Çakmak'ın Dergi Kapağında Yer Alması 108
EK 6. *Çakmak* Dergisinin Muhalif Türk Siyasetine Temel Bakışını İfade Eden Bir Yazı 109
EK 7. *Çakmak* Dergisine Konu Olan Adnan Menderes'in Dergi Kapağında Yer Alması 110
EK 8. *Çakmak* Dergisine Konu Olan Osman Bölükbaşı'nın Dergi Kapağında Yer Alması 111
EK 9. Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in Konu Edildiği *Çakmak* Dergisi Kapağı 112
EK 10. *Çakmak* Dergisinin Arka Kapağında Millî Şair Mehmet Akif Ersoy'un Fotoğrafı ve Mısrasının Yer Alması 113
EK 11. Winston Churchill'in Konu Edildiği *Çakmak* Dergisi Kapağı 114
EK 12. Arap Liderlerinin Konu Edildiği *Çakmak* Dergisi Kapağı 115
EK 13. *Çakmak* Dergisinin Son Sayısının Kapağı 116
EK 14. DP Eleştirisine Ait Örnek Karikatürler 117
EK 15. DP ve CHP Eleştirisine Ait Örnek Bir Karikatür 119
EK 16. CHP Eleştirisine Ait Örnek Bir Karikatür 120
EK 17. SSCB'nin Mısır'a Yardımını Eleştiren Bir Karikatür 121
EK 18. İngiltere ve ABD'nin Orta Doğu'ya Bakış Açısını Eleştiren Bir Karikatür. 122
EK 19. Hafta Dergisinde *Çakmak* Dergisine Ait Bir Reklam 123
EK 20. CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in Basına Beyanat Verdiği Sırada Arkasındaki Fevzi Çakmak Posteri 124

ÖN SÖZ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi Türk siyasi tarihi açısından önemli bir kırılma noktasını oluşturmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarıyla tek partili yönetilen Türkiye, Demokrat Parti'nin (DP) 1946 seçimlerinde mecliste bulunmasıyla başat iki partili bir siyasi yapıya dönüşmüştür. Bu durum zamanla çok partili siyasi hayatı çeşitlendiren yeni partilerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Siyasi yelpazenin sol ve sağ ucunda yer alan bu partilerin çoğu etkisiz olmuştur. Ancak Fevzi Çakmak ve daha birçok önemli ismin öncülüğünde kurulan Millet Partisi (MP), merkez parti niteliğini gösterip üçüncü parti konumuyla mecliste yer almıştır.

DP, 1950 genel seçimlerini kazandıktan sonra ülkede hürriyet ve demokrasi açısından kısa süreli bir bahar havası yaşanmıştır. Ancak zamanla sertleşen siyaset, DP-CHP arasındaki gerginlikler, siyaseti yeniden iki kutuplu bir atmosfere sürüklemiş; DP'nin MP'yi kapatması ve muhalefet üzerinde kurduğu baskı da bu durumu artırmıştır. İşte böyle bir iklimde Türkiye Köylü Partisi'nin (TKP) kurulması, MP'nin kapatılıp Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) olarak yeniden ortaya çıkması ve DP'den istifa edenlerin kurduğu Hürriyet Partisi (HP) gibi partilerle DP-CHP ikilemi dışındaki alternatif siyaset yeniden canlanmıştır.

Çakmak dergisi, DP iktidarında basının ve muhalefetin baskı altında olduğu DP-CHP ikilemiyle siyasette sert rüzgârların estiği bir iklimde siyasetin nabzını tutarak alternatif alanı genişletmek için yayımlanmış; böylece fikirlerini kamuoyuna sunmuştur. Bu bağlamda çalışmanın giriş ve birinci bölümünde tarihi seyir içinde siyaset ilişkisinin muhalefet ve basın faaliyetleri eksenindeki yeri tespit edilerek *Çakmak* dergisinin doğduğu zemin anlamlandırılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise *Çakmak* dergisinin genel özellikleri ortaya çıkarılarak derginin temel anlayışı incelenmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölüm ile sonuç bölümünde ise derginin içeriğinde ele alınan konular ve dergideki yazılar analiz edilmiş; *Çakmak* dergisinin, yayımlandığı dönemin iç ve dış konjonktüründeki olaylara bakış açısından hareketle derginin siyasi hayattaki yeri, önemi ve etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bir çalışma konusu olarak *Çakmak* dergisinin daha önce herhangi bir çalışmada ele alınmadığı görülmüştür. Sadece sosyoloji alanında Tahsin Demiray ile ilgili yapılmış iki yüksek lisans tezinde *Çakmak* dergisine değinilmiş ve dergideki birkaç yazıya atıf

yapılmıştır. 1987 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Ana Bilim Dalında Doç. Dr. Baykan Sezer'in danışmanlığında Recep Ertürk tarafından yazılmış *Tahsin Demiray Basınımızda ve Sosyolojide Yeri* adlı yüksek lisans tezinin ekler kısmındaki bir mülakatın metninde *Çakmak* dergisinin varlığından bahsedildiği bilgisi yer almaktadır. 2010 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında Yrd. Doç. Dr. Nuray Karaca'nın danışmanlığında Özkan Aydar tarafından yazılmış *Muhafazakarlık ve Tahsin Demiray* adlı yüksek lisans çalışmasında ise Tahsin Demiray'ın fikirlerinde muhafazakârlığın kanıtlarını göstermek bakımından *Çakmak* dergisindeki birkaç yazıya atıf yapılmıştır.

Bu çalışmanın kaynaklarının elde edilmesinde bana destek olan, kaynak temini ve çalışma ortamı sunan Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Taksim İBB Atatürk Kitaplığı, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi, Marmara Üniversitesi Prof. Dr. Orhan Oğuz Kütüphanesi, TBMM Arşivi ile Millî Kütüphane idarecileri ve personellerine teşekkürlerimi sunarım.

Tezin ortaya çıkmasında üzerimde emeği bulunan bütün hocalarıma şükranlarımı sunarım. Bu vesileyle Prof. Dr. Bülent Bakar, Prof. Dr. Gültekin Yıldız ve merhum Dr. Durmuş Hocaoğlu Hocalarımı özellikle zikretmek isterim. Bu çalışmanın ortaya çıkmasının yegâne mimarı; hocamdan öte saygı ve muhabbet duyduğum, aynı zamanda tez jürisinde yer alan Prof. Dr. Ali Satan Hocama derin hürmetlerimle medyûn-ı şükran olduğumu belirtmek isterim. Kendilerine maddi ve manevi desteğini benden hiçbir zaman esirgemediği için tekrardan çok teşekkür ederim. Ayrıca tezimin danışmanlığını yürüten Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Akarslan'a ve tez jürimde bulunan Prof. Dr. Belkıs Ulusoy'a teşekkürlerimi arz ederim.

Son olarak ne yapsam haklarını asla ödeyemeyeceğim tüm aile fertlerime; gösterdikleri fedakârlıkları, sabırları ve her türlü destekleri için sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Cabir CAYMAZ

İSTANBUL

2024

ÖZET

Bu çalışmanın konusunu Demokrat Parti iktidarının basın ve muhalif siyaset üzerinde baskısının yoğun şekilde hissedildiği 1957 genel seçimlerine doğru giden süreçte çıkan ve Türk siyasetinde muhalif tarzda siyasi bir mecmua olan *Çakmak* dergisi oluşturmaktadır. İlk sayısı Mart 1956'da çıkan ve haftalık bir dergi olan *Çakmak* dergisinin 50 sayı sonunda 1957 Şubat ayında yayın hayatı sona ermiştir. Türkiye Köylü Partisi'nin genel başkanı ve aynı zamanda yayıncı olan Tahsin Demiray'ın çıkarttığı bu dergi, Demokrat Parti iktidarına muhalif olmakla birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'ni muhalefet olarak görmemiş; siyasette çoğulculuğu öne sürmüştür. Dergiyi çıkaranlar derginin ismini belirlerken Fevzi Çakmak'ın soyadından esinlenmiş; milliyetçi, muhafazakâr ve liberal özelliklere sahip siyasi anlayış gütmüş ve Demokrat Parti'ye muhalefeti başta olmak üzere dönemin iç ve dış siyasi olaylarına bu anlayışla bakmıştır. Bu çalışmada *Çakmak* dergisinin fikirleri, iç ve dış siyasete bakışındaki özellikleri ile muhalif siyasi pozisyondaki yeri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti dönemi, *Çakmak* dergisi, basın, muhalefet, siyasi mecmua.

ABSTRACT

The subject-matter of this study is the *Çakmak* magazine, which was published as an opposition-style political magazine in Turkish politics during the period leading up to the 1957 general elections, when the pressure of the Democrat Party government on the press and opposition politics was intensely felt. The *Çakmak* weekly began to be published in March 1956; after a period of 50 issues between March 1956 and February 1957, it ended its publications. This magazine, published by Tahsin Demiray, the Chairman of the Turkish Peasants' Party and also a publisher, was an opponent of the Democrat Party government, but did not see the Republican People's Party as an opposition force and emphasized pluralism in politics. It was the surname of Fevzi Çakmak that gave the weekly its title; it followed a political approach which has the characteristics of nationalism, conservativism and liberalism, and viewed the domestic and foreign political events of the period, especially the opposition to the Democrat Party, from this perspective. This study attempts to reveal the *Çakmak*'s magazine views, how it regarded domestic and foreign policies and how it positioned itself as an oppositional force.

Keywords: Democrat Party period, *Çakmak* magazine, press, opposition, political magazine.

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AP: Adalet Partisi

bkz.: bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

CMP: Cumhuriyetçi Millet Partisi

DP: Demokrat Parti

ed.: editör

HP: Hürriyet Partisi

MKP: Milli Kalkınma Partisi

MP: Millet Partisi

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

s.: sayfa

SEATO: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TKP: Türkiye Köylü Partisi

vb.: ve benzeri

YTP: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Basın veya kamuoyu denilen olgu, iktidar-muhalefet ilişkilerinin olduğu toplumlarda yüzyıllardan beri varlığını devam ettirmektedir. Basın faaliyetlerinin etkili olması, siyasetin gelişimine katkı sağlayarak ve tıkanan siyasete alternatifler üreterek bulunduğu yerdeki toplumun siyasetini demokratikleştirmektedir.

Basın faaliyetleri, siyasi hayatta meclis muhalefetinin ya da meclisin olmadığı durumlarda yegâne muhalefet aracı olarak görülebilmektedir. Bu açıdan basın faaliyetlerinin iki şekilde önemli olduğu anlaşılabilmektedir. Basın gerektiğinde başlı başına muhalefet unsuru olup hem iktidarı hem de muhalefeti eleştirebilmektedir. Ayrıca iç ve dış politik hadiseleri yorumlayarak kamuoyunu haberdar etmek ve kamuoyuna sunma işlevinde etkili olabilmektedir. Bunun yanı sıra basın, çok partili siyasi hayata geçiş sürecindeki ülkelerde önemi daha da artan bir muhalefet aracı olarak görülmektedir. Çünkü meclis muhalefetinin yetersiz olduğu veya muhalefet odaklı yürüyüş ve toplantı biçimindeki protestoların gelişmediği bu dönemlerde basın, muhalefetin ve demokrasinin gelişmesi için önemli bir araç işlevi görmektedir.[1]

Modern toplumlarda basının yasama, yürütme ve yargı süreçlerinin yanında dördüncü kuvvet olarak yer alması; siyaseti etkileme gücünün ağırlığı ve bu anlamda topluma katkı sunmasından ileri gelmektedir. XVII. yüzyılda ilk defa günlük haber veren bilgi sayfaları şeklinde Avrupa'da ortaya çıkan ilk gazete örnekleri, Avrupa'da Fransız İhtilali'yle değişen siyasi yapıyla toplumların doğrudan siyasi süreçlerle ilgili fikir edinebilmesi ve karar verebilmesine olanak sağlamıştır. XIX. yüzyılla birlikte tüm Avrupa'da ve dünyanın çeşitli bölgelerinde basın faaliyetleri kamuoyunun oluşumunu sağlamıştır.

Tarih boyunca iktidar-muhalefet ilişkileri çerçevesinde devam eden siyasi hayatta iktidarlar, elinde bulundurdukları yönetim gücünü devam ettirmenin yollarını aramıştır. Basın, bu anlamda iktidarların istediği kamuoyunu oluşturabilme açısından önemli bir araç olmuştur. Ancak aynı basın, iktidarların iktidar olma vasıflarını ortadan kaldırabilecek potansiyeli içinde barındırdığından iktidarlar için tehdit oluşturmuştur. Basın, siyasi parti ya da muhalefet yapabilecek kurumlardan yoksun toplumlarda en güçlü muhalif araç olarak ortaya çıkmaktadır.

[1] Nükhet Yılmaz Turgut, *Siyasal Muhalefet*, İmaj Yayınevi, Ankara 2014, s. 208-210.

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Türkiye'sine geçişte basının rolü çok etkilidir. Söz gelimi Jön Türk hareketinden başlayarak İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesinde basın önde gelen propaganda araçlarından biri olmuştur. Keza Millî Mücadele yıllarında Anadolu hareketinin gücünü ve etkisini duyurabilmesinde Millî Mücadele'ye katılan gazetecilerin faaliyetleri dikkat çekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra iktidarı elinde bulunduran tek parti yönetimi, çok partili hayata dair gerçekleşen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimlerinden sonra muhalefetin hem siyasi örgütlenmesini hem de basın yayın yoluyla gelişmesini önlemeye çalışmıştır. 1930'lu yılların konjonktürü ve II. Dünya Savaşı yıllarının şartları, CHP yönetiminin bu baskılamayı yapabilmesine olanak tanımıştır. Ancak savaşı çok partili demokratik siyasete sahip Batı demokrasilerinin kazanması ve akabinde kendileri dışındaki dünyaya çok partili demokratik sistemi dayatmaları Türkiye'de de çok partili sisteme geçilmesini sağlamıştır.

Türkiye, çok partili sisteme geçerken iki kutuplu bir siyaseti benimsemeye çalışmıştır. CHP'nin iktidarda, DP'nin muhalefette olduğu bu sistemde çoğulcu bir siyasi yapı öngörülmemiştir. İşte bu şartlarda Millet Partisi'nin kurulması ve devamında DP iktidarında DP'den ayrılan isimlerin kurduğu muhalefet partileri, çok partili Türk siyasi hayatında çoğulcu muhalefetin zeminini oluşturmuşlardır.

DP-CHP ikileminde arka planda kalan alternatif siyaset, basın aracılığıyla sesini duyurmaya çalışmıştır. Güçlü iktidarların olduğu siyasal iklimde muhalif bir ses olabilmek ve bu sesi duyurabilmenin araçlarını kullanabilmek zordur. Nitekim böyle dönemlerde siyasi bir yayın çıkarmanın zahmetli olduğu bilinen bir gerçektir. Zorluklarla başa çıkabilecek fikrî ve maddi birikime sahip yayıncılar önem arz etmektedir. *Çakmak* dergisini çıkaran Tahsin Demiray'ın da hem aktif siyasette önemli bir konumda bulunması hem de yayıncılık alanındaki tecrübesi onu ayrıcalıklı kılmaktadır. Osmanlı döneminden beri gelen yayıncı-siyasetçi kimliğin Cumhuriyet Dönemi'ndeki önemli temsilcilerinden biri olan Tahsin Demiray'ın ve arkadaşlarının çıkardığı *Çakmak* dergisi, DP iktidarındaki muhalif seslerden biri olup dönemin iç ve dış siyasi konjonktüründe geçerli meşruiyet kaynakları olan hürriyet ve demokrasi taraftarlığı ile komünizm karşıtlığı gibi temalar ekseninde siyasi dergicilik faaliyetlerini yürütmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. *ÇAKMAK* DERGİSİNİ DOĞURAN ZEMİN

Süreli yayınlar genellikle basın olarak adlandırılmış dünyada ve Türkiye'de siyasi faaliyetlerin önemli araçlarından biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nden bugüne basın faaliyetlerinin yönü, siyasi atmosfere paralel bir biçimde ilerlemiştir. Süreli yayınlar, dünyada XVII. yüzyıldan bu yana önce gazete sonra dergi şeklinde çıkan bilgi edinme kaynakları olarak görülmüş ve dönemin düşünce dünyasının aktarılması işlevine sahip olmuştur.[2] XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde de benzer bir işlevle süreli yayınlar çıkarılmaya başlanmıştır. Nitekim Cumhuriyet Türkiye'sine kadar Osmanlıda 1831-1922 yılları arasındaki süreçte 22.284 adet gazete ve dergi yayımlanmıştır.[3]

1.1. Osmanlıdan Çok Partili Cumhuriyet Türkiyesi'ne Kadar Basın - Siyaset İlişkisine Genel Bir Bakış

1.1.1. Türk Basınının Doğuşu ve Siyasi Niteliği

Osmanlı Devleti'nde Lâle Devri'nden itibaren başlayan modernleşme hareketleri, Tanzimat Dönemi'yle birlikte köklü yeniliklerle devam etmiştir. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması gibi köklü değişiklikleri içeren bu dönemde yeniliklere karşı birtakım itirazlarla karşılaşılmıştır. İtirazlar sebebiyle bir yandan merkezî otorite kendisini tehdit altında hissederken diğer yandan da modernleşme ihtiyacının gerekliliği ve pratiği aksamıştır. Böylece hem yapılanlardan hem de yapılmak istenenlerden Osmanlı tebaasının haberdar edilmesi gerekli olmuştur.[4] Ayrıca Osmanlı Devleti, Avrupa kamuoyuna Osmanlı modernleşmesi yolundaki somut gelişmeler hakkında bilgi vermek kaygısını gütmüştür.[5] Başta bu nedenlerden dolayıdır ki önce gazeteler olmak üzere Osmanlı Devleti'nde de süreli yayınların çıkartılması süreci başlamıştır.

Türkçe olarak yayımlanan ve ülkemizde basın tarihimizin ve süreli yayınların başlangıcı olarak niteleyebileceğimiz gelişme 1 Kasım 1831'de *Takvim-i Vekayi* adlı gazetenin çıkışı olmuştur.[6] *Takvim-i Vekayi* gazetesi, Avrupa'daki gazetelerin aksine

---

[2] M. Bülent Varlık, *Türkiye Basın-Yayın Tarihi Kaynakçası,* A.İ.T.İ.A. Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Ankara 1981, s. VII.

[3] M. Orhan Bayrak, *Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993),* Küll Yayınları, İstanbul 1994, s. 170.

[4] Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923 (Tanzimat-Meşrutiyet-Millî Mücadele Dönemleri)*, Afa Matbaacılık, İstanbul 1990, s. 32.

[5] Nesimi Yazıcı, "Takvîm-i Vekâyi", *TDV İslam Ansiklopedisi,* XXXIX, (2010), s. 490.

[6] Osmanlı topraklarında *Takvim-i Vekayi'*den önce azınlıkların çıkardığı çeşitli gazeteler mevcuttur. Hatta bunun dışında Bağdat Valisi Kölemen Dâvud Paşa tarafından 1816'da çıkartılan *Curnalü'l-Irak* ve Mısır'da Mehmet Ali Paşa tarafından çıkartılan *Vakayi-i Mısriyye* gazetesi ilk Türkçe gazeteler olarak da kabul edilebilmektedir. (Bkz.: Nesimi Yazıcı, "Takvîm-i Vekâyi", *TDV İslam Ansiklopedisi,* XXXIX, (2010), s. 490.)

devlet otoritesinin halkı bilgilendirmek amacıyla çıkardığı fermanlar, fetvalar ve iradelerden oluşmaktadır.[7]

Gazete başta olmak üzere süreli yayınların çıkışıyla birlikte güncel tarih yazımının bu yayınlar eliyle daha da güçlendiği anlaşılmaktadır. Yaşanan gelişmeler süreli yayınlar eliyle geciktirilmeden kaleme alınacağı için tartışmaların ve yanlış anlaşılmaların önüne geçilmesi de hedeflenmiştir. Nitekim *Takvim-i Vekayi* gazetesinin çıkış sebebini açıklayan "Mukaddime" başlıklı ekte şu satırlar yer almaktadır:

> Tarih denilen bilimin görevi dünyanın işyerlerinde vuku bulan olayları, vakit ve zamanıyla kaydetmekten ve önceliklerden, sonra gelenlere hisse alınacak bir anı bırakmaktadır. Bu bilim devletin yasalarının korunmasını ve milletin düzen altında tutulmasını sağlar (…) Ancak olaylar 20-30 sene sonra topluca yazılıp yayınlanır (…) Oysa dünya olayları vukuu zamanında yayınlanıp ilan olunmayıp da gerçek sebepleri saklı kalırsa, insanın doğal olarak gerçeğini ve hedefini bilmediği şeye katılmak veya itiraz etmesi karşısında, yaradılışında bulunan özellikle, devleti yönetenlerin hayal ve hatırına gelmeyen türlü anlamlar vermesi doğaldır. (…) yanlış anlamaları önlemek için…[8]

Takvim-i Vekayi gazetesinin çıkarılmasının önemli bir yönü de toplumsal siyaseti dönüştürücü etkisi olmuştur. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın propaganda amaçlı çıkardığı *Vakayi-i Mısriyye* gazetesine karşı çıkarıldığı bilinen *Takvim-i Vekayi* gazetesiyle iki otorite arasındaki siyasi tartışmalar kamuoyu önünde cereyan etmeye başlamıştır. Her iki gazetede çıkan haberler ve yazılar ekseninden bakıldığında Osmanlı Devleti'ndeki siyasi güç mücadelesinde basının önemli bir işlevi olduğu ön plana çıkmıştır.[9] Özellikle 1831-1833 yılları arasında gerçekleşen Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı sırasında iki gazetenin karşılıklı gerçekleştirdiği polemikler basının siyasi tartışmalardaki rolünü açıkça gözler önüne sermektedir. Dinamik bir kamuoyu oluşumunun ilk örnekliği sayılabilecek bu durum; güncel olaylardan hareketle siyasi güç, siyasi gücün meşruiyeti gibi tartışmaların da toplum önünde yapıldığını göstermiştir.[10] Siyasi anlamda resmî gazete niteliği taşıyan *Takvim-i Vekayi*'nin dilinin halk tarafından kolayca anlaşılmasına çok dikkat edilmiştir. Ayrıca *Takvim-i Vekayi*, azınlık ve Batı kamuoyunu Osmanlı Devleti'nin izlediği politikalardan haberdar etmek için Türkçe

---

[7] Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923 (Tanzimat-Meşrutiyet-Millî Mücadele Dönemleri)*, Afa Matbaacılık, İstanbul 1990, s. 49.
[8] Alıntılayan; Orhan Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği,* İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 12.
[9] Orhan Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 12-13.
[10] Orhan Koloğlu, *İlk Gazete İlk Polemik*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 231-237.

yanında azınlık dilleri (Rumca, Ermenice vd.) ve "*Le Moniteur Ottoman*"[11] adıyla Fransızca olarak da çıkarılmıştır.

Toplumsal siyaseti etkileyen ve dönüştüren sonraki önemli gelişme, Agah Efendi'nin çıkardığı *Tercüman-ı Ahval* ve akabinde Şinasi'nin çıkardığı *Tasvir-i Efkâr* gazeteleri olmuştur. Bu gazeteler, Türkler tarafından özel ve bağımsız olarak çıkarılan ilk Türkçe gazeteler olmuştur. Çünkü azınlık basını ve yabancı basının Osmanlı aleyhindeki tutumuna karşı çeşitli yöntemlere başvuran Osmanlı yönetimi, başarılı olamayınca içerideki kısıtlamaları kaldırarak özel ve bağımsız nitelikteki Türkçe gazetelerin önünü açmak istemiştir.[12] Özellikle *Tercüman-ı Ahval*'deki yazıları ve *Tasvir-i Efkar*'daki yayın politikası, Şinasi'yi ayrıcalıklı kılmıştır. Şinasi, ilk sayısındaki yazısında *Tercüman-ı Ahval* gazetesinin, azınlıkların ve yabancıların gazete çıkarma özgürlüğü tekelini ortadan kaldırmak niyetiyle çıkarıldığını ifade etmiştir. Nitekim *Tercüman-ı Ahval* gazetesini "Millet-i Hakime"nin[13] sesi olarak görmüştür.

Tercüman-ı Ahval gazetesi ilk başta Osmanlı yönetimini rahatsız etmeyecek bir yayın politikası izlemiştir. Fakat zamanla zengin bir içerik sunması ve gördüğü ilginin de etkisiyle gazetede eleştirel yazılar yayımlanmaya başlamıştır. Ziya Paşa'nın eğitimdeki eksiklikleri ve kusurları dile getirdiği yazıları sebebiyle gazete iki haftalık bir kapatma cezası almıştır.[14]

Şinasi'nin yönetiminde çıkarılan *Tasvir-i Efkâr* gazetesi ise ilk sayısından itibaren fikir gazetesi niteliğinde bir eleştiri gazetesi olacağının sinyallerini şu şekilde vermiştir: "Devlet milletin vekilidir. Devletin gücü, halka götürdüğü iyi hizmetlerden doğar. Halkın bu hizmetlerle ilgili görüşlerine ise gazeteler tercüman olur." (*Tasvir-i Efkâr*, 27 Haziran 1862)[15]

Söz sahibi bir halkın savunuculuğu iddiasını üstlenen *Tasvir-i Efkâr* gazetesiyle padişaha methiyeler düzen yayın politikası terk edilerek parlamenter sistem tasvip edilmiş ve bu konuda Batı kamuoyundan çeviriler yayımlanmıştır. Ayrıca İstanbul'un şehircilik sorunlarından, eğitimde yaşanan aksaklıklara ve dış politikada Karadağ meselesinden

[11] *Takvim-i Vekayi*'nin Fransızca versiyonu olarak çıkan bu gazeteyi, İzmir'de çıkardığı Fransızca bir gazeteyle Yunan İsyanı sırasında Osmanlı lehine yayın yaparak Avrupa kamuoyunun ve Sultan II. Mahmut'un dikkatini çeken Alexandre Blacque (Blak Bey) çıkartmıştır. Daha geniş bilgi için bkz.: Orhan Koloğlu, *Osmanlı Basının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi*, Müteferrika Yayınları, İstanbul 1998, s. 66-76.
[12] Hamza Çakır, *Osmanlıda Basın-İktidar İlişkileri,* Siyasal Kitabevi, Ankara 2002, s. 31.
[13] Şinasi tarafından kullanılan bu deyimle Müslümanlar ifadesiyle çoğunlukla Türklerin kastedildiği anlaşılmaktadır. (Bkz.: Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 44.)
[14] Hamza Çakır, *Osmanlıda Basın-İktidar İlişkileri,* Siyasal Kitabevi, Ankara 2002, s. 32.
[15] Alıntılayan; Hamza Çakır, *Osmanlıda Basın-İktidar İlişkileri,* Siyasal Kitabevi, Ankara 2002, s. 33.

Rusya'nın politikalarına yönelik eleştirilere kadar bir dizi siyasi eleştiri yayımlanmıştır. Gazetenin bu yayın politikası Osmanlı kamuoyunda geniş bir yankı uyandırarak gazeteye ilginin artmasını ve tirajların yükselmesini sağlamıştır.[16] Bunun akabinde *Tasvir-i Efkâr* gazetesine halktan çok sayıda okuyucu mektupları gelmiştir. Halkın çeşitli konulardaki fikir ve eleştirilerini içeren bu mektuplar ilk kez yayımlanma fırsatı da bulmuştur.[17]

Tasvir-i Efkâr gazetesi kendisini halk adına devleti denetleyen bir konumda görmüştür. Memurların yolsuzluk yapmak, görevi suistimal etmek gibi yaptığı kötü işler; gazetede haber olarak yer almıştır. Bu türden haberler sayesinde Osmanlı yönetimi de ilgili yerlere inceleme heyetleri göndermiştir. *Tasvir-i Efkâr*, bu incelemelere ilişkin edindiği bilgileri de haber yaparak okuyucularıyla paylaşmış ve sonuçları yaptığı haberlerin başarısı şeklinde sunmuştur.[18]

Genel olarak bakıldığında *Tasvir-i Efkâr* gazetesi sadece kamuoyunun sözcüsü konumunda olmamış, kamuoyunu yönlendiren muhalif bir fikir yayını gibi hareket etmiştir. Osmanlı yönetimini rahatsız eden bu tutum, basının kontrolü ve denetimi konusunda yönetimin tedbirler almasına neden olmuştur. Bu çerçevede Osmanlı yönetimi 1864 yılında Matbuat Nizamnamesi adında basını kontrol eden ayrıntılı bir basın tüzüğü çıkarmıştır. Bu kanunla; devlet kurumlarını, padişahı ve bakanları kötüleyen, devletin iç güvenliğini bozacak şekilde bazı kişileri kışkırtan gazetelere çeşitli cezaların verileceği açıkça belirtilmiştir. Ancak bu tüzüğe rağmen *Muhbir, İbret, Basiret, Vatan* ve *Hürriyet* gibi yeni gazete ve dergiler çıkarılmış böylece süreli yayınların sayısı giderek artmıştır.[19]

Süreli yayınların gördüğü teveccüh pek çok bağımsız Türkçe gazete ve derginin çıkarılmasını sağlamıştır. Süreli yayınlardaki bu ortam şüphesiz "Yeni Osmanlılar" hareketini de doğuran ve besleyen bir fikrî/siyasi iklimi oluşturmuştur. Osmanlı yönetimine ortak olmak isteyen bu hareket, genellikle bürokrasiden dışlanan ve basın aracılığıyla muhalefet yapan kişiler tarafından yürütülmüştür. Başta Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi önemli gazetecilerin öncülük ettiği "Yeni Osmanlılar", çıkardıkları süreli yayınlar aracılığıyla muhalif fikirlerini yaymış ve geliştirmişlerdir. Örneğin Ziya Paşa, *Hürriyet* gazetesindeki bir yazısında süreli yayın faaliyetleriyle kanun çerçevesinde her türlü itirazın yapılabilmesini ve iktidarın en küçük hatasının dahi büyütülüp toplum önüne sunulmasında bir beis görülemeyeceğini

[16] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 47.
[17] Tevfik Çavdar, *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, İmge Kitabevi, Ankara 2007, s. 26.
[18] Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu,* Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013, s. 116.
[19] Hamza Çakır, *Osmanlıda Basın-İktidar İlişkileri*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002, s. 35-38.

belirtmiştir. Ziya Paşa aynı yazısından devamla şahıs idaresine karşı cumhuriyet idaresini savunmuş ve niteliklerini saydığı millet meclisinin öneminden bahsetmiştir.[20] Nitekim Yeni Osmanlılar muhalefetinin Osmanlı'da meclisin kurulmasına ve bir anayasanın ilan edilmesine dayalı fikirleri sonuç vermiş, 1876 yılında Osmanlı'da meşrutiyet rejimine geçilmiştir. Bu değişimde Yeni Osmanlılar muhalefetinin payı büyük olmuştur.[21]

Süreli yayınlar, Osmanlı toplumunun geleceği hakkında endişelenip kendilerini sorumlu hisseden muhalefet sözcüleri gibi hareket etmiştir. Nitekim bu dönemin yayınları incelendiğinde Osmanlı milletinin beka sorununun çokça dile getirildiği görülmektedir. Dış güvenlik meseleleri olduğu kadar azalan nüfus ve çocuk ölümleri gibi konular defalarca süreli yayınlarda yazılmıştır. Bu dönemdeki yayınlardan biri olan *İstikbal*'in yayın politikası, "Vatan ayrılmaz bir bütündür ve hiçbir gerekçe ile bölünemez." şeklinde olmuştur. Örneğin *Basiret* gazetesinde azalan nüfusla ilgili "Millet Yok Oluyor" şeklinde bir kampanya başlatılmıştır. Bu ve benzeri yazılarda askerlik hizmeti, çocuk ölümlerinin fazlalığı ve sağlık konularında yetersizlik gibi nedenlerle nüfusun hızla azaldığına ve Türklerin yaşadığı köylerin boşaldığına dikkat çekilmiştir.[22] Osmanlı basını sürekli ele aldığı bu konuları hem halkın anlayacağı basit dille hem de yoğun ve eleştirel şekilde işleyerek ülkenin sorunlarıyla yakından ilgilenen bir kamuoyu oluşmasını sağlamıştır.

Osmanlı Dönemi'nde gazeteler dışında süreli yayınların diğer unsuru olan dergiler de ilk gazetelerin yayımlanmasından sonra çıkarılmıştır. Bu dönemde Tanzimat'la birlikte Batı'ya açılışın daha çok önem kazanmasının sonucu olarak Batı'nın bilim ve tekniğine karşı bir ilgi uyanmıştır. Dergiler, Batı'daki bilim ve teknik alanındaki gelişmeleri okuyucuya genel hatlarıyla tanıtmak amacıyla yayımlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında çıkan ilk dergilerin ansiklopedik bir yaklaşımla yayımlandığı görülmektedir. Bu dergilerde genellikle fen bilimleri, ahlâk ve eğitim konuları üzerinde durulmuştur.[23] Ayrıca 19. yüzyılla birlikte Batı'da ve Osmanlı'da yayımlanan dergiler kitap rolünü üstlenmiş ve kitaptan daha etkili olmuştur. Böylece dergilerin bilim düşüncesinin gelişmesinde ve kurumsallaşmasında katkısı olduğu söylenebilir.[24]

---

[20] Mustafa Albaş, *Tanzimat Döneminde Muhalefet Kültürü: Ziya Paşa Örneği,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2020, s. 93.

[21] Recep Ercan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Fikir Dergiciliği ve Sosyolojiye Etkileri,* Anı Yayıncılık, Ankara 2011, s. 20-21.

[22] Ahmet Emin Yalman, *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913*, çev. Birgen Keşoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 45-46.

[23] Zafer Toprak, "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı", içinde: *Türkiye'de Dergiler – Ansiklopediler (1849-1984),* Gelişim Yayınları, İstanbul 1984, s. 13.

[24] Recep Ercan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Fikir Dergiciliği ve Sosyolojiye Etkileri,* Anı Yayıncılık, Ankara 2011, s. 43.

Türkçe yayımlanan ilk dergi 1849'da yayımlanmaya başlayan *Vakâyî-i Tıbbiye* adlı, sağlık sorunlarına eğilen bir tıp dergisi olmuştur. Bunun akabinde Osmanlı Dönemi'nde en etkili dergilerden biri olan *Mecmua-i Fünûn* dergisi, 1862'den itibaren yayımlanmaya başlamıştır. Bu dergi pozitif bilimlerden felsefeye, tarihe, coğrafyaya ve eğitim konuları gibi birçok alana dair konuları işlemiştir. Tanzimat aydınları için bir okul niteliğindeki bu dergi, "Bir Yıldızböceği ile Bir Yolcu" başlıklı yazısında II. Abdülhamid'i eleştirdiği gerekçesiyle kapatılmıştır.[25]

Bu dönemin siyasi nitelikteki fikir dergisi olarak görülen başlıca süreli yayını, Ali Suavi'nin çıkarttığı *Ulum* dergisi olmuştur. Bu dergide İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülüğe dair görüşler ileri sürülmüştür. Çağdaş medeniyet seviyesine erişmek için İslamlaşmayı öne süren Ali Suavi, Batı milletleri karşısında ise Türkçülüğü çözüm olarak görmektedir. Ancak birçok konunun bilimsel açıdan ele alındığı ve çeşitli dergilerin çıktığı bu dönemde dergiler genel olarak ansiklopedik özelliğini korumuştur.[26]

1870'li yıllarda Osmanlı dergiciliğinin ansiklopedist özelliği devam etmiştir. Dergiciliğin yine siyasetle ilgilenmeyi gazetelere bıraktığı bu dönemde bilim, edebiyat ve eğitim alanında yeni dergiler yayımlanmaya başlamıştır. Bir edebiyat ve bilim dergisi olan *Ravzat-ül Maarif*, tıp dergisi olan *Sıhhatnüma, Revnak, Öteberi, Keşkül, Kırk Anbar, Muharrir, Musavver Medeniyet* ve *Afitâb-ı Maarif* gibi öne çıkan dergiler bu dönemde yayımlanmıştır. Ayrıca Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı *Dağarcık* dergisi de ansiklopedist birikimi halka ulaştırmayı amaçlaması bakımından önem taşımaktadır. Dergi, sorunlara pozitivist felsefeyle İslam inanç esasları arasında çözüm arayarak bir açılım getirmek istemektedir. Diğer yandan bu dergi o dönem için pek değinilmeyen şirketleşme, girişimcilik, sosyal adalet ve özel teşebbüs gibi konuları da işlemeye çalışmıştır. Bir süre sonra izinsiz yayımlandığı gerekçesiyle Meclis-i Maarif kararları doğrultusunda yasaklanmıştır.[27]

Osmanlı devlet adamlarının kamuoyu oluşturmak amacıyla başlattıkları Türkçe süreli yayın faaliyetleri, Batı'yla ilişkiler ve Tanzimat düşüncesi doğrultusunda yaşanan değişimler, yenilikler sonucunda sorgulayan, araştıran, yönetenlere hesap soran bir neslin oluşmasını sağlamıştır. Kamuoyu oluşturmanın yanında basının eğitim işlevinden de

[25] Zafer Toprak, "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı", içinde: *Türkiye'de Dergiler – Ansiklopediler (1849-1984),* Gelişim Yayınları, İstanbul 1984, s. 14.
[26] Zafer Toprak, "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı", içinde: *Türkiye'de Dergiler – Ansiklopediler (1849-1984),* Gelişim Yayınları, İstanbul 1984, s. 15-16.
[27] Zafer Toprak, "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı", içinde: *Türkiye'de Dergiler – Ansiklopediler (1849-1984),* Gelişim Yayınları, İstanbul 1984, s. 16.

yararlanılan Tanzimat Dönemi'nde halkın sade, anlaşılır bir Türkçeyle aydınlatılması amaçlanmıştır. Bunun çıktısı olarak eğitimli, bilgi sahibi bireylerin hem devlete karşı yükümlülükleri hem de devletin içinde bulunduğu iç ve dış şartlar doğrultusunda politik tavır alabilmesinin önü açılmıştır. Bu durum Osmanlı'da geniş tabanlı toplumsal bir muhalefet oluşturmaya başlamıştır. Süreli yayınların giderek kitlesellik kazanmasıyla bir yandan denetim mekanizmaları da devreye sokulmaya başlanmış fakat buna rağmen muhalif seslerin konuşması engellenememiştir.[28]

Tanzimat Dönemi'ndeki Türk gazetecilerinin girişimiyle süreli yayınlarla tanışan ve onlara alışan Türkler, yine bu dönemde basından istifade ederek anayasa, millet meclisi ve parlamenter sistemle tanışabilmiştir. Aynı zamanda II. Abdülhamid Dönemi'nin sonunda meşrutiyetin tekrar ilan edilebilmesinde gerekli kamuoyunun zemini bu dönemde atılmış ve bu durum Jön Türk muhalefetinin birinci aracı basın sayesinde olmuştur.[29]

II. Abdülhamid Dönemi'nin ilk yıllarında ilan edilen I. Meşrutiyet'in etkisiyle basın faaliyetlerinin kısmen özgürlükçü niteliği devam etmiştir. Ayrıca ilan edilen anayasanın on ikinci maddesine dayanarak yasalar çerçevesinde basının serbest olduğu anayasal bir güvence olarak belirtilmiştir. Fakat çok geçmeden 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (93 Harbi) dolayı II. Abdülhamid, basın üzerinde daha sıkı bir kontrol ve denetim istemiştir. Bu sebeple anayasa gereğince hazırlanan basın yasasının meclisten geçmesine izin vermemiştir. II. Abdülhamid'in Sadrazam Mithat Paşa'yla yaşadığı anlaşmazlıklar arasındaki en önemli sebep ise Padişahın basına karşı gösterdiği katı tutum olmuştur. 93 Harbi'nin etkisiyle meclisin feshedilmesi üzerine basın üzerindeki denetim ve yönetim eski nizamname ve kararnamelerle devam ettirilmiştir.[30]

II. Abdülhamid Dönemi'nin merkeziyetçi ve kontrolcü yapısı bu dönemde basın üzerinde etkili olmuştur. Buna rağmen basın yayın faaliyetlerinin Tanzimat Dönemi'ne kıyasla daha fazla geliştiği de söylenebililir. II. Abdülhamid'in basın üzerindeki kontrol isteği kadar basının yaygınlaşmasını istediği de bilinmektedir. Nitekim 1903'te yayımlanan *Şuray-ı Devlet* kararnamesine göre süreli yayınlardaki yazılarda edebî-kültür konularının işlenmesi, tarım ve doğal kaynaklar gibi işlevsel konuların ele alınıp sade anlaşılır bir Türkçeyle yazılması ve bu yayınların köylere kadar ulaştırılması istenmiştir.

[28] Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu,* Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013, s. 407-411.
[29] Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu,* Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013, s. 413.
[30] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 61-62.

Ayrıca süreli yayınlarda popüler bilim yazıları, hikâye ve roman çevirilerinin artmasıyla bu yayınlara ilk zamanlarda ilginin her geçen gün arttığı görülmüştür. Ancak zamanla süreli yayınlara karşı yapılan sansür ve kontrolün yoğunlaşması, içeriklere uygulanan kısıtlamalar sebebiyle 1890'lardan sonra basın faaliyetlerinin sayısı düşmüştür.[31] Bunun yanında II. Abdülhamid Dönemi'ndeki basın politikasıyla hem içerideki basını kontrol etmek hem de dışarıdan zararlı yayının gelmesini önlemek için yapılanlar, denetimi uygulayan memurların abartılı davranışları; doğruyla yanlışın karışmasına ve dedikodu türünden haberlerin dolaşımına zemin hazırlamıştır.[32]

Sansürün şiddetinin artmasına karşılık II. Abdülhamid Dönemi'nin süreli yayınları uzun ömürlü olmuş ve dilin daha sade, anlaşılır kullanılmasıyla tirajlar yükselmiştir. Böylece halkın okuma alışkanlığı ve kültür birikimi artmış. Birçok derginin yayımlandığı bu dönemde[33] siyasi içerikli dergilerin sayısı çok azdır. Bunlardan biri olan ve Mizancı Murad'ın çıkardığı *Mizan* dergisi, siyasi ve ekonomik özgürlüğü temel alan yaklaşımda yayımlanan bir dergi olmuştur. Halkın ilgisi ve rağbetine rağmen hükümetin baskılarından çekinen Mizancı Murad dergiyi kapatmıştır.[34] Bunun yanında siyasi nitelikte olan edebiyat dergileri de çıkmıştır. Ebuzziya Tevfik'in çıkardığı *Mecmua-i Ebüzziya*, 159 sayı çıkmış ve 1912'ye kadar Osmanlılığı savunmuştur. Ayrıca Şemsettin Sami'nin 20 sayı çıkardığı *Hafta* dergisi, millet adının Türk ve konuşulan dilin Türkçe olduğunu savunarak Türkçülük fikrinin oluştuğu ilk süreli yayınlardan biri olmuştur.[35] II. Abdülhamid Dönemi'nde çıkan resimli ve döneminin son baskı tekniklerini kullanan diğer önemli yayın, bir edebiyat dergisi olan *Servet-i Fünun*'dur. Ayrıca bu dönemde çok sayıda kadın ve çocuk dergisi de çıkarılmıştır. Bu dergilerden Osmanlı Dönemi dergileri arasında en uzun süreyle yayımlanan, basın yayın faaliyetleriyle bilinen İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in çıkarttığı, *Hanımlara Mahsus Gazete* adlı kadın dergisi ile *Çocuklara Mahsus Gazete* adlı çocuk dergisi[36] dir. Kadın dergilerinin başında gelen *Hanımlara Mahsus Gazete,* kadın yazarlarıyla dikkat çekmiş ve kadın dergiciliğinde okul vazifesi

---

[31] Ahmet Köksal, "II. Abdülhamid Dönemi'nde Gazetecilik Mesleğine Dair Muhtelif Görüşler", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/Elazığ,* haz. Merve Uğur, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018, s. 821.

[32] *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2023, s. 306-307.

[33] II. Abdülhamid döneminde gazetelere yapıldığı kadar dergilere baskı yapılmamış olup bu durum dergilerin sayısında artış sağlamıştır. (Bkz.: Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923 (Tanzimat-Meşrutiyet-Millî Mücadele Dönemleri),* Afa Matbaacılık, İstanbul 1990, s. 133.)

[34] Kenan Demir, "Osmanlı'da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849-1923)", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S. 9, (2016), s. 81.

[35] Zafer Toprak, "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı", içinde: *Türkiye'de Dergiler – Ansiklopediler (1849-1984),* Gelişim Yayınları, İstanbul 1984, s. 17.

[36] Zeynep Akarslan, "II. Meşrutiyet Döneminde İstanbul'un Yeraltı Dünyasına Dair Bir İnceleme: İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in Sefalethaneleri", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı (8), (2022), s. 718.

görmüştür. *Çocuklara Mahsus Gazete* adlı çocuk dergisi ise önemli bir kısmı Avrupa dergilerinden alıntılanan resimli hikâyeler, ülkeden ve dünyadan haberler, bilmeceler ve fıkralar gibi çocuklara yönelik her türlü konuya sütunlarında yer ayırmıştır.[37]

II. Abdülhamid Dönemi'nin ilk yıllarını saymazsak sonraki yıllarda ülke içinde kurulan denetim ve kontrol eliyle siyasi nitelikteki basın faaliyetleri durgun geçmiştir. Ancak buna mukabil muhalif fikirler ve siyasi neşriyat, ülke dışında kendine hayat bulabilmiştir. Jön Türk denilen ve amacı II. Abdülhamid'in mutlakiyet yönetimine karşı çıkmak, Kanun-i Esasi'yi tekrardan yürürlüğe koymak olan muhalefet; Avrupa'da II. Abdülhamid aleyhinde yayınlar yapmıştır. Yeni Osmanlılardan çok daha kalıcı ve uzun süreli basın yayın faaliyeti yürüten Jön Türkler, çıkardıkları süreli yayınlar aracılığıyla II. Abdülhamid muhalefeti yapmışlar ve bu muhalif hareketin şiddetini 1900 yılından sonra arttırmışlardır. Jön Türklerin çıkardıkları çok sayıdaki yayın içinde en dikkat çekici olanları *Meşveret*, *Mizan*, *Osmanlı*, *Şurayı Ümmet* ve *Terakki*'dir.[38] Ayrıca Jön Türklerin çıkardığı bu süreli yayınlarda muhalif fikirlerin tek düze olmadığı ve zaman zaman birbirinden farklılaşabildiği de görülmektedir. Nitekim bu farklı fikirler, 1902 yılında yapılan Jön Türk Kongresi'ndeki yoğun tartışmalar sonucunda merkeziyetçi meşrutiyeti savunan Ahmet Rıza ile adem-i merkeziyetçi meşrutiyeti savunan Prens Sabahattin arasında belirginleşmiştir. Bu doğrultuda Ahmet Rıza'nın fikirleri çerçevesinde merkeziyetçiliği savunan *Şurayı Ümmet* gazetesi çıkarılırken onun karşısına ise adem-i merkeziyetçiliği savunan *Terakki* gazetesi çıkarılmıştır.[39]

Jön Türklerin çıkardığı yayınlar çeşitli yollar vasıtasıyla Osmanlı topraklarına sokulmuştur. Bu yayınlar başta mekteplerdeki talebeler olmak üzere askerî ve sivil aydınlar çevresinde ilgiyle takip edilmiştir. Demokratikleşmeye zemin hazırlamasına rağmen çok geniş kitlelere ulaşamayan Tanzimat basınının aksine Jön Türk basını geniş kitleler üzerinde daha etkili olmuştur. Bu durumda II. Abdülhamid yönetiminin uyguladığı baskı politikalarına karşı tepkinin de etkisi olduğu öne sürülmektedir.[40] Sonuç olarak etkili bir Jön Türk muhalefetinin temel enstrümanlarından biri olan basın faaliyetlerinin bu dinamizminin siyasi hayata etkileri de belirleyici olmuştur. Nitekim Osmanlı toplumunda kitap kültürünün yerine gazete kültürünün oluştuğu görülmüştür. II.

---

[37] Kenan Demir, "Osmanlı'da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849-1923)", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9, (2016), s. 82.
[38] Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923 (Tanzimat-Meşrutiyet-Millî Mücadele Dönemleri)*, Afa Matbaacılık, İstanbul 1990, s. 137.
[39] Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923 (Tanzimat-Meşrutiyet-Millî Mücadele Dönemleri)*, Afa Matbaacılık, İstanbul 1990, ss. 137-146.
[40] Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 52.

Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte gazete kültürünün siyasi alan üzerindeki rolü ön planda yer almıştır.[41]

1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle muhalif kesimlerce uzun zamandır arzulanan basın hürriyetine kavuşulmuş ve basın faaliyetleri hızla artmaya başlamıştır. Bu büyük basın patlamasının etkisiyle birçok yeni gazete ve dergi yayımlanmıştır. Sansürün kalkmasıyla *İkdam*, *Sabah* ve *Tercüman* gibi önemli gazeteler kadrosunu ve yayın politikasını meşrutiyet taraftarları çerçevesinde yenilemiştir. Süreli yayınlarda dönemin problemleri üzerinde siyasi fikir tartışmaları yapılmıştır. Tartışmalar genellikle bireycilik-toplumculuk, sosyalizm-kapitalizm, hürriyetçilik-devletçilik ve evrimcilik-devrimcilik gibi farklı fikirlerin münazarası şeklinde olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilk yılında sadece İstanbul'da 353, imparatorluk genelinde ise toplamda 739 gazete ve dergi yayımlanmıştır. II. Meşrutiyet öncesi duruma bakıldığında Osmanlı topraklarındaki tüm süreli yayınların 150 civarında olduğu bilindiğinden bu durum adeta bir basın patlaması şeklinde yorumlanabilir. Şüphesiz bunda 1909 yılında Kanun-i Esasi'nin 12. maddesinde yapılan değişikliğin ("Basın yasalar çerçevesinde serbesttir. Hiçbir şekilde basın önceden kontrole tabi tutulamaz.") etkisi olmuştur.[42]

II. Meşrutiyet Dönemi'nin ilk yıllarında basın hayatı, her türlü düşüncenin ve siyasal akımın kamuoyu önünde tartışıldığı ve sunulduğu bir ortam oluşturmuştur. Böyle bir iklimde gazetecilik aktif siyasi hayata girmek için önemli bir araç haline gelmiştir. Ancak yine bu gücünün etkisiyle gazeteciler politik suikastların ve sürgünlerin de hedefi olmuştur. Nitekim İttihatçılara karşı muhalif yayın organlarından *Serbestî* gazetesi yazarı Hasan Fehmi bu dönemde suikasta uğramıştır. Yine 31 Mart Olayları'nın bastırılmasından sonra *Volkan* gazetesinin sahibi Derviş Vahdeti idam edilmiştir. Akabinde İttihatçılara karşı olan Ahmet Samim gibi bazı gazeteciler öldürülmüştür. 31 Mart Olayları'nın yarattığı siyasi gerilim, basını baskı altına alıp olumsuz etkilemiş ve II. Meşrutiyet'in ilanıyla Kanun-i Esasi'nin sağladığı güvence ortamı gazeteciler için yeterli olmamıştır.[43]

II. Meşrutiyet Dönemi'nin basın açısından görece özgür olduğu ilk yılları yani 24 Temmuz 1908 – 13 Nisan 1909 yılları arasındaki dönem, Osmanlı basınında her türlü düşüncenin kendini ifade edebildiği bir zaman dilimi olmuştur. Ancak bu durum basın ve

[41] Orhan Koloğlu, *1908 Basın Patlaması*, BAS-HAŞ, İstanbul 2005, s. 16.
[42] *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2023, s. 307-308.
[43] *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2023, s. 308-309.

fikir özgürlüğü alanında ister istemez otorite sorununu doğurmuştur. Nitekim İttihat ve Terakki yanlısı bazı gazeteciler dahi bu genişliğin sınırlandırılmasından ve basın denetiminin bir ölçüde kabul edilmesinden yana görüş beyan etmiştir. Hatta bu durum çeşitli gazeteler ve gazeteciler arasında tartışmaya yol açmış olup bazı polemiklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Fakat büyük bir çoğunluk basın özgürlüğünün kısıtlanmasından endişe etmiş ve bunu engellemek için yazılar yazmış hatta mitingler düzenlemiştir.[44] Bu süreçte Osmanlı hükümeti, basın faaliyetlerindeki karışıklık ortamından endişelenmiş ve bu durumun sorumlusu olarak süreli yayınları görmüştür. Meclis'in açılması ise bu krizi çözmeye yetmemiştir.

Meclis'te İttihat ve Terakki Fırkası'nın giderek etkinliğini artırması ve Kâmil Paşa hükümetinin düşürülmesiyle Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti kurulmuştur. Zamanla güçlenen İttihatçılara karşı meclis içinde bir muhalefet hareketi başlamıştır. Siyasi olarak adem-i merkeziyetçiliği ve ekonomik olarak liberalizmi savunan bu muhalefet odağı, Prens Sabahattin taraftarları arasından "Ahrar" adı verilen bir fırkaya dönüşmüştür. Ahrar Partisi'nin taraftarları, yayımladıkları *Osmanlı* gazetesiyle Ahrar Fırkası'nın fikirlerini yaymaya çalışmıştır. Bu dönemde Ahrar Fırkası'nın fikirlerini benimseyen Ali Kemal de *İkdam* gazetesinde yayımladığı makalelerle İttihatçılar aleyhine eleştirilerde bulunmuştur. Yine II. Abdülhamid Dönemi'nin muhaliflerinden olup II. Meşrutiyet'in ilanıyla sürgünden dönen "Fedekâran-ı Millet" örgütünün çıkardığı yayın organlarından *Serbestî* ve *Hukuk-ı Umumiye* gazetesi, İttihatçılar aleyhine sert bir muhalefet yapmıştır. Buna karşılık İttihatçılar da *Şurayı Ümmet* ve *Tanin* gibi süreli yayınlar aracılığıyla fikirlerini yaymaya çalışmıştır.[45]

Çıkan süreli yayınların birçoğu İttihat ve Terakki'ye muhaliftir. Esasında bu dönemde süreli yayınlar iki gruba ayrılmış ve bu durum 1918'e yani Mütareke Dönemi'ne kadar devam etmiştir. Bu dönemde bir taraftan *Tanin* ve *Neyyir-i Hakikat* gibi İttihatçı yayınlar diğer taraftan *Osmanlı*, *Serbestî* ve *Mizan* gibi yayınlar birbirlerine karşı yayın yapmaktan geri durmamıştır. Özellikle 31 Mart Olayı'na kadarki bu ilk dönemde İttihatçı kimliğiyle bilinen Silahçı Tahsin'in *Süngü, Silah, Bomba* isimleriyle çıkardığı yayınlar ile Derviş Vahdeti'nin çıkardığı *Volkan* gazetesinin sert yayınları basın üzerindeki gerilimi artırmıştır.[46] Bu sürecin sonunda gelişen 31 Mart Olayı ve isyanın bastırılmasıyla

[44] Orhan Koloğlu, *1908 Basın Patlaması*, BAS-HAŞ, İstanbul 2005, s. 105-111.
[45] Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923 (Tanzimat-Meşrutiyet-Millî Mücadele Dönemleri)*, Afa Matbaacılık, İstanbul 1990, s. 158.
[46] Hamza Çakır, *Osmanlıda Basın-İktidar İlişkileri*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002, s. 114-115.

yeni bir durum ortaya çıkmış ve basın alanında yine kısıtlamalar, yasaklar ve sansürler söz konusu olmuştur.

31 Mart İsyanı'nın bastırılmasını takip eden süreçte sıkıyönetim kararları gereği muhalefet görevini yapamamıştır. Basın faaliyetleri de bu durumdan etkilenmiş, gazeteciler istediğini yazamaz hale gelmiştir. Otuz yedi maddelik matbuat ve matbaalar kanunu, basın suçları ve bunlara ilişkin verilecek cezaları içermiştir. Ordu etkisinin daha çok arttığı İttihat ve Terakki Fırkası içindeki sivil unsurlar ve muhalefet, oluşan bu durumdan rahatsızlıklarını dile getirmiştir. Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey, *Tanin* gazetesindeki yazısında buradaki çıkmazı şu sözlerle dile getirmiştir: "Cemiyetten askeri çıkarırsak Cemiyet zayıflayacak, çıkarmazsak Orduya siyaset girecek, bu da silahlı tefrikayı (ayrılığı) doğuracak, tefrika da vatanı tehlikeye düşürecek…"[47]

31 Mart Olayı'ndan sonra sıkıyönetim ikliminin devam ettiği basın ve siyaset alanında önemli gelişmeler görülmüştür. Bu dönemde gazeteler kapatılmış ancak kapatılan gazetelerin yeni adlarla tekrar yayımlanmaya başladıkları görülmüştür. Bu durumun bariz bir örneği olarak İttihat ve Terakki muhalifi *Şehrah* gazetesi gösterilebilir, gazete bir yıl içinde on üç kez kapatılmış on dört kez isim değiştirerek yeniden yayımlanmıştır. Nitekim İttihat ve Terakki karşıtlığı ile bilinen Ahmed Muhtar Paşa kabinesi döneminde de İttihatçılığıyla bilinen *Tanin* gazetesi kapatılmış ve gazete farklı isimlerle çıkartılıp tekrar kapatılmıştır.[48] Basın, iktidar-muhalefet arasındaki çekişmenin önemli bir aracı haline gelmiştir. Bu sertlik içerisinde sürgün ve cezaların yanı sıra suikastlar da yaşanmıştır. Bunun bir örneği İttihatçılara karşı sert şekilde muhalefet yapan Zeki Bey'in yolsuzluklarla ilgili yazısından sonra öldürülmesidir.[49] Böylece II. Abdülhamid Dönemi'nde basın üzerindeki baskıcı politikalardan şikâyet edenlerin zaman içerisinde benzer sansür, baskı ve yıldırma politikalarını uyguladığı görülmüştür. Bu durumun sonucunda gazete sayılarında 1909'dan itibaren büyük düşüşler yaşanmıştır. 1909'da 377 olan gazete sayısı 1910'da 130'a, 1911'de 124'e ve 1912'de 45'e kadar düşmüştür.[50]

1912'de Balkan Savaşları'yla birlikte seferberlik ilan edilince bu durum basına da yansımıştır. Süreli yayınlar üzerinde baskılar artmış, gazeteler kapatılmış ve gazeteciler

[47] Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 72.
[48] Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1990, s. 88-90.
[49] Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 74-75.
[50] Hamza Çakır, *Osmanlıda Basın-İktidar İlişkileri,* Siyasal Kitabevi, Ankara 2002, s. 117.

tutuklanmıştır. Haberleşme ve basın faaliyetlerine sansür uygulanmıştır. 1913'te Bâbıâli Baskını sonrasında yeniden iktidara gelen İttihat ve Terakki Fırkası basın üzerindeki baskıları devam ettirmiştir. Bu süreçte Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın suikasta kurban gitmesiyle İttihat ve Terakki Fırkası, suikastı kendine karşı bir darbe girişimi olarak görmüş ve sert tedbirlere başvurmuştur. Basın faaliyetlerine de yansıyan bu gelişmeler esnasında muhalif olarak bilinen gazeteler susturulmuş, birçok gazeteci sürgüne gönderilmiştir. Devam eden süreçte yeni kurulan Said Halim Paşa hükümetinin yaptığı değişikliklerden biri, hükümete dilediği şekilde gazete kapatma yetkisi veren Matbuat Kanununun 23. maddesinin düzenlenmesi olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın başlarında bu kanunun 33. maddesi de düzenlenerek olası bir seferberlik halinde basın üzerindeki sansürlerin, yasakların ve cezaların genişletileceğine dair karar alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte 61 maddelik Sansür Talimatnamesi yayımlanarak basın faaliyetleri keyfi bir biçimde denetim altında tutulmuştur.[51]

II. Meşrutiyet Dönemi'nde dergiler ise çeşitli fikir akımlarının bilimsel ve sistemli bir biçimde kamuoyuna sunulduğu mecralar olmuştur. Bu anlamda gazeteler daha çok gündelik politik çekişmelerle meşgulken, dergilerin Batı toplumlarındaki gibi düşünce, bilim ve kültür alanlarıyla ilgilendiği görülmüştür.[52]

Bu çerçevede Türkçülük akımı, Selanik'te *Genç Kalemler* ve İstanbul'da *Türk Yurdu*, *Türk Derneği*, *Halka Doğru* ve *Türk Sözü* gibi dergiler çerçevesinde işlenmiştir. Dönemin önemli Türkçü yazarları Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi (Tanrıöver) gibi isimler bu dergilerde yazılar yazmıştır.[53]

II. Meşrutiyet'in fikir hürriyeti ortamından II. Abdülhamid Dönemi'nde engellenen İslamcı fikir dergileri de faydalanmıştır. Bunların başında Derviş Vahdeti'nin *Volkan* dergisi gelmektedir. *Volkan* dergisi, bilindiği üzere İttihat ve Terakki muhalifi olmasının yanı sıra yayın politikasının meclisi dağıtmak ve II. Abdülhamid'i yeniden tek yetkili konumda yapmak niyeti taşıdığı iddiasıyla ve bu yayınlar üzerine çıkan isyanlar sonucu 31 Mart Olayı'na sebep olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. Hatta isyanlarla herhangi bir ilişkisi bulunmayan II. Abdülhamid'in 31 Mart Olayı'ndan sonra tahttan indirilmesinde *Volkan* dergisinin izlediği politikaların olumsuz etki yaratmış olduğu

[51] Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1990, ss. 90-97.
[52] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 91.
[53] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 91.

söylenebilmektedir. Sert siyasi söylem içeren *Volkan* dergisinin yanı sıra bu döneminde fikir ve kültür yoğunluklu İslamcı dergiler de söz konusudur. Bunların başında Mehmet Akif, Mehmet Tahir, Musa Kâzım, Babanzâde Ahmet Naim gibi dönemin önemli yazarlarının yazı yazdığı *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebîlürreşâd* dergileri önde gelmektedir.[54]

II. Meşrutiyet Dönemi'nde iktisadi düşünce alanında da çeşitli dergiler çıkarılmıştır. Cavit Bey'in[55] de katkı sunduğu *Ulum-u İktisadiyye* ve *İçtimaiyye Mecmuası* ile *İktisadiyyat Mecmuası* liberalizmi desteklerken Hüseyin Hilmi'nin *İştirak* dergisi ve *Sosyalist* gibi dergiler de sosyalizmi savunan yayınlar olmuştur. Ayrıca bu dönemde sosyal bilimler ve pozitivist düşünce konusunda yayınlar yapan dergiler ile mizah, kadın ve çocuk dergileri de gelişme göstermiştir. Nitekim II. Meşrutiyet Dönemi'nin ilk yedi yılı diyebileceğimiz, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na fiilen girerek savaşın etkisinin yoğun bir biçimde hissedildiği yıllara kadar basın ve yayın hayatında önemli ilerlemeler yaşanmıştır. 1910'da Osmanlı Telgraf Ajansı kurularak haber kaynağı açısından Osmanlı Devleti'nde yabancı haber ajanslarının tekeli kırılmıştır. Gazetecilik konusunda ise bu dönemde Hüseyin Cahit (Yalçın), Ahmet Emin (Yalman) gibi çok iyi yetişmiş birçok gazeteci olmasına rağmen basında siyasallaşmanın artması sebebiyle gazeteci cinayetlerinin de yoğun yaşandığı bir dönem olmuştur. Genel olarak bakıldığında II. Meşrutiyet Dönemi'nde basın faaliyetlerinin dinamiği, İttihatçılarla - İttihatçı olmayanlar şeklinde ikiye ayrılmıştır.[56]

II. Meşrutiyet Dönemi, Türk toplum ve kamuoyu hayatı açısından önemli bir kırılma noktası olmuştur. Siyasal ve toplumsal açıdan önemli gelişmelerin yaşandığı bu dönemde siyasi ve ideolojik kimlikler farklılaşmayı da beraberinde getirerek daha görünür hale gelmiştir. Şüphesiz bunda basının gücü ve işlevi ile siyasetteki rolünün pratiğe yansıması etkili olmuştur. Bu durum, dönemin etkili siyaset öznesi olan partilerin ve bu partiler aracılığıyla siyaset yapmak isteyenlerin kamuoyu belirlemek için yegâne aracı olan basın faaliyetlerinde kendini göstermiştir. Hatta II. Meşrutiyet Dönemi'nde bu özelliğiyle basın, açık haberleşme ve teşkilatlanma faaliyetlerinin ana aracı olduğundan yerel basının gelişmesinde itici unsuru haline gelmiştir. Ancak, 1913 ve sonrasında I. Dünya Savaşı'yla devam eden süreçte İttihat ve Terakki hükümetinin basın üzerindeki

[54] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 91-92.
[55] İttihat ve Terakki hükümetlerinin önemli bir bölümünde Maliye Nâzırlığı yapmış iktisatçı ve siyaset adamıdır. Liberal iktisat anlayışına sahiptir. İktisadî kalkınmayı dünya ekonomisiyle bütünleşmede görmüş, İttihat ve Terakkî'nin iktisadî politikalarına damgasını vurmuştur. Daha geniş bilgi için bkz.: Selim İlkin, "Câvid Bey, Mehmed", *TDV İslam Ansiklopedisi,* VII, (1993), s. 176.
[56] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 91-93.

denetim ve sansür politikaları bundan hariç tutulmalıdır. Nitekim I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve İttihat ve Terakki Partisi'nin kapatılmasıyla İttihatçı basın da bir süre susmuştur. Daha sonra Millî Mücadele Dönemi'nde hem İstanbul'da hem de Anadolu'da Kuvâ-yı Millîye taraftarı olan İttihatçılar, yeni dönemde basın faaliyetlerinin yine öncüsü ve aktif bir belirleyeni olmuştur.[57]

1.1.2. 1918-1945 Arası Dönemde Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri

I. Dünya Savaşı'nda mağlup olan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde galip devletlerle imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması'yla yeni bir döneme girmiştir. Adını silahların terk edilmesi ve savaşa son veren anlamlarından alan bu dönem, antlaşma tarihinden itibaren saltanatın kaldırıldığı tarihe kadarki dört yılı kapsamaktadır. Mütareke Dönemi'nde, işgallere karşı örgütlenme, direniş ve istiklal muharebelerini içeren Millî Mücadele yılları da yer almaktadır. Bunun yanı sıra iktidar boşluğunun[58] görüldüğü bu dönemde devletin geleceği bakımından farklı görüşler ortaya çıkmış ve bu görüşler arasında bir çekişme yaşanmıştır. Osmanlı yönetim gücünün üst düzeyinde bulunan kişiler arasındaki hâkim görüş, imparatorluğun devamını sağlamak için galip devletlerle iş birliği yapılması yönünde olmuştur. Bu görüşe karşı olan sivil ve askerî cenahtan çeşitli kişilerin savunduğu diğer görüş ise galip devletlerle iş birliği tutumunun teslimiyet olduğu tezine dayanmaktadır. İki görüş de zamanla devletin geleceği konusunda iktidar kavgasının birer tarafları olmuştur.[59]

Mütareke ve Millî Mücadele yıllarında basın faaliyetleri oldukça artmıştır. Bu dönemlerde kendisini ülkenin geleceğinden sorumlu hisseden çoğu aydın, devlet görevlisi veya siyasetçi basın faaliyetleriyle ilgilenmiştir. Millî Mücadele'nin lideri konumundaki Mustafa Kemal (Atatürk) de bu kişilerin başında yer almıştır. Mustafa Kemal, Millî Mücadele'nin yapılmasında basının önemini ve gücünü bir silah gibi kullanabileceğini bilmektedir. Nitekim Mustafa Kemal, Ahmet Emin Yalman'la yaptığı bir mülakatında harp okulundaki öğrencilik yıllarında basınla tanıştığını ve o yıllarda bir basın mensubu olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

> Mutad olan derslere iyi çalışıyordum. Bunların fevkinde olarak bende ve bazı arkadaşlarda yeni fikirler peydah oldu. Memleketin yönetiminde ve siyasetinde fenalıklar olduğunu keşfetmeye başlamıştık. Binlerce kişiden ibaret olan Mektebi Harbiye talebesine bu keşfimizi anlatmak hevesine düştük. Mektep talebesi arasında okunmak üzere, mektepte el yazısıyla

[57] Hakan Aydın (ed.), *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Palet Yayınları, Konya 2010, s. 66-151.
[58] Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, Timaş Yayınları, İstanbul 2022, s. 38.
[59] Hakan Özoğlu, *Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 10.

gazete tesis ettik. Sınıf dahilinde ufak teşkilatımız vardı. Ben idare heyetinde idim. Gazetenin yazılarını çoğunlukla yazıyordum.[60]

Mustafa Kemal, Millî Mücadele yıllarında basınla ilişkisini hep sıkı tutmuştur. Hatta Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi imzalanır imzalanmaz ilgilendiği ilk işlerden biri de gazete çıkarmak olmuştur. Mustafa Kemal'in Ali Fethi Bey'le (Okyar) birlikte çıkardığı Minber gazetesi, kamuoyunun bilgilenmesi ve makul bir muhalefet tarzı açısından basın hürriyetine önem vermiştir.[61] Nitekim basının önemini çok iyi bilen Mustafa Kemal, Millî Mücadele yıllarının başında da önce Sivas'ta *İrade-i Milliye* adlı gazeteyi ardından Ankara'da *Hakimiyet-i Milliye*[62] adlı gazeteyi çıkarmıştır. *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi zamanla Ankara Hükümeti'nin resmî yayın organı niteliği kazanmıştır.[63]

Millî Mücadele yıllarında basının rolü ilk etapta halkı bilgilendirmek olsa da ilerleyen zamanlarda bir propaganda ve kamuoyu oluşturmaya evrilmiştir. Nitekim *Sebîlürreşâd* dergisi yazarlarından Mehmet Âkif Bey'in (Ersoy) Kastamonu Nasrullah Bey Camii'nde verdiği vaaz[64] pek çok süreli yayında yayımlanarak Anadolu'nun çeşitli yerlerinde işgallere karşı halkın motivasyonu sağlamaya çalışmıştır.[65] Ancak buna mukabil "Mütareke Basını" diye tabir edilen, Millî Mücadele'yi eleştiren, manda ve himaye yanlısı, İstanbul merkezli çıkan süreli yayınlar da bulunmaktadır. Böylece Millî Mücadele Dönemi'nde çıkan ve Millî Mücadele lehinde olan yayınları Anadolu/Taşra/Ankara basını, aleyhinde olanları ise İstanbul/Mütareke basını olarak nitelendirmek mümkündür. Millî Mücadele yılları boyunca Ankara Hükümeti ile İstanbul Hükümeti arasındaki çekişmenin basındaki yansıması olarak görülen bu durum; iki tarafın da hakimiyet alanlarında başta sansür, gözetim, denetim, kapatılma ve engelleme gibi çeşitli meydan okumalara sahne olmuştur. Örneğin İstanbul'da çıkan Millî Mücadele aleyhtarı *Peyam-ı Sabah* gazetesinin Anadolu'ya girişine yasak konulmuştur.[66] Öte yandan direniş ve teslimiyet arasındaki bir mücadele olarak da nitelendirebileceğimiz bu dönemde İstanbul ve taşra merkezli çıkan Türkçe süreli yayınların önemli kısmının,

---

[60] Alıntılayan; Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1992, s. 15.
[61] Erol Kaya, *Mustafa Kemal Atatürk'ün İlk Gazetesi Minber*, Ebabil Yayıncılık, Ankara 2007, s. 9-10.
[62] Cevdet Perin, *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü* adlı eserinde Mustafa Kemal'in Ankara'ya gelince önce "*Anadolu'nun Sesi*" adlı bir gazete çıkardığını fakat daha sonra bu isimden vazgeçilerek gazetenin isminin "*Hakimiyet-i Milliye*" olmasında karar kılındığından bahsetmektedir. Daha geniş bilgi için bkz.: Cevdet Perin, *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1974, s. 96.
[63] Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 90.
[64] Bu vaazda özetle Batılı güçlerin izlediği çeşitli politikalara dikkat çekilerek Müslümanların uyanık olması gerektiği, sömürgeleştirilen ülkelerin düştüğü durumlara düşülmemesi için birlik ve beraberliğin, mücadelenin önemi vurgulanmıştır. Daha geniş bilgi için bkz.: İsmail Kara, *Bir Düşünce Tarihi Metni Olarak İstiklâl Marşı*, Dergah Yayınları, İstanbul 2022, s. 172-200.
[65] Bünyamin Ayhan, *Millî Mücadele'de Basın*, Tablet Kitabevi, Konya 2007, s. 26.
[66] Bünyamin Ayhan, *Millî Mücadele'de Basın*, Tablet Kitabevi, Konya 2007, s. 301-308.

yaklaşık dörtte üçünün, Millî Mücadele yanlısı olduğunu belirtmek gerekmektedir.[67] Nitekim bu dönemde İstanbul merkezli çıkan yayın organlarından biri olan "*İleri*" gazetesi, Millî Mücadele lehine açık bir yayın politikası izlemiştir. Başyazarlığını Celal Nuri'nin (İleri) yaptığı bu gazete, Millî Mücadele ile ilgili ilk cephe haberlerini yapan süreli yayın olmuştur.[68]

Millî Mücadele boyunca Ankara merkezli siyasi irade, bağımsızlık konusunda tam bir görüş birliği içerisinde olmuştur. Ancak Millî Mücadele devam ederken yeni Türk Devleti'nin iç politikası ve yönetiminin temel nitelikleri konusunda zamanla meclis içerisinde "Birinci Grup" ve "İkinci Grup" şeklinde nitelenen bir ayrışma baş göstermiştir. Bu ayrışmada muhalefeti temsil eden "İkinci Grup", meclisin yetkilerinin kısıtlanmasından Başkomutanlık yetkilerinin genişliğine ve İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına kadar birçok alanda iktidar hükmündeki "Birinci Grup" aleyhinde siyaset yapmıştır. Bu dönemde muhalefetin meclis dışında da karşıt fikirlerini belirtebildiği alan süreli yayınlar aracılığıyla olmuş; Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'in *Tan* gazetesi, muhalif fikirlerin önemli bir yayın organı haline gelmiştir. Fakat Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi ve akabinde yaşananlar sebebiyle yapılan "Birinci Grubun" kesin başarısıyla sonuçlanan 1923 seçimlerinden sonra muhalefet tasfiye edilmeye başlamıştır. *Tan* gazetesinin de artık yayımlanmamasıyla muhalif siyasi fikirler akamete uğramıştır.[69]

Cumhuriyet'in ilanına giden süreçte ve iç siyasette yapılacak reformlarda basının önemli bir işlevi olduğunu düşünen Mustafa Kemal, basını küstürmek istememiştir. Özellikle muhalif nitelikteki İstanbul basını eleştirilerine devam etmiştir. İstanbul basınını kendine yaklaştırmak isteyen Mustafa Kemal, İzmit'te iki gün boyunca dönemin önemli gazetecileriyle görüşmüştür. Mustafa Kemal bu görüşmelerde basının kendilerini çok eleştirdiğinden ve yapıcı davranmadığından yakınmıştır. Gazeteciler de genel olarak hürriyetler konusunda Mustafa Kemal'i eleştirirken çok partili bir siyasi sistem konusundaki fikirlerini dile getirmiştir.[70] Bu görüşmelerde Mustafa Kemal'in yapılacak

[67] Uygur Kocabaşoğu – Aysun Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını: Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve "Mahşer"in 100 Atlısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019, s. 256-257.
[68] Nurettin Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927),* Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara 1991, s. 14.
[69] Ahmet Demirel, *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi,* İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 15-30.
[70] Nurettin Güz, *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927),* Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara 1991, s. 70-73.

inkılaplar ile özellikle de halifeliğin kaldırılması konusunda fikirlerini ilk kez açıkça belirtip basın çevrelerinden destek istediği ve onları ikna ettiği anlaşılmaktadır.[71]

Esasında Mustafa Kemal, inkılaplara engel olarak düşündüğü halifeliği daha sonradan kaldırmak istemiştir. Ancak onun İzmit'teki görüşmelerde bunu ilk kez gündeme getirmesinin önemli sebeplerinden biri halifeyi devlet başkanı yapmak isteyenlerin basın-yayın faaliyetleriyle muhalefet etmeye çalışmasıdır. Reformlara karşı önlem almak isteyen muhalefeti etkisizleştirmek için gazetecileri ikna eden Mustafa Kemal de rakipleri gibi basın kanalıyla siyasi pozisyonunu güçlendirmeye çalışmıştır.[72] Dolayısıyla iktidar-muhalefet çatışmasında en başat rollerden birini üstlenen basın faaliyetlerinin etkisi bu dönemde de devam etmiştir.

1923 yılının sonlarından itibaren hilafet konusuyla ilgili basında yaşanan bir diğer gelişme, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde iktidarın farklı fikirlere tahammül sınırını göstermektedir. Bu olay, Pakistanlı Müslüman liderlerinden birkaçının dönemin Başbakanı İsmet Paşa'ya yazdıkları ve hilafet makamını korumayı içeren mektubun *Tanin, İkdam* ve *Tevhid-i Efkâr* gazetesinde yayınlanması hadisesini içermektedir. Geniş yankı uyandıran bu olay sonucunda ilgili gazetelerin başyazarları ve sorumlu yazı işleri müdürleri konumundaki Hüseyin Cahit[73], Ahmet Cevdet, Velid Ebüzziya vb. isimler yeni rejime geçildikten sonra kurulan ilk İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmıştır. Yargılanan kişilerden İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri[74] hariç hepsi beraat etmiş olsa bile söz konusu örnek farklı fikirlerin bu dönemde uğrayabileceği muameleyi bize göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil etmiştir. Netice itibarıyla Mart 1924'e gelindiğinde hilafetin ilgası ve son halifenin sınır dışı edilmesi kamuoyunda herhangi bir tepkiye yol açmamıştır.[75]

---

[71] Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, Cilt: III (1922-1944)*, Yenilik Basımevi, İstanbul 1970, s. 28-32.

[72] Ali Satan, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması,* Yazıgen Yayınevi, İstanbul 2017, s. 266-267.

[73] Basın vasıtasıyla yaptığı eleştirilerin niteliğiyle ilgili dönemin önde gelen gazetecilerinin başında yer alan Hüseyin Cahit (Yalçın) hakkında Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları* adlı kitabında şu sözleri söylemiştir: "Herkesin saltanat ve hilafeti milli birliğin, hatta kurtuluşun tek çaresi diye kabul ettiği yıllarda, Cumhuriyet tezini ortaya atıyor, Cumhuriyet kabul ve ilan edildiği zaman da aceleye geldiğini, henüz sırası olmadığını yazmaktan çekinmiyor, gazetesinde hilafetin çevresinde toplanmayı telkin eden yazılara geniş yer veriyordu." (Bkz.: Alıntılayan; Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1992, s. 48.)

[74] Aynı zamanda eski milletvekili olan Lütfi Fikri, halifenin istifa edeceği söylentileri üzerine 10 Kasım 1923 tarihli *Tanin* gazetesinde "Huzuru Hilafetpenahiye" başlıklı mektubu yazı olarak yayınlanmıştır. Yazısında halifenin asla görevden ayrılmaması gerektiğini savunmuştur. İstiklâl Mahkemesi'nde beş yıllık mahkûmiyet cezası almış ancak cezası sonradan meclis kararıyla kaldırılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz.: Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1992, s. 45-47.

[75] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 117.

Hilafetin ilgasından bir ay sonra 20 Nisan 1924'te mecliste yeni anayasa kabul edilmiş ve devamında çok geçmeden meclisteki muhalifler Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını (TCF) kurmuştur. Şubat 1925'e gelindiğinde ise Türkiye'nin doğu illerinde Şeyh Sait Ayaklanması baş göstermiştir. Kısa sürede geniş bir alana yayılarak doğuda birçok il ve ilçe merkezini ele geçiren ayaklanmacılar hükümet kuvvetlerine karşı üstünlük sağlamıştır. Bunun üzerine ülkede sıkıyönetim ilan edilmiş ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Başbakan Fethi (Okyar) Bey'in istifasını isteyerek görevi İsmet (İnönü) Paşa'ya vermiştir. İsmet Paşa hükümeti 4 Mart 1925'te meclisten güvenoyu aldığı aynı günde Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkartmıştır. Bu kanunla hükümete huzur ve güven ortamını bozan yayın yasağı başta olmak üzere olağanüstü yetkiler tanınmıştır. Ayrıca yine aynı gün mecliste, biri doğuda biri Ankara'da görev yapacak iki İstiklal Mahkemesi'nin kurulması kararı alınmıştır. Takrir-i Sükûn Kanunu mecliste tartışılmış ve 22 ret oya karşılık 122 oyla kabul edilmiştir. Ret oylarını TCF'ye mensup milletvekilleri vermiştir.[76]

1924 ve 1925 yıllarında bu hadiseler yaşanırken diğer yandan ikinci bir muhalefet partisi kurma girişimi yaşanmıştır. Bu olay, basın-siyaset ilişkisini, basının siyaset yapmadaki rolünü ve basın olmadan siyasetin alan bulamayacağı gerçeğini bize çarpıcı bir şekilde sunmaktadır. 1923 seçimlerinde meclis dışında kalan Kastamonu Milletvekili Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey, bir muhalefet partisi kurmak istemiştir. Bu isteğini de önce basın aracılığıyla kamuoyuna ilan etmiştir. Toksöz gazetesinde "Bir Fırkam Olsa" adında 21 bölümlük bir yazı dizisiyle görüşlerini açıklamıştır. Muhafazakâr görünüşlü bu parti, basında tartışılmış ve kendisine TCF'yle beraber çalışıp çalışmayacağı sorulmuştur. Abdülkadir Kemali Bey, bu tarz sorulara, "(…) biz [Cumhuriyet] Halk Fırkasına tamamen muarız olduğumuz gibi Terakkiperverlerle de uyuşmamıza imkân yoktur" cevabını vermiştir. Ancak çok geçmeden çıkan Takrir-i Sükûn Kanunu'yla Toksöz gazetesi kapatılmış ve kurulması öngörülen bu partinin şansı daha da azalarak üçüncü parti kurma teşebbüsü ortadan kalkmıştır.[77]

Takrir-i Sükûn Kanunu daha mecliste tartışma aşamasındayken bile basın üzerinde kurulacak baskıya dair bize önemli ipuçları vermektedir. Nitekim Kanun mecliste görüşülürken ileride başbakanlık da yapacak olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ileri gelen milletvekillerinden Recep Peker şunları söylemiştir:

[76] Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 68-75.
[77] Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 74-75.

> İstanbul gazetelerinin, memlekette ne kadar kurum ve makam varsa hepsini yıkmaya yöneldiğini görüyoruz. Şeyh Sait isyanına sebep olanların başında bunlar gelir. En başta Millet Meclisi olmak üzere bütün kurumlara saldırdılar. Bu kanunun teklif edilmesine de İstanbul basını sebeptir. Çünkü yayın ve telkinleriyle isyanın çıkmasına sebep olmuşlardır. İşte biz bu yılan yuvalarını tahrip etmek ve susturmak azmindeyiz. Bu yılanlar, bu zehirli yuvalar, kanun kuvvetiyle dezenfekte edilmedikçe, memleketin rahat yüzü görmesi ihtimali yoktur. İşte bu sebeple bu kanunu Yüksek Meclis'in kabul etmesi bir vatanî mecburiyettir.[78]

Esasında hükümet, ülkenin doğusunda bir isyanla uğraşırken muhaliflerin de etkili olduğu basında farklı fikirlerin ve hükümeti eleştiren seslerin çıkmasını doğru bulmamıştır. İşte bu sebepten muhalefeti destekleyen, hükümetin yaptıklarını sorgulayan basınının susturulması için Takrir-i Sükûn Kanunu aracı kılınmıştır.[79]

Şeyh Sait Ayaklanması'nın diğer sonucu, biri Ankara'da diğeri de isyanın çıktığı bölgede kurulan İstiklâl Mahkemeleri olmuştur. Bu iki mahkemede basın davaları görülmüş ve birçok gazeteci yargılanmıştır. Gazetecilerden beraat edenlerin yanında tutuklananlar da olmuştur. İlk yargılananlardan Hüseyin Cahit Yalçın, ömür boyu sürgün cezasına çarptırılarak Çorum'a sürülmüştür. Çorum'da sürgündeyken daha sonra Hakkı Tarık Us'un araya girmesiyle sürgün cezası kaldırılmıştır. Sürgün cezası alan diğer gazetecilerden Zekeriya Sertel Sinop'a, Cevat Şakir (Halikarnas Balıkçısı) ise Bodrum'a sürülmüştür.[80]

İsyan bölgesinde faaliyet gösteren İstiklâl Mahkemesi'ndeki duruşmalarda Şeyh Sait'in kendisini basının kışkırttığına dair beyanı[81] burada da birçok gazetecinin yargılanmasına yol açmıştır. Elazığ'da görülen bu davalarda dönemin en önemli gazetecilerinden biri olan Ahmet Emin (Yalman), Velid Ebüzziya, Eşref Edip, Abdülkadir Kemali, Sadri Ertem, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ahmet Şükrü (Esmer) ve Suphi Nuri (İleri) sorgulanmıştır. Gazetecilerin neredeyse hepsi beraat etmişse de Ahmet Emin Bey bu sorgulamalar sebebiyle on yıl boyunca gazetecilik yapmamıştır. Cumhuriyet'in ilan edildiği yılda doğan duayen gazetecilerden Hıfzı Topuz, Takrir-i Sükûn Kanunu ile yapılan gazete kapatmalarını ve gazetecilerin isyancılarla birlikte

[78] Alıntılayan; Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s. 147.
[79] Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1992, s. 52.
[80] Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s. 148-152.
[81] İstiklâl Mahkemeleri Başsavcı vekili Avni Doğan'ın hatıralarına istinaden Şeyh Sait'in bu beyanının onun kendi düşünceleri olmadığı iddia edilmiştir. Avni Doğan, hatıralarında Şeyh Sait'in gazetecilerinin isimlerini zikrederek yaptığı suçlamanın arka planını öğrendiğini ve mahkemenin bazı üyeleri tarafından Şeyh Sait'e telkin yapıldığını onun bazı isimleri vererek bu isimleri itham ettiği takdirde cezasının hafifletileceği sözünün verildiğini belirtmiştir. Daha geniş bilgi için bkz.: Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara 1981, s.144-145.

yargılanmasını doğru bulmamıştır. Bu yargılamalar sonucunda basının uzun süren bir sessizliğe büründüğünü ve çok partili hayata geçişle birlikte Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının zayıflamasında Takrir-i Sükûn Kanunu'nun etkili olduğunu ifade etmiştir.[82]

Takrir-i Sükûn Kanunu'yla susturulan muhalif basının yerine iktidara muhalif olmayan *Cumhuriyet*[83] ve *Milliyet* gibi gazeteler basındaki boşluğu doldurmuştur. Böylece II. Dünya Savaşı'nın sonunda çok partili siyasal hayata geçene kadar basın sıkı bir CHP kontrolü ve denetimi altında tutulmuştur.[84] Bu durumun tek istisnai dönemi 1929'da Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kaldırılıp 1931 yılında çıkarılan basın yasasına kadarki iki yıllık süre olmuştur. Bu iki yıllık süre Serbest Cumhuriyet Fırkasının (SCF) kurulması siyasette ve basında geçici özgürlük havası oluşturmuştur. SCF'ye yakın yayın politikası izleyen gazetelerin sayısı artmış ve bunların tirajı dikkate değer bir sayıya ulaşmıştır. Arif Oruç'un sahibi olduğu *Yarın* ile Zekeriya Sertel'in çıkarttığı *Son Posta* gibi gazeteler bunların başında gelmektedir. Bu gazeteler CHP'yi eleştirerek halkın CHP iktidarından hoşnut olmadığını belirten yazılar yazmıştır.[85] Ancak SCF'nin feshi ve akabinde yaşanan gelişmeler, yeniden siyaset ve basın hayatında kontrol ve denetime dayalı tek parti dönemine geçilmesiyle sonuçlanmıştır.[86]

1931 yılında çıkarılan basın kanunu ile CHP yönetimi, inkılaplar aleyhinde yayın yapma, Osmanlı idaresini öven yazılar yazma ve anarşizm, komünizm taraftarı yayıncılık faaliyetlerini yasaklamıştır. Ayrıca gazete çalışanlarının kimlik bilgilerinin hükümete bildirilmesi zorunluluk haline getirilmiştir. Bunun yanı sıra bu yasayla birlikte tek parti yönetimine ülke menfaatlerine ters düşen yazılar yazan gazete ve dergileri kapatma cezası verme hakkı tanınmıştır.[87]

Çıkarılan basın yasası kamuoyunda çeşitli tepkilere yol açmıştır. Bu tepkilerden yasayı olumsuz karşılayanların yanı sıra olumlu karşılayanların da olduğu görülmektedir. Basın yasası özellikle muhalif karakterdeki gazeteciler tarafından yeterince açık olmamak ve muğlaklıkla, başka ülkelerde basın yasası olmadığı ileri sürülerek basın özgürlüğünün hiçe sayılması gibi gerekçelerle eleştirilere tutulmuştur. Ancak basın yasasının bir ihtiyaç

[82] Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s. 152-154.
[83] Aynı zamanda CHP milletvekili olan gazeteci Yunus Nadi (Abalıoğlu) tarafından kurularak tek parti dönemi boyunca aynı isim tarafından yönetilen *Cumhuriyet* gazetesi, iktidara muhalif olmasa da bu süre içinde "devletin genel politikasına aykırı yayın yapmak gerekçesiyle" üç defa kapatılmıştır. (Bkz.: Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1992, s. 71-72.)
[84] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 118.
[85] Ali Satan, *Atatürk'e Suikast ve Sadakat: Meçhul Bir Suikastın Kronolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2023, s. 77-78.
[86] İ. Ceyhan Koç, *Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri (1929-1938)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006, s. 24-25.
[87] İ. Ceyhan Koç, *Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri (1929-1938)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006, s. 23.

olduğunu, basında başıboşluk olduğu vakit suistimallerin olabileceği gerekçesiyle bu yasayı destekleyenler de olmuştur.[88]

1931'den itibaren basın yasasının devam ettiği yıllar boyunca bazı zamanlarda danışıklı dövüş şeklinde sınırlı eleştiriler yapılsa da tek parti hükümeti, 1931 basın yasası ile etkili bir denetim mekanizmasıyla güdümlü basın politikasını uygulamış ve muhalif kamuoyunu etkisiz hale getirmiştir.[89]

Tek parti iktidarının basın yasasıyla güttüğü amaç, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın "Gazete" başlıklı yazısında açıkça dile getirilmiştir. Şükrü Kaya yazısında; basının, faaliyet gösterdiği ülkede siyasi iktidara uyum sağlaması ve inkılap yapılan ülkelerde gazetelerin de inkılapları destekleyici bir rol üstlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Devletin basınla ilgili olmasını çağın gerekliliği olarak gören Şükrü Kaya, basının devletle iş birliği yapması gerektiğini belirtmiş; bunun örneklerinin Rusya'da, İtalya'da ve Almanya'da görüldüğü şeklinde örnekler de vermiştir.[90]

Bu bakımdan Server İskit'in 1938 yılında *Türkiye'de Matbuat Rejimleri* adlı eserinin giriş bölümündeki şu ifadeleri baskıcı yönetimleri ve tek parti dönemlerinin basın anlayışını özetleyen niteliktedir:

> Her devlet rejimi, kendisine uygun Basın ister ve bundan dolayı da rejimler, Basın'ın tabi oldukları kanunî mevzuatı buna göre tanzim ederler. Bu halin bizde de böyle olması tabiîydi.
>
> Nitekim padişahlar devrinde, İkinci Meşrutiyet'te ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle başlayan yeni millî devirde Basın kanunları bu rejimlerin ruhuna uygun olarak tanzim edildi.[91]

II. Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde tek parti yönetiminin toplum ve kamuoyunda kontrolcü ve otoriter tavrı etkisini daha da arttırmıştır. Bu dönemde CHP kurultayındaki tüzük değişikliğiyle CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, değişmez genel başkanlığa getirilmiş ve "Milli Şef" sıfatıyla dönemin mutlak hâkimi olmuştur. Dönemin idari anlayışında parti, meclis, hükümet ve bürokrasi Milli Şef'e bağlı bir yapıda kendisini göstermiştir. Nitekim basın da bu durumdan etkilenmiş, 1-6 Kasım 1941 tarihleri arasında düzenlenen Türk Basın Birliği'nin "Birinci Umumî Kongresi"nde dördüncü güç olan basının tek elde toplanan diğer üç güçle aynı biçimde bir hükümet kuvveti taşıdığı

[88] İ. Ceyhan Koç, *Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri (1929-1938),* Siyasal Kitabevi, Ankara 2006, s. 26-30.
[89] İ. Ceyhan Koç, *Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri (1929-1938),* Siyasal Kitabevi, Ankara 2006, s. 115-117.
[90] Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi: 1930-1945*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1983, s. 70-71.
[91] Alıntılayan; Cevdet Perin, *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1974, s. 98.

vurgulanmıştır. Böylece basının iktidarın varlığını devam ettirmesinde bir araç olduğu anlayışı II. Dünya Savaşı yıllarındaki basının özelliğini ortaya koymaktadır.[92]

Savaş yılları Türkiye'de sıkıyönetimin ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır. Önce Trakya ve Marmara'da başlayan sıkıyönetim, daha sonra tüm ülkeye yayılmıştır. Yaklaşık beş yıl süren bu sıkıyönetim döneminde baskının yine en çok hissedildiği alanların başında basın gelmiştir. Bu dönemde birçok süreli yayın tek parti hükümeti tarafından kapatılmıştır.[93] Dönemin önemli gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman hatıralarında basına karşı sansürü, Şükrü Saracoğlu ile aralarında geçen şu diyalogla dile getirmiştir:

> Tenkitte hürsünüz diyorsunuz, biz de görev ve sorumluluğumuzun gereği olarak bu özgürlüğü memleketin yararına kullanmak zorunda kalıyoruz. Derhal başımız belalara uğruyor. Halbuki siz apaçık sansür usulünü yürütseniz bizim hiçbir sorumluluğumuz kalmaz sorumluluk size geçer. Siz de rahat edersiniz, biz de. Saraçoğlu'nun yanıtı şöyle olur: "Ben sansür koymam. Anayasanın dışına çıkmam. Fakat sen haddini bileceksin, bunu aşmayacaksın, aşarsan cezanı göreceksin.[94]

II. Dünya Savaşı yıllarında bilinen etkili gazetecilerin bazıları CHP milletvekili olarak mecliste yer almıştır. Asım Us, Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay, Ahmet Şükrü Esmer gibi milletvekili gazeteciler, tek partinin siyasetini savunmuşlardır. Bu dönemde iç politika haberleri ve görüşleri basında pek revaç bulmamıştır. Savaş yıllarında basındaki bu görünüm, şüphesiz gazete tirajlarını da düşürmüştür. Ancak tek parti yönetimi, Türkiye'nin savaştaki tarafsızlığı ve savaşın her iki tarafında yer alan ülkelerle münasebetinin etkisi ile Türkiye'nin menfaatlerine dokunmaması kaydıyla dış haberlerin yapılması ve yorumlanmasında biraz toleranslı davranmıştır. Böylece kabaca iki kutba ayrılan Türk basınında *Cumhuriyet*, *Tasvir* ve *Vakit* gibi gazeteler Mihver devletler yanlısı haberler yaparken *Tanin*, *Tan* ve *Vatan* ise Müttefik devletlerine yakın basın faaliyeti sürdürmüştür. Tek parti yönetiminin uyguladığı baskının etkisi ve dış politikaya dair önce basında başlayan bu iki kutuplu çeşitlilik, potansiyel muhalefet zeminin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır.[95]

II. Dünya Savaşı yıllarında basında ve iç politikada tek parti yönetiminin kontrolü dışında oluşabilecek bir alana karşı basın, sıkı denetim altında tutulmaya çalışılmıştır.

---

[92] O. Murat Güvenir, *2. Dünya Savaşında Türk Basını,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1991, s. 29-32.
[93] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, s. 388.
[94] Alıntılayan; Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, s. 390.
[95] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, s. 390-391.

Bunun yanı sıra savaşın seyrinde yaşanan değişiklikler de basın üzerinde baskının bir boyutunu oluşturmuştur. Söz gelimi Almanya'nın cephede SSCB'ye karşı üstünlük kurduğu zamanlarda basında Türkçü - Turancı düşüncenin etkili olduğu ve savaşı Almanya taraftarı şeklinde yorumlayan bir iklim oluşmuştur. Üstelik bu durum Almanların üstünlüğü devam ettiği sürece göze batmamış ve Almanlar galip geldiği takdirde tek parti yönetiminin kendini güven altına alabileceği bir siyaset olmuştur. Ancak Almanya'nın yenilmesinin an meselesi olduğu belli olunca, 1944 Mayıs'ından itibaren Türkçü - Turancı basın ve fikir adamları susturulmuştur.[96]

1.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş

II. Dünya Savaşı'nın başından itibaren tarafsız kalan Türkiye, savaşın sonuna doğru galip tarafta yer almıştır. Bu çerçevede Birleşmiş Milletlere giren Türkiye'de demokratikleşme adımları kaçınılmaz olmuştur. İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945'teki konuşmasında bu durumun çok partili siyasi hayata geçilmesiyle devam edeceğini belirtmiştir. Bu durum siyaset ve basın alanında muhalif düşüncelerin açığa çıkacağı bir iklim oluşturmuştur.[97]

II. Dünya Savaşı sonunda mağlup devletlerin başını çeken Almanya ve İtalya'nın tek parti idaresiyle yönetilen otoriter rejimlere sahip olması, bu idareye benzer şekilde yönetilen diğer ülkelerin Batı'ya yaklaşmasında engel teşkil ediyordu. Türkiye'nin de itibar tesisiyle Batı'ya yaklaşma isteğinin yanı sıra savaş yıllarında alınan sosyal ve iktisadi önlemlerin doğurduğu sorunlarla oluşan sosyoekonomik buhranın etkisi, siyasal rejimde değişikliği öngörmüştür. Nitekim BM Anayasası'nı kabul eden Türkiye'nin ülke yönetiminde demokratik esaslara uygunluğun oluşmasını ve serbest seçimlerin önünün açılmasını sağlaması gerektiği vurgulanmıştır.[98]

Savaş sonunda iç ve dış konjonktürün etkisiyle CHP'nin Türkiye'nin siyasal rejimine yönelik görüşleri değişmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu tarafından tek partili yönetimin dünyaya örnek olabileceği belirtilirken artık tek partili iktidarı muhafazaya yönelik alınan karar ve uygulamaların gözden geçirileceği ifade edilmiştir.[99] CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü

[96] Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 298.
[97] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, s. 393.
[98] Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, AFA Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 127-128.
[99] Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, AFA Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 130.

demokratikleşme sözü vermiş, 1945'ten itibaren de partinin meclis grubu siyasal liberalleşme eğilimine yönelik adımlar atmıştır.[100]

Tek partili rejimden çok partili yönetime giden yolda, muhalefetin oluşmasında diğer önemli etken kuşkusuz basının etkinliğinin artması olmuştur. Yasama, yürütme ve yargının dışında dördüncü kuvvet olarak görülen basın; işlevini gerçekleştirdiği sürece bu üç kuvvet alanını dahi dönüştürme gücüne sahiptir. Bu anlamda basının temel işlevi iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi bir muhalefet gibi davranarak iktidar ve muhalefeti eleştirip eksiklikleri, yanlışları dile getirmesidir. İkincisi ise iç ve dış haberleri yorumlayıp vatandaşlara sunarken mevcut muhalefetin dışında toplumsal bir muhalefetin oluşmasını ve gelişmesini sağlamaktır.[101]

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin savaşa katılan taraflar arasında denge politikası izlemesi, basının yabancı ülkelerin savaş sırasında izledikleri farklı politikaları verebilmesini sağlamış ve Türk basınında nispeten bir çoğulculuk havası oluşturmuştur. Uluslararası haberler üzerinden basında başlayan bu gelişme, 1945 sonrası özgürlük ikliminde tek parti döneminde örgütlenemeyen muhalefetin basın üzerinden kendini ifade edebileceği bir kanal sağlamıştır.[102]

1945-1950 arası dönemde Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğünün basın organlarıyla yazışmalarının (talimatname, uyarı ve kapatma kararları vb.) önceki döneme göre seyrekliği dikkate alındığında basın üzerindeki iktidar baskısının hayli azaldığı görülmektedir.[103]

Çok partili siyasi hayata geçerken Türk basın ve düşünce hayatında iki ana eğilim belirginleşmiştir. Bu eğilimde olan isimler II. Dünya Savaşı sırasında takındıkları tutum ve yaptıkları yayınlar aracılığıyla taraflarını belli etmiştir. Bu dönemde Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Nâzım Hikmet Ran gibi kişiler savaş sonrası Türkiye'de sol düşüncenin temsilcisi görülür iken Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi isimler de sağ bloğun temsilcisi olarak görülmektedir. İslamcılar ise tek parti döneminde resmî ideolojiyle yaşadıkları çatışma sebebiyle uzun süre kamusal alandan uzak kaldıkları için çok partili hayata geçişle birlikte daha geç görünür olmaya başlamıştır.[104]

---

[100] Kemal H. Karpat, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi: 1876-1980*, çev. Esin Soğancılar, İmge Kitabevi, Ankara 2007, s. 113.
[101] Nilgün Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 15.
[102] Nilgün Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 13-14.
[103] Nilgün Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 22.
[104] Mehmet Güldal, *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'deki Komünizmle Mücadele Dernekleri,* Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 25.

Çok partili hayatın etkili olmaya başladığı dönemle birlikte fikir ve düşünce dünyasına hitap eden süreli yayınlardan sağın temsilcisi konumundakiler; milliyetçi-muhafazakâr ve antikomünist temelde, milliyetçi düşüncenin ön plana çıktığı bir yayın anlayışını benimsemiştir. Özellikle milliyetçi fikir yayınları bu anlamda millî köklere sadakati ve millî devleti savunan bir nevi mücadele odakları haline gelmiştir.[105]

1.2.1. Soğuk Savaş'ın Türkiye'ye Etkileri

II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın saldırgan tutumu ve bu tutumdan SSCB'nin de etkilenmesi, Müttefikler ile SSCB arasında zorunlu bir birliktelik doğurmuştur.[106] Bu birliktelikle II. Dünya Savaşı'nı kazananlar, kuşkusuz başını ABD'nin çektiği Müttefik Devletleri olmuştur. Tek parti ideolojisine dayalı, otoriter ve totaliter rejime sahip Mihver Devletleri'nin yenilmesi bu rejimleri de sorgulanır hale getirmiştir. Buna karşılık çoğulcu ve liberal yapısıyla bilinen ABD'nin savaşın sonucuyla egemen dünya gücü olarak ortaya çıkması, Türkiye dahil birçok devleti etkilemiştir. Diğer taraftan savaştan galip çıkan büyük güçlerden farklı olan SSCB'nin tek partili ve totaliter bir rejime sahip olması ve ABD'yle arasında çeşitli menfaat anlaşmazlıkları yaşaması, yeni dönemin temellerini atmıştır. ABD, mağlupların boşalttığı yerlerin galiplerin nüfuz bölgeleri olmasını istememiş buralarda demokratik yönetimlerin kurulmasını öngörmüştür. Buna mukabil SSCB ise özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde seçimlerin aleyhine sonuçlanacağı endişesiyle kendisine bağlı yönetimlerin kurulmasını amaçlamıştır. SSCB'nin bu amaçları doğrultusunda Doğu Almanya ve Doğu Avrupa'nın birçok yerinde SSCB'ye bağlı yönetimler kurulmuştur.[107]

ABD ve SSCB arasında baş gösteren anlaşmazlıklar, Ağustos 1945'teki Potsdam Konferansı'yla Almanya'nın geleceği konusundaki farklı görüşler dolayısıyla gittikçe artmaya başlamıştır. Mart 1947'ye gelindiğinde ABD Başkanı Truman'ın Amerikan Kongresi'nde yaptığı konuşmada totaliter rejimlerin demokratik devletlerin varlığını tehdit ettiğini ve tehdit altında olan ülkelere yardım edilmesi gereğini ifade etmiştir.[108] Buna karşılık SSCB ise 5 Ekim 1947'de hem uluslararası komünizm faaliyetlerini örgütlemek hem de kendi kontrollerinde olan ülkelerle iş birliği için bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıya katılan devletler "Kominform"u ilan ederek Doğu Bloku'nu

[105] *Milliyetçi Fikrin Sesi: Türkçü Dergiler*, ed. Ahmet Şahin – Emin Yarımoğlu, Bozkurt Yayınları, İstanbul 2022, s. 38-44.
[106] *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2023, s. 949.
[107] *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2023, s. 949-950.
[108] *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2023, s. 952-953.

kurmuş ve dünyanın iki bloka ayrıldığını açıklamışlardır.[109] Böylece 1947'de dünyada iki kutuplu güçler dengesinin yaşanacağı "Soğuk Savaş" dönemi başlamıştır.

Türkiye ise bu süreçte savaşı kazanan Batı Bloku'nun içinde yer almak için büyük çaba göstermiştir. Mart 1945'te Türkiye'nin yönünü belirleyen önemli bir gelişme meydana gelmiştir. SSCB, Türkiye ile SSCB arasında yirmi yıldan beri devam eden Türk-Sovyet Tarafsızlık Antlaşması'nı feshettiğini duyurmuştur. Ayrıca I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye bırakılan Kars ve Ardahan ile boğazlarda bir üs bulundurmayı talep etmiştir. SSCB'nin taleplerini reddeden Türkiye, SSCB'nin bu tehdidine karşılık İngiltere ve özellikle de ABD'ye daha çok yakınlaşmaya çalışmış, onların desteğini kazanmak için çabalamıştır.[110]

Çok partili siyasi hayata geçişte zikredildiği üzere sadece dış nedenler etkili olmamıştır. Tek parti iktidarının uzun süren yönetiminin yıpratıcılığı, iç politikada yarattığı otoriterleşme ve baskı ile Türkiye savaşa fiilen girmese bile savaşın sosyoekonomik olumsuz etkileri de bu durumu tetiklemiştir. Söz gelimi, tek parti iktidarının varlık vergisi, çiftçiyi topraklandırma kanunu gibi ekonomide aldığı tedbirler muhalif siyasetin zemin kazanmasında etkili olmuştur.[111]

1.2.2. Kurulan İlk Siyasi Partiler

İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945'teki nutkuyla tek parti iktidarı, demokratikleşmeye geçişin açık ve en üst perdeden işaretini vermiştir. Çok geçmeden birkaç ay sonra II. Dünya Savaşı sonrası çok partili siyasi hayatın ilk siyasi partisi kurulmuştur. Eylül 1945'te Nuri Demirağ liderliğinde kurulan Milli Kalkınma Partisi belirgin bir CHP muhalifi parti olarak siyasi tarihimizde yerini almıştır. Tanınan ve saygın bir iş adamı olan, milliyetçi kimliğiyle bilinen partinin genel başkanı Nuri Demirağ'ın yanı sıra partinin diğer iki kurucusu dikkat çekmiştir. Bu isimlerden biri sıkı bir CHP muhalifi olan Hüseyin Avni Ulaş, daha Birinci Meclis döneminde İkinci Grubun önemli isimlerinden biri olarak liberal ve demokrat kimliğiyle bilinmektedir. Diğer önemli isim ise Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi İslamcı düşüncenin öncü aktörlerinden kabul edilen Cevat Rifat Atilhan olmuştur.[112]

[109] Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 664.
[110] Ülkühan Özdemir, *Türk Siyasi Hayatında Tek Partiden Çok Partiye Geçiş: Değişim ve Sonuçları (1946-1954)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2024, s. 100.
[111] Ekrem Okutan, *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*, Selis Kitaplar, İstanbul 2014, s. 136.
[112] Ekrem Okutan, *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*, Selis Kitaplar, İstanbul 2014, s. 141-142.

Milli Kalkınma Partisi'nin bu üç kurucusundan hareketle farklı kimlikleri bir arada bulunduran muhalif bir siyasi örgütlenmeyi topluma sunmak ve CHP'ye karşı muhalif olan farklı unsurları bünyesine katmak istediği anlaşılmaktadır. Parti bu yönüyle ilk başta epey dikkat çekse de kısa süre içinde fikir ayrılıkları sebebiyle önce Hüseyin Avni Ulaş sonra Cevat Rifat Atilhan partiden ayrılmış ve parti fiilen etkisiz hale gelmiştir. Ancak Milli Kalkınma Partisi gösterdiği atılımla kamuoyunda ve siyasal alanda birçok parti, dernek ve çeşitli örgütlenmelere örnek olmuştur.[113]

Çok partili siyasi hayatın ikinci partisi, CHP'den istifa edenlerin kurduğu Demokrat Parti olmuştur. 1945 yılında meclisteki bütçe tartışmaları sırasında parti içinde doğan muhalefet DP'nin kurulmasına giden yolu açmıştır. Sonrasında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na muhalefet eden bu grup nihayet Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün "Dörtlü Takrir" adıyla bilinen önergeleri reddedilince Celal Bayar hariç üç isim partiden ihraç edilmiştir. Bunun üzerine Celal Bayar partiden istifa etmiş ve CHP'yle ilişkisi kalmayan bu isimler 7 Ocak 1946'da resmen DP'yi kurmuştur.[114]

DP'nin kurucuları daha önce CHP milletvekili olarak aktif siyasetin bizzat içinde olan etkili isimlerden oluşmaktadır. Bu durum kuşkusuz DP'nin çok partili dönemde baskın ve görünür olmasında etkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla DP, halk tarafından değil bürokrasi ve yönetici sınıfların eliyle kurulmuştur. Parti kurulduktan kısa süre sonra CHP milletvekilleri ve teşkilatlarından parti mensupları DP'ye katılmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra halktan da partiye geniş katılımlar olmuştur.[115]

DP, ülke içinde kısa sürede yayılma alanı bulmuştur. Geniş halk kitleleri DP'nin gerçek bir muhalefet partisi olduğuna inanmıştır. Ocak 1946'da kurulan DP, birkaç ay gibi kısa sürede bütün muhalefeti kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. İlçe, belde, kasaba ve köylerde yaşayan vatandaşlar bir araya gelip DP şubeleri açmış ve parti genel merkeziyle ilişkiye geçmiştir. Daha programı ve görüşleri açıkça ifade edilmemesine rağmen DP'nin halktan bu denli teveccüh görmesinin en önemli özelliği CHP iktidarına muhalif olmasından kaynaklanmaktadır.[116]

---

[113] Ekrem Okutan, *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*, Selis Kitaplar, İstanbul 2014, s. 142.
[114] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, s. 401-402.
[115] Ülkühan Özdemir, *Türk Siyasi Hayatında Tek Partiden Çok Partiye Geçiş: Değişim ve Sonuçları (1946-1954)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2024, s. 133.
[116] Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 240-241.

1.2.3. Muhalif Basın

DP'nin kurulmasına yol açan en önemli olaylardan biri olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun oluşturduğu siyasi atmosfer, aynı zamanda basının ilgisini çekmiştir. Basında bu kanun günlerce tartışılmış ve gazeteciler kanunla ilgili görüşlerini serbest bir biçimde dile getirmişlerdir. Genel olarak kanunun olumlu özelliklerine dikkat çeken gazetecilerin yanı sıra özellikle Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun 17. maddesinin mecliste geçen tartışmalar sebebiyle kanunun iyi sonuçlarının heba edilebileceği bazı gazeteciler tarafından ifade edilmiştir.[117]

Kanunun basın açısından ortaya çıkardığı esas etki, artık mecliste farklı fikirlerin tartışılabilmesi ve basın ile kamuoyunda fikirlerin serbestçe savunulabilmesi olmuştur. Bu konu *Tasvir* gazetesinde özellikle dile getirilmiş ve şunlar yazılmıştır:

> Maksat anarşiye gitmeden yalnız fikir ve kanaat sahasında, memleket menfaati nazara alınarak rahatça, hiçbir korkunun tesiri altında kalmadan konuşabilmektir. Toprak Kanunu tasarısı, münasebetiyle bu havanın memlekette yaratılmış olmasını bu bakımdan şükran ve memnuniyetle karşılıyoruz.[118]

Çok partili siyasi hayata geçerken iktidar yanlısı basının yanı sıra muhalefet yanlısı basın yayın organları da oluşmuştur. Daha DP kurulmadan CHP içindeki parti içi muhalefetin sözcüsü konumuna gelen Ahmet Emin Yalman'ın *Vatan* gazetesi, CHP yanlısı *Ulus* gazetesinde Dörtlü Takrir önergesini verenlerin hedef alındığı yazılara karşılık yayınlar yapmıştır.[119] *Vatan* gazetesi ve kısmen *Tan* gazetesinde CHP'yi eleştiren yazıların ve DP'yi kuracak isimlerin görüşlerinin yazılması parti olarak DP'nin kurulmasında ve kamuoyunda bilinirliği hususunda etkili olmuştur.

Basında muhalefet etme biçimi sadece CHP-DP arasındaki politik mücadelede kendini göstermemiştir. CHP yanlısı basında kimi zaman CHP'nin siyaseti hakkında görüş ve öneri yazıları yazılmıştır. Özellikle CHP yanlısı basın, 1946 seçimlerinden sonra CHP'nin kendini ve programını yenilemesi gerektiğini belirten görüşler kaleme almıştır.[120]

---

[117] Nilgün Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 138-141.
[118] Alıntılayan; Nilgün Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 143.
[119] Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 54.
[120] Nilgün Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 227.

1.2.4. Komünizmle Mücadele

Komünizmle mücadele, fikrî açıdan II. Dünya Savaşı öncesinden başlamış olsa da siyasal görünürlüğü ve organizasyon biçimi haline gelmesi savaşın sonlarına doğru başlamış ve kısa sürede baskın hale gelmiştir. Komünizmle mücadeleyi iç ve dış şeklinde temelde iki açıdan ele almak mümkündür.

Komünizmle mücadelede dış etkiler; Sovyet tehdidi, ABD'nin politikası ve Türk dünyasındaki aydınların etkisi şeklinde sınıflandırılabilmektedir. Bunlardan Sovyet tehdidi, savaştan sonra SSCB'nin Türkiye'den toprak talep etmesi ve Türk Boğazlarının kontrolünü istemesine karşılık iç politikada gelişen komünizm karşıtlığının açığa çıkmasıdır.[121] ABD politikası ise ABD'nin propaganda konusunda yaptığı çalışmalara dayanmaktadır. Propaganda tekniklerini işleyen ve daha savaştan önce başlayan bu eylemler ABD'deki çeşitli kuruluşlar aracılığıyla faşizm ve Nazizm'in incelendiği çalışmalar olmuştur. Savaştan sonra Sovyet tehdidi antikomünizm çerçevesi içerisinde devam etmiştir. ABD'de "McCarthyism" adı verilen antikomünizm programıyla komünizme yol açabilecek her türden siyasi ve kültürel aktivite soruşturmaya tabi tutulmuştur. Ayrıca ABD'de devlet organizasyonunun ve toplumun komünizme karşı ciddi bir biçimde örgütlenebilmesine olanak sağlamıştır.

ABD, 1945'ten sonra Türkiye ve Yunanistan gibi ülkeleri doğrudan Sovyet tehdidine açık olarak gördüğü için 1947'de uygulamaya koyduğu Truman Doktrini ile bu ülkelere önemli yardımlarda bulunarak küresel nüfuz alanını korumaya çalışmıştır. Bu yardımlar ve destekler zaten Türk sağında hazır olan antikomünizm olgusunu çeşitli dergiler ve komünizmle mücadele dernekleri eliyle de Türk siyasetinde belirgin bir hale getirmiştir.[122]

1.2.5. 1946 Seçimleri ve Millet Partisi'nin Oluşumu

Türkiye'de seçim takvimi göz önüne alındığında 1947'de genel seçimin yapılması gerekmiştir. Ancak CHP tarafından DP'nin iktidarı değiştirecek bir potansiyeli barındırması seçimlerin erkene alınması konusunu gündeme getirmiştir. Konu mecliste İçişleri Bakanı Hilmi Uran tarafından dile getirilince yeni kurulan DP'nin milletvekillerinden Adnan Menderes seçimlerin öne alınmasına karşı çıkmıştır. Bunun yeni partilerin teşkilatlanmadan yapılmasının doğru olmadığını hatta seçimlerin daha da

[121] Ertuğrul Meşe, *Komünizmle Mücadele Dernekleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 56.
[122] Ertuğrul Meşe, *Komünizmle Mücadele Dernekleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 57-65.

ileri bir tarihte yapılması gerektiğini ifade etmiştir. CHP Kurultayı'nda seçimlerin erkene alınmasını isteyen İsmet İnönü'nün talebi doğrultusunda 21 Temmuz 1946'da erken genel seçim yapılacağı basın aracılığıyla kamuoyuna bildirilmiştir. DP hazır olmamasına rağmen seçimlere katılma kararı almıştır. DP, eğer seçimlere katılmayıp yeni dönemde mecliste temsil edilmezse partinin halk arasında tutulmaması ve basın tarafından desteklenememesi gibi riskler düşünülerek bu karar alınmıştır.[123]

Çok partili siyasi hayatın ilk genel seçimi olan 1946 seçimleri sonucunda mecliste CHP 390, DP 65 sandalye kazanmıştır. CHP'nin seçimi kazanmasına ve meclisteki sandalye sayısında büyük çoğunluğu elde etmesine rağmen seçimdeki oy sayıları ve oy oranları dikkate alındığında CHP ve DP arasında büyük bir fark görülememiştir. Bu sebepten CHP'nin bir sonraki seçimi kaybetme olasılığı güçlü bir şekilde ortada olduğundan CHP yönetimi iktidarını devam ettirebilmek için popülist politikalara yönelmiştir.[124]

1946 seçimlerinden yaklaşık altı ay sonra DP geniş katılımlı bir kongre düzenlemiştir. Bu kongrede DP Genel Başkanı Celal Bayar, seçimlerin erkene alınması, seçimlerdeki usulsüzlükler ve muhalefete yapılan baskılar gibi çeşitli sorunlara değinmiştir. Kongrede Celal Bayar'ın dile getirdiği sorunların görüşülüp nasıl bir yol izleneceği, hükümete nasıl muhalefet edileceği konusunda parti içinde iki farklı politika yürütme görüşü ortaya çıkmıştır. Hükümetin baskılarına karşı muhalefet yapma biçimini "ılımlı yapalım" diyenler ile "sert yapalım" diyenler arasındaki bu iki farklı görüş, sonunda "Hürriyet Misakı" adı verilen bildiriyle sonuçlanmıştır. Buna göre CHP iktidarı, eğer DP'nin taleplerini karşılamazsa DP'nin meclisten çekileceği kararı alınmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü kongre bitmeden Celal Bayar ve Fuat Köprülü'yü yemeğe davet etmiştir. Bu buluşmayla iktidar ve muhalefet arasında yeni bir dönemin başladığı anlaşılmış ve bu buluşmadan sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 12 Temmuz 1947'de bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyannameyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı sıfatıyla bütün partilere eşit mesafede olduğunu açıklamıştır. Bunun üzerine CHP yönetiminde sertlik yanlısı Başbakan Recep Peker görevinden istifa ederek yerine partideki ılımlı isimlerden Hasan Saka Başbakan olmuştur.[125]

---

[123] Ülkühan Özdemir, *Türk Siyasi Hayatında Tek Partiden Çok Partiye Geçiş: Değişim ve Sonuçları (1946-1954)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2024, s. 163-165.
[124] *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2023, s. 1059.
[125] Hüseyin Çınar – Gültekin Yıldız, *Osmanlı'dan Günümüze Demokrasi Tecrübesi ve Parlamento*, TBMM Basımevi, Ankara 2023, s. 195-196.

12 Temmuz Beyannamesi'nin Türk siyasetini şekillendiren sonuçları olmuştur. Bunlardan biri de Demokrat Parti'deki bazı önemli isimlerin partiden istifa etmesidir. Bunlar Fevzi Çakmak, Osman Bölükbaşı, Yusuf Hikmet Bayur, Yusuf Kemal Tengirşenk gibi kişilerden oluşmaktadır. Bu isimler, İnönü'nün uzlaşma teklifine sıcak bakmamış ve parti içinde buna yanaşanları şiddetle eleştirmişlerdir. Uzlaşmanın Demokrat Parti'yi alternatif olmaktan çıkarıp bir muvazaa (danışıklı iş, danışıklı dövüş) partisi konumuna getireceğini düşünmüşlerdir.[126] Bu kişiler, CHP iktidarını bitirmek için yola çıkan DP'nin kuruluş amacından sapmasına, DP'nin kurucularının muhalefet ederek ayrıldıkları parti ve iktidar ile uzlaşma içine girmesine karşı gelmiştir. Ayrıca parti kurucularının disiplini sağlama gerekçesi ile parti içinde baskı uyguladığı dile getirilmiştir.[127] DP'den istifa eden ve ihraç edilen bu muhalifler, 19 Temmuz 1948'de Millet Partisi'ni kurmuştur. Kurulan MP'nin fahri genel başkanı olan Fevzi Çakmak'ın, CHP ve ayrıldığı DP tarafından önemi ve itibarı hafife alınmaya çalışılmıştır. Böylece birbirlerinin karşıtı olan CHP ve DP, söz konusu MP olunca bu partiye karşı bir nevi ittifak gibi hareket etmiştir.[128]

Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçiş, iç ve dış konjonktürde bahsedilen gelişmelerin de etkisiyle bir danışıklı dövüş olarak görülmektedir. Bu durum iki partili siyasi mücadeleyi görünür kılmaya elverişli bir zemin oluşturmuştur. Bunun yanı sıra bu dönemde zamanla gücü azalan CHP'de DP'lileşme ve siyasi mevziisi güçlenen DP'de ise CHP'lileşme eğilimleri kendini göstermiştir. Çünkü DP'nin güç kazanıp iktidara geleceği anlaşılınca önceden geniş kitlelerin, küçük esnaf ve çiftçilerin hâkim olduğu bu partide zamanla zengin toprak sahiplerinin ve elitlerin sözü hissedilir biçimde artmıştır.[129] Aynı zamanda halkın taleplerine gittikçe eğilmeye başlayan CHP de çeşitli siyasi ve sosyal açılımlar yapmaya çalışmıştır. Fakat buna rağmen baskın iki partiye dayalı çok partili siyasi hayatta sağ ve sol eğilimli küçük partiler de zamanla kendini göstermeye başlamıştır. Aralarında etkili olabilecek yapıdaki MP de dahil bu siyasi oluşumlar düşünsel içerik bakımından güçlü olmasına rağmen toplumsal dinamiği sürükleyememişlerdir.

[126] Ekrem Okutan, *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*, Selis Kitaplar, İstanbul 2014, s. 153.
[127] Hüseyin Çınar - Gültekin Yıldız, *Osmanlı'dan Günümüze Demokrasi Tecrübesi ve Parlamento*, TBMM Basımevi, Ankara 2023, s. 197.
[128] Şenol Zümrüt, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 101.
[129] Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 112.

1.3. Demokrat Parti Dönemi'nde Oluşan Muhalefet İklimi ve Basın

1946-1950 arası yıllar, CHP'nin iktidarda olduğu çok partili siyasi dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde anbean güçlenen ve patlamaya hazır bir muhalefet bulunmaktadır. Nitekim muhalefetin en belirgin temsilcisi konumundaki DP, 14 Mayıs 1950 seçimlerine doğru giderken halk ve basın tarafından önemli destek görmektedir. DP'yi *Vatan, Tasvir, Cumhuriyet* ve önde gelen birçok gazete gizli ya da açıktan desteklerken CHP'yi *Ulus* ve kısmen *Akşam* gazetesi desteklemektedir.[130]

14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimleri bir milyondan biraz daha fazla oy farkıyla DP kazanmıştır. TBMM'de DP 408, CHP 69 ve MP 1 sandalye kazanmış böylece meclisteki milletvekili sayısında ezici üstünlük DP'ye geçmiştir. Esasen DP ve CHP arasındaki oy farkı az olmasına rağmen milletvekili sayısındaki bu denli fark, seçimlerde uygulanan çoğunluk sisteminden kaynaklanmıştır.[131]

1.3.1. Demokrat Parti Dönemi'nde Muhalefet ve Kurulan Başlıca Muhalefet Partileri

1950 genel seçimlerinden sonra DP iktidarının dönemi başladığında muhalefette CHP ile MP bulunmaktadır. DP döneminin baskın siyasi görünümü DP-CHP arasında geçen iktidar-muhalefet mücadelesi şeklinde geçmiştir. Ancak süreç içinde bu ikili görünüme muhalefet eden hem DP içinde hem de CHP içinden muhalif hareketler doğmuş ve bu hareketler siyasi parti haline gelmiştir.

DP iktidarının ilk yıllında iktidar ve muhalefet arasında ılımlı bir dönem yaşanmıştır. Ancak muhalefetin Kore Savaşı'na asker gönderilmesi konusunda DP'nin muhalefete danışmadığını ileri sürerek DP iktidarını sert biçimde eleştirmesi ve bunun üzerine iktidar yanlısı basının da İnönü'nün ailesini hedef alması, iktidar-muhalefet ilişkilerini çok germiştir. Mecliste ve basında iktidarla muhalefet birbirlerine sert eleştiriler yöneltmekten kaçınmamıştır. Bu süreçte DP yanlısı *Zafer* gazetesi ile CHP yanlısı *Ulus* gazetesinde polemik konusu olabilecek birçok yazı yazılmıştır. Zaman zaman bu sertlikler yumuşasa da DP iktidarının radyoda ve basında muhalefeti kısıtlayan uygulamaları, Halkevlerinin kapatılması ve mallarına el konulması, Malatya Belediye Başkanı'nın görevden alınması gibi birçok hadiseyle birlikte siyasi iklim gergin bir

[130] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 19.
[131] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 19.

atmosfere bürünmüştür.[132] Yaşanan bu gelişmeler yeni muhalefet partilerinin kurulmasına ve DP'ye muhalefetin artmasına yol açmıştır.

DP döneminin ilk yıllarından itibaren hem sağ görüşlüler hem de sol görüşlüler tarafından çeşitli muhalefet partileri kurulmuştur. Siyasette etkili olmasalar bile kurulan bu ilk siyasi partilerden Mehmet Ali Aybar'ın kurduğu Sosyalist Parti ile MKP'nin kurucularından Cevat Rifat Atilhan'ın kurduğu İslam Demokrat Partisi farklı uçlardaki partiler olması sebebiyle dikkat çekmektedir.[133]

Türk siyasetinde hâlâ etkili olan partilerin de atası sayılabilecek bu partilerin ilki şüphesiz Türkiye Köylü Partisi olmuştur. TKP, DP genel merkezinin parti yerel yöneticilerine baskı kurduğu ve il başkanlığı seçimlerine karıştığı öne sürülerek partilerinden istifa eden milletvekilleri[134] öncülüğünde kurulmuştur. 1950 seçimlerinde DP'den Seyhan milletvekili olarak seçilip daha sonra bu partiden istifa eden kişilerin başındaki isimlerden Remzi Oğuz Arık, TKP'nin Genel Başkanı olmuştur.[135] TKP'nin bir muhalefet partisi olmasının yanı sıra diğer önemli özelliği Remzi Oğuz Arık'tan sonra parti genel başkanlığını yapacak olan parti kurucularından Tahsin Demiray'ın çalışmaya konu olan *Çakmak* dergisinin sahibi ve başyazarı olmasıdır. Ayrıca TKP'nin fahri genel başkanı Ethem Menemencioğlu ve partinin önemli isimlerinden Cezmi Türk de *Çakmak* dergisinin önemli köşe yazarları arasında bulunmaktadır.

Çok partili siyasal hayata geçişle birlikte DP ve CHP kendileri dışında siyasi partilerin varlık gösteremediği iki kutuplu bir siyasal sistemi kendileri için uygun görmüştür. Bu konuda örtük bir ittifak görünümünde olan bu iki parti sadece iktidarda veya muhalefette kimin olacağı konusunda anlaşamamıştır. Sözgelimi bu iki partiden biri seçimlerden sonra kendisinin iktidarda diğerinin muhalefette olacağını öngörmek istemiştir.[136] Bu çerçeveden bakıldığında DP iktidarda kendisiyle aynı gelenekten gelen siyasi partilerin ve muhalefet unsurlarının güçlenmesinden endişe duymuştur. Bu partilerin başında gelen MP, DP'nin tüm çabaları sonucunda 8 Temmuz 1953'te "dini siyasete alet etme ve arabozucu faaliyette bulunma" suçlamalarıyla mahkeme kararı

[132] Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 240-242.
[133] Ayhan Hüseyin Ülgenay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Kurulan Siyasi Partiler Kurucular ve Amblemler 1923-1960*, Sanat Kitabevi, Ankara 2011, s. 381-395.
[134] İstifa eden bu milletvekilleri Remzi Oğuz Arık, Cezmi Türk, Yusuf Ziya Eker, Mehmet Reşat Güçlü ve Ahmet Tevfik Coşkun'dur.
[135] H. Emin Sezer, "Remzi Oğuz Arık", *TDV İslam Ansiklopedisi*, III, (1991), s. 358.
[136] Cemal Fedayi, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sağ Siyaset*, Kadim Yayınları, Ankara 2019, s. 35.

beklenmeden hükümet tarafından kapatılmıştır. Ancak parti kapatıldıktan sonra çok geçmeden Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) adıyla yeniden kurulmuştur.[137]

CMP kurulduktan kısa bir süre sonra 1954 genel seçimleri yapılmıştır. Bu seçimde DP, iktidarını pekiştirmiş ve çok yüksek bir oy oranı elde etmiştir. Ancak kuvvetli bir hatip olan Osman Bölükbaşı liderliğindeki CMP, bu seçimler sonucunda mecliste beş milletvekilliği kazanmıştır. DP-CHP ikileminin dışında gittikçe etkisini genişleten CMP, TKP ile birleşerek 1958'de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne dönüşmüştür.[138]

1954 seçimlerindeki mutlak galibiyetinin etkisiyle DP daha çok iktidar özgüveni içine girmiştir. Bu durum DP'nin halktan kopuk bir anlayışa sürüklenmesine ve demokratikleşme konusunda zaaf göstermesine yol açmıştır. Nitekim iktidar-muhalefet ilişkileri gittikçe daha da gerilmiş ve yeni muhalefet partilerin kurulma süreci devam etmiştir.

DP iktidarının demokratikleşmeyi zora soktuğu ve muhalefeti baskıladığı ortamda DP içindeki on milletvekilinden oluşan bir grup 1955 tarihinde mecliste "basına ispat hakkı tanınmasını" içeren bir yasa teklifi sunmuştur.[139] Bu yasa teklifiyle basına ispat hakkı tanınması öngörülmüştür. Ancak bu yasa teklifi kabul edilmemiş ve DP içindeki basın özgürlüğünü savunanlar partiden uzaklaştırılıp haklarında soruşturma açılmıştır. DP'nin baskıcı ve kontrolcü hareketlerine karşı çıkan bu kişiler DP'den istifa edip daha sonra Hürriyet Partisi'ni kurmuştur.[140]

1.3.2. Muhalif Basın

DP, 1950 seçimlerine doğru vaat ettiği üzere seçimi kazanıp iktidarı elde eder etmez meclise bir basın kanunu tasarısı sunmuştur. Basın hürriyetini genişleten bu tasarı, meclis çoğunluğunun oyuyla yeni basın yasası olmuştur. Bu yasayla çıkarılacak süreli yayınlar için artık hükümetten izin almaya gerek kalmamış sadece idareye bildirmek yeterli olmuştur. Ayrıca basın faaliyetlerinde gazete sahiplerinin cezai sorumlulukları kaldırılmış ve cevap hakkı düzenlenmiştir.[141] Böylece 1931 Matbuat Kanunu'nda yer alan demokratik olmayan maddelerden bazıları 1950 Basın Yasası'yla kaldırılmış veya basın özgürlüğü perspektifinde yeniden düzenlenmiştir.

---

[137] *Modern Türkiye Tarihi*, ed. Süleyman Beyoğlu – Ali Satan, Marmara Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2014, s. 282.
[138] Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, AFA Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 340-341.
[139] *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2023, s. 1165.
[140] Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 112.
[141] *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2023, s. 1368.

DP iktidarının ilk yıllarında basın alanında yaşanan bu demokratik hava pek uzun sürmemiştir. DP'yi iktidara taşıyan birçok gazete zamanla basın özgürlüğünün de etkisiyle DP ileri gelenleri aleyhinde haber ve yazılar yayınlamıştır. Bu dönemde Ahmet Emin Yalman yönetimindeki *Vatan* gazetesi, demokrasi gibi konularda muhalif yayın yaparak DP'nin karşısında durmuş; DP yanlısı gazetelerle atışmalar yaşamıştır.[142] DP, muhalif basını cezalandırmak için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin başında ilk etapta gazetelere resmi ilan vermemek ve basın kanununda değişiklikler yapmak gelmiştir.[143]

DP, 1954 seçimlerine doğru muhalefet ve basın üzerindeki baskının dozunu giderek artırmıştır. DP'nin 1953 sonunda meclise getirdiği kanun teklifi, muhalefetin en büyük basın yayın organlarından biri olan *Ulus* gazetesini de çok yakından ilgilendirmiştir.[144] CHP'nin mallarına el koyulması olarak bilinen bu kanun tasarısının kabul edilmesiyle mülkiyeti CHP'ye ait yayın organı *Ulus* gazetesi kapatılmıştır.[145]

DP, muhalif basına karşı uygulamak istediği otoriter tutumunu 9 Mart 1954 yılında yeni bir kanun çıkartarak yasalaştırmıştır. "Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürumlar Hakkında" adıyla kabul edilen bu kanunla gazetecilere yüksek para cezası, savcılara kovuşturma yetkisi verilmiştir. Bu kanun sebebiyle mecliste ve kamuoyunda büyük tartışmalar yaşanmış, birçok gazeteci DP döneminde çıkartılan bu yasayla hapis cezasına, yaptırımlara ve keyfi açılan davalara maruz kalmıştır. DP içerisinden bazı milletvekillerinin dahi rahatsız olduğu durum üzerine bu milletvekilleri basın özgürlüğü adına ispat hakkını getirmeye çalışmıştır. Ancak basın yayın faaliyetlerinde ispat hakkını getirmek isteyen bu milletvekilleri, DP Meclis grubunda istediklerini elde edemeyince DP'den istifa edip Hürriyet Partisi'ni kurmuştur.[146]

1954 seçim süreciyle başlayan iktidar-muhalefet anlaşmazlığı ve basında yaşanan gelişmeler, çalışmanın konusu olan *Çakmak* dergisinin yayımlanmasının önemli gerekçelerinden birini oluşturmuştur. *Çakmak* dergisi, bir yandan CHP'ye karşı olan, diğer yandan DP'yle bağlarını koparanlarla birlikte genişleyen muhalefet atmosferinde çıkmıştır. Derginin sahibi ve yazarlarının TKP'de aktif siyaset yapan isimler olduğu

[142] Resul Babaoğlu, "Türkiye'de İktidar-Basın İlişkilerinin Çatışmalı Doğasına Bir Örnek Olarak Ahmet Emin Yalman Davası (1958-1960)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 29, (2019), s. 346.
[143] Ülkühan Özdemir, *Türk Siyasi Hayatında Tek Partiden Çok Partiye Geçiş: Değişim ve Sonuçları (1946-1954)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2024, s. 428.
[144] Altan Öymen, *Öfkeli Yıllar*, Doğan Kitap, İstanbul 2020, s. 412.
[145] Fevzi Çakmak, "Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması", *Journal of History Studies*, Sayı (3), (2015), s. 15-16.
[146] *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2023, s. 1370-1371.

düşünüldüğünde dergi, TKP'nin yayın organı gibi bir tutum sergilemiştir. Nitekim dergide 1957 genel seçimlerine giderken muhalefet açısından DP iktidarına karşı ittifaklara zemin hazırlayan fikrî ve siyasi yayın politikası ihtiyacı dile getirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. *ÇAKMAK* DERGİSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Demokrat Parti Dönemi'nde yayımlanan muhalif çizgiye sahip *Çakmak* dergisi, haftalık olarak çıkan süreli siyasi yayındır. Türkiye Yayınevi[147] tarafından tamamı elli sayı olarak çıkan bu dergide dönemin siyasi atmosferinde konuşulan iç ve dış siyasi olaylar, toplumsal meseleler, tarihî konular ele alınmıştır. Derginin sahibi ve başyazarı Tahsin Demiray'ın aynı zamanda dönemin muhalefet partilerinden Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanı olduğu dikkate alındığında derginin muhalif çizgide liberal, milliyetçi ve muhafazakâr bir bakış açısına sahip olduğu, dergide ele alınan konuların bu perspektiflerden sunulduğu anlaşılmaktadır.

2.1. Derginin Şekil Özellikleri

Çakmak dergisi, toplamda 50 (elli) sayılık ve her sayısı ön ve arka kapak dahil 16 (on altı) sayfadan oluşan bir süreli yayındır. Her cumartesi günü çıkan ve haftalık siyasi bir dergi olan *Çakmak*'ın ilk sayısı 10 Mart 1956 tarihinde, son sayısı ise 16 Şubat 1957'de yayımlanmıştır. Derginin tirajına ait herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

Çakmak dergisinin tasarımı, dizgisi genel olarak aynı kalmakla birlikte otuz ikinci sayısından itibaren teknik düzeyde küçük birkaç değişikliğe uğramış ve son sayıya kadar bu şekilde devam etmiştir. Sözgelimi künye bilgisinin verildiği kutunun tasarımındaki değişiklik, birinci sayfada yer alan Madalyon başlıklı yazıların on birinci sayfaya kaydırılması, ilk sayfaya iç politikayla ilgili haberlerin getirilmesi, bazı yazı dizilerinin bitip yenilerinin başlaması gibi birtakım farklılıklar örnek olarak verilebilmektedir.

Çakmak dergisinin ön kapağında dönemin veya tarihsel herhangi bir olayın başat bir aktörüne/aktörlerine ait bir resim bulunmaktadır. Bu resimlerdeki kişiler arasında genellikle iç ve dış siyasi karakterlerin ağırlığı dışında bazı bilim adamları da vardır. Örneğin; Adnan Menderes, Fevzi Çakmak, Fethi Okyar, Osman Bölükbaşı, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Kavalalı Mehmet Ali Paşa, III. Selim, II. Mahmut, II. Abdülhamid, Tevfik Fikret, Arap ülkelerinin liderleri, Pakistan Cumhurbaşkanı Tuğgeneral İskender Mirza, Papa Eftim, Mısırlı Mücahit Albay Nasır, İran Şahı Rıza Pehlevi, Amerikan Seçimi Başkan Adayları, İsrailli General Moshe Dayan, Macar lideri Nagy, Amerikan

[147] 1 Nisan 1925 yılında kurulmuş ve uzun yıllar yayıncılık yapmış bir yayınevidir. Bkz.: Tahsin Demiray, *Dokuz Yıldız Münasebetiyle*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1955. Yayınlanan bu eserin başında yer alan sunuş metnindeki bilgiye dayanarak yayınevinin kuruluş tarihi hakkında çıkarımda bulunulmuştur.

Başkanı Nixon, Winston Churchill, Papa ve Patrik, Hindistan'da hilafeti savunan alim Ahmed Azad, çocuk felci aşısını bulan Dr. Salk, Nobel ödülü sahibi cerrah Forssmann vb. kişiler derginin ön kapak görsellerindendir. Ön kapak mottosu "cumartesi günleri çıkar, siyasî mecmua" ile vesaire sayfalarda "ilim ve iman", "ahlak ve nizam" şeklindedir.

Arka kapakta; iç ve dış siyasi olayları ifade eden karikatür, anket değerlendirmesi, kısa politik yazılar, şiirler, fıkralar, özlü sözler, ilginç haberler, fotoğraflar bulunmaktadır. Bazı sayılarda ön kapakta olduğu gibi tam sayfa tek bir kapak görseli de yer almıştır. Ayrıca otuz altıncı sayıdan itibaren "Fiatı: 50 Kuruş" şeklinde derginin satış fiyatı da yazılmıştır. Ellinci sayının arka kapağına ise *Çakmak* dergisinin yayını sona erdiği için yirmi beşer sayı iki cilt şeklinde dergiye ait tüm sayıların satışının yapıldığını bildiren reklam konulmuştur.

Çakmak dergisinin ilk sayısından itibaren birinci sayfasında üst köşede kutu içinde dergi künyesi yer almaktadır. Buna göre dergi Türkiye Yayınevi tarafından Türkiye Basımevinde basılarak çıkarılmaktadır. Türkiye Yayınevinin adres ve telefon bilgisi bulunmaktadır. Her sayının çıktığı tarih ile sayı numarasının da yer aldığı bu künyede derginin sahibi Tahsin Demiray, yazı işlerini fiilen idare edenin Dr. Cezmi Türk ve dergiyi yayına hazırlayanın Oğuz Özdeş olduğu yazmaktadır. Yine derginin cumartesi günleri çıkan siyasi mecmua olduğu belirtilmiştir. Ayrıca dergi künyesinde derginin sayısının 50 kuruş, elli sayılık yıllık aboneliğin 25 ve altı aylığının 12,5 lira olduğu yazılmıştır. Bunun yanı sıra dış ülkelerde bulunan abonelerden ayrıca 5 lira posta ücreti alındığı bilgisi de verilmiştir. Dergi künyesindeki bu bilgiler elli sayı boyunca aynı kalarak herhangi bir değişikliğe uğramamıştır.

Derginin ilk sayısındaki iki yazı derginin karakterini anlatması açısından önemlidir. "Başlarken" adlı ilk yazıda kısaca şu hususlar vurgulanmıştır: Osmanlıdan sonra büyük bir buhran içinde olunduğu ve inkılapların bu buhrana çözüm olamadığı ifade edilmiştir. Buhrandan çıkışın temel ihtiyaçlarının "İlim, İman, Ahlak ve Nizam" olduğu ifade edilmiştir. Bu açıdan Mareşal Fevzi Çakmak bir rol model olarak görüldüğünden derginin ismi "*Çakmak*" olmuştur. Bu çerçevede tüm zorluklara (kâğıt, mürekkep vs. maliyetler) rağmen millî bir vazife sebebiyle çıkarılan dergide iyi işlerin övüleceği kötü işlerin de eleştirileceği belirtilmiştir. Editoryal bir biçimde yazıldığı anlaşılan bu yazının sonuna yazar olarak büyük harflerle *Çakmak* yazılmıştır.[148]

[148]*Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.

Birinci sayıdan itibaren ilk sayfada "Madalyon" isimli yazı başlığı altında verilen yazılar dikkat çekmektedir. Madalyon başlıklı yazılarda genellikle bir kişi ve olay konu edilmektedir. Örneğin, birinci sayıda Madalyon başlığıyla verilen yazıda "İnönü Kompleksi" alt başlıklı bir konuya ait yazı bulunmaktadır. Bu yazıda genel olarak İsmet İnönü'nün şahsında tek parti yönetimi sert bir şekilde eleştirilmiştir. Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Fevzi Çakmak ve benzerlerinin unutturulduğu vurgulanmıştır. "Madalyon" başlığı ile verilen yazılar otuz ikinci sayıdan itibaren genellikle on birinci sayfaya alınmıştır. Yine dergide otuz ikinci sayıdan itibaren "Sultan II. Abdülhamid'in Hatıraları" adlı bir yazı dizisi başlamıştır.

Çakmak dergisindeki yazıların farklı konu ve türde olmasından ötürü içerik çeşitlilik arz etmektedir. İlk sayıda imzalı ilk yazı Tahsin Demiray'a aittir. Bunun dışında Ord. Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu, Dr. Cezmi Türk, Muhtar Yazır gibi kişilerin yazıları ile Rooswelt gibi bazı yabancı siyasetçi, gazeteci, akademisyen vb. kimselerin yazıları çevrilerek dergide yayımlanmıştır. Nişancı mahlasıyla "Ok Meydanı" adlı bir köşede ufak siyasi yazılar bulunmaktadır. "Hülâsalar" adlı köşede çeşitli gazete, süreli yayın vb. konuların özeti olan yazılar bulunmaktadır. Dergide "Bilanço ve Anketimiz" adlı köşe yazısı alanı vardır. Bu köşede genellikle istatistiki verilere dayalı ekonomik konular ele alınmaktadır. "Madalyon" adlı köşede genellikle siyasi bir kişilik ve bu kişinin tartışmalı yönleri konu edinilmektedir. "Fikirler" köşesinde siyasi anlamda çeşitli konuları içeren yazılar bulunmaktadır. Dış basından haberler veren yazılar yayımlanmaktadır. "Hadiseler ve Ankara Kulisleri"nden adlı bir yazı köşesi vardır. Burada meclis, hükümet ve bürokrasi içinde görüşülen konulardan haberler ile konuşulan siyasi kulis bilgileri yazılmaktadır. Dergide, dönemin siyasi kişilikleri başta olmak üzere çeşitli kişilerle yapılmış röportajlar yer almaktadır. "Dergiler Kitaplar" adlı bir köşe vardır. Burada küçük seçme metinler yer almaktadır. "Özlü Sözler" köşesi vardır. Bu köşede Doğu ve Batı dünyasından bazı isimlere ait etkileyici sözler paylaşılmıştır. "Türkiye'yi Tanıyalım" adlı bir köşe vardır. Burada Türkiye'yi beşerî, fiziki, yer altı-yer üstü zenginlikleri vs. anlamda tanıtan bilgi, veri ve görseller bulunmaktadır. "Farmasonluk" adlı bir köşe vardır. Burada masonluk tarihi, masonluğun tartışılan yönleri başta olmak üzere masonluk ile ilgili bilgiler verilmektedir. "Köyden, Kentten" adlı bir köşe vardır. Burada taşradaki haberler verilmektedir. "Haftadan Çizgiler" adlı bir köşe vardır. Burada bir hafta içinde cereyan eden önemli olaylar birer cümle ile ifade edilerek sıralanmaktadır. "Onu Kim Öldürdü?" adlı bir köşe vardır. Burada psikolojik bir romana

ait bölümler bulunmaktadır. *Çakmak* dergisinde dış politika konuları geniş yer kaplamaktadır. ABD, Avrupa, SSCB, Uzak Doğu, İslam Dünyası, Orta Doğu ve Afrika başta olmak üzere Kıbrıs ve Filistin Meselesi gibi konuları da içeren dış politika haberleri ve yorumları yapılmıştır. *Çakmak* dergisi ele aldığı konuların çeşitliliği dikkate alındığında 1950'li yıllarda konuşulan, tartışılan birçok konuya değinmiştir. "Ucuz Ev Tipleri" köşesi vardır. Burada bahçeli, müstakil ev yapımı tavsiyeleri verilmektedir. "Yolumuz Demokrasiye Doğru" köşesinde bazı dergi ve gazetelerde yayımlanmış önemli siyasi kişilere ait yazılar, yeniden yayımlanmıştır. "Meçhul Kahramanlar" adlı bir köşe bulunmaktadır. Burada İstiklal Harbi'nde ilk silahı kaçıran Türk gibi önemli kişilere ait yazılar bulunmaktadır. "Demir Perde Arkasına Bakışlar" adlı bir köşe bulunmaktadır. Burada Doğu Blok'una ait ülkelere dair yazılar bulunmaktadır. "İç Politika" adlı bir köşe bulunmaktadır. Burada iç politikadaki bir konuya dair derginin genel görüşü belirtilmektedir.

2.2. Derginin İçerik Özellikleri

2.2.1. Amacı ve Genel Yayın Politikası

Haftalık muhalif bir fikir dergisi olarak on yıllık Demokrat Parti döneminin ortasında yayımlanan *Çakmak* dergisinin temel amacının, mevcut iktidar DP ile eski iktidar CHP ikilemi arasındaki siyasi çatışmada alternatif bir alan açmak olduğu anlaşılmaktadır. Dergide bu duruma örnek teşkil edecek yazıların yanı sıra tarihî ve güncel birçok konu farklı açılardan ele alınarak farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır.

Siyasi bir fikir dergisi olan *Çakmak*, kendi deyimiyle komünizm, masonluk ve siyonizmle mücadele için yayımlanmıştır. Dergide bu anlamda dünyanın tüm bölgelerinden bilhassa Türk Dünyası, İslam Dünyası, Orta Doğu, Balkanlar, Avrupa, Amerika, Rusya, Doğu Asya vs. yerlerden haberler ve yazılar yayımlanmıştır. "Hür Dünya" diye tabir edilen Batı Bloku ekseninde olayları yorumlayan dergide, SSCB aleyhtarlığı, sömürgecilik vb. birçok konuyla birlikte dış politika konuları geniş bir yer tutmaktadır.

Bunun yanında dergi iç politikaya yönelik olarak DP muhalifi ve CHP karşıtı bir yayın politikası izlemiştir. DP ve CHP'yi eleştiren birçok haber ve değerlendirme yazısı içermektedir. Özellikle CHP ve DP, birbirlerini besleyen iki tek parti zihniyeti şeklinde yoğun olarak eleştirilmiştir. Türk siyasetinde bu iki seçeneğin dışında üçüncü bir siyasi alternatifin olabileceği kamuoyuna sunulmaya çalışmış, bu anlamda TKP, CMP ve HP

gibi partilerle ilgili haberler ve yorum yazıları kaleme alınmıştır. Ayrıca iç politikada tartışılan birçok konu liberal, muhafazakâr, milliyetçi perspektiflerle ele alınarak işlenmiştir. Dergide tarihî konular da geniş yer tutmaktadır. Yine bu anlamda Fevzi Çakmak'tan, Kazım Karabekir'e, II. Abdülhamid'e kadar birçok ismin kendi deyimiyle yanlış aksettirilmesi veya unutturulmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Çakmak dergisinin ilk sayısındaki "Başlarken" ile son sayısındaki "Vedalaşma" başlıklı yazılar, derginin amacı hakkında çeşitli fikirler vermektedir. *Çakmak* dergisine göre Türkiye, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarından beri bir "ahlak buhranı" içerisindedir. Özellikle sosyal ve ekonomik alanlarda kendini gösteren bu duruma inkılaplar da çare olamamıştır. Dergi, bu sorunu çözmenin millî bir vazife olduğunu belirtmektedir. Bunun için kanunların düşünce ve yazı serbestliği önündeki engellerine ve baskı işlerindeki ekonomik güçlüklere rağmen bu vazifeyi "ilim ve iman – ahlâk ve nizam" şiarıyla yürütmeyi hedeflemek istemektedir. Bu çerçevede dergi, şahsiyet olarak Fevzi Çakmak'ı rol model alacağını ve daima doğru, temiz ve açık olan işleri öveceğini, iki yüzlülüğe, eğriliğe ve yalancılığa yer ve yüz vermeyeceklerini belirtmektedir.[149]

Komünistliğe, siyonistliğe ve masonluğa karşı olmayı temel amaçlarından biri olarak ifade eden dergi, Fevzi Çakmak'ın komünist olarak suçlanmasına karşı da mücadele etmeyi gözetmiştir. Tarihî şahsiyetlere hürmet ederek, onları ayırmadan objektif kriterlere göre analiz etmeyi amaçladıklarını ifade eden dergi; Atatürk'ü putlaştırmaya, dinsiz ve sosyalist göstermeye karşı olduğunu da ifade etmiştir.

Çakmak dergisi, herhangi bir tiraj kaygısı olmadan daha çok münevver/aydın kitleye hitap etmeyi hedeflediğini belirtmektedir.[150] Bu açıdan bakıldığında *Çakmak* dergisi, mevcut seçim sisteminin de etkisiyle şekillenen iki siyasi partiye endeksli siyasi sistem ile devletçi ekonomiye karşı olduğunu ifade etmektedir. Buna göre kalkınmacı serbest iktisat anlayışı, hür teşebbüsü ve idealist küçük partileri de siyasi süreçte etkili kılan çok partili çoğulcu siyasi sistemi öne sürerek tartışmayı amaçlamaktadır.[151] Nitekim farklı siyasi partilerle ilgili kongre, gezi, etkinlik gibi haberlere dergide yer verildiği görülmüştür.

[149] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.
[150] *Çakmak,* S. 50, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 2.
[151] *Çakmak,* S. 50, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 3-4.

2.2.2. Ele Aldığı Konular

Çakmak dergisinin amaçları çerçevesinde başta dünya ve Türkiye siyasetindeki gelişmeler ve bunlarla ilgili çeşitli konular ele alınmıştır. Dış politika açısından iki kutuplu dünyanın oluşturduğu gerilimler ekseninde SSCB'nin ve sosyalist ülkelerin durumu, Batı ülkelerinin durumu, sömürgecilik, İslam dünyası, Türk dünyası, Orta Doğu, Afrika ve Asya'daki gelişmeler işlenmiştir. Dergide Türk siyaseti açısından Demokrat Parti ve CHP eleştirisi ile bu partilere endeksli siyasi hayata yönelik eleştiriler yer almaktadır. Bu bağlamda başta Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi olmak üzere diğer partiler de ele alınmıştır.

Tarihî konuların da geniş yer tuttuğu dergide, Osmanlı tarihindeki meseleler ve II. Abdülhamid Dönemi, İttihatçılar gibi tartışmalı konular ile Millî Mücadele Dönemi ve bu dönemdeki Atatürk, Fevzi Çakmak, İsmet İnönü, Ali Fuat Cebesoy gibi kişi ve olaylara dair konulara da yer verilmiştir.

"Hürriyet" ve "Demokrasi" taraftarlığının sıkça vurgulandığı *Çakmak* dergisinde hürriyet ve demokrasinin karşısında konumlandığı gerekçesiyle otoriterlik, tek particilik ve devletçilik konuları eleştirilmiştir. Bu çerçevede köycülük, serbest girişim, düşünce özgürlüğü ve serbest ekonominin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca savunulan bu konuların tam karşısında yer aldığı gerekçesiyle komünizm, sosyalizm, siyonizm ve masonluk karşıtlığı yer yer vurgulanmıştır.

2.2.3. Yazar Kadrosu

Çakmak dergisinde başyazar Tahsin Demiray'la birlikte Ord. Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu, Dr. Cezmi Türk gibi sürekli yazı yazan önemli isimler bulunmaktadır. Bunların dışında bazıları Nişancı, Etili, Şehirli, Köylü, Öğütçü gibi takma isim kullansa da Muhtar Yazır, Oğuz Özdeş, M. Şenel, Emekli Kurmay Binb. Ali Avni Yurtsever, M. C. E., H. S. Asyalı, Av. Halim Said Kayılı, Nurettin Ünen, Faik Suad, C. T., Selâhattin Akbulut, M. Ali Yalçınkaya, Muhsin Nezihi Eğilmez, M. Güneş, M. Kavaklı, Besim Atalay, Muammer Güremek, C. Turan Şakiroğlu, Enver Esenkova gibi çeşitli yazarlar yazı yazmıştır. *Çakmak* dergisinde F. D. Rooswelt, Prof. J. Marcel Jeanneney, Alain Hirsch gibi yabancı yazarların da yazıları bulunmaktadır. Ayrıca bu isimlerin dışında dergide röportaj ve çeviri yazarları da vardır. Bunlar; İsmet Yenisey, İsmail Hâmi Danişmend, Şahin Eroğlu, Dr. Ahmet Gazioğlu, Ş. Erdeniz, M. Üsküplü, Kemal Bursalıoğlu gibi yazarlardır.

Dergide ele alınan konular açısından bakıldığında isimlerini saydığımız bu yazarların yazdıkları yazıların derginin genel yayın politikasına uygun düştüğü söylenebilmektedir. Esasında bu isimlerin önemli bir kısmının hayatı, faaliyetleri ve fikirleri de bunu doğrulamaktadır. Derginin yazarlarından en çok öne çıkanların genel olarak fikirlerine ve faaliyetlerine değinmek gerekmektedir.

Derginin sahibi ve başyazarı Tahsin Demiray'dan sonra yazıları ve fikirleriyle öne çıkıp derginin genel yayın politikası hakkında bize kanıtlar sunan isim Ord. Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu olmuştur. Tam adı İbrahim Ethem Menemencioğlu olan yazar, Adana yöresinin meşhur ailelerinden Menemencioğlu aşiretine mensup olup hukuk alanında Ord. Prof. Dr. unvanına sahip bir akademisyen, bürokrat ve siyasetçidir. I. Meşrutiyet Dönemi'nde İstanbul'da doğmuştur. İyi bir eğitim alan Ethem Menemencioğlu, Mekteb-i Hukuk'taki eğitiminin akabinde Paris'te doktorasını tamamlamıştır. Almanca, Farsça, Fransızca ve İngilizce bilen Menemencioğlu yabancı dilde birçok eseri tercüme etmiştir. Hariciye Nezaretinde katiplikten müsteşarlığa kadar çeşitli görevlerde bulunmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde ise Ankara Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültelerinde dersler vermiştir. Bir dönem Galatasaray Spor Kulübünün başkanlığını yapmıştır. 1937'de Hatay Türk Devleti'nin kurulmasına giden süreçte Hatay'ın anayasası ve statüsünü hazırlayan komisyonlarda Türkiye'yi temsilen görevlendirilmiştir. 1951'de emekli olmadan önce Maarif Vekâletinde üst düzeyde çeşitli görevlerde bulunmuştur.[152]

Ethem Menemencioğlu 1951'den itibaren on üç yıl boyunca siyasi hayatın içinde bulunmuştur. Menemencioğlu, Tahsin Demiray'la birlikte önce Türkiye Köylü Partisi'nde sonra Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nde ve son olarak Adalet Partisi'nde faal siyasi hayatın içinde yer almıştır. 1961-1964 arası dönemde TBMM'de İstanbul Cumhuriyet Senatörü olmuştur. 1965 yılında 88 yaşında vefat eden Ethem Menemencioğlu birçok eser vermiş; hürriyet, demokrasi, hukuk konularında görüşlerini ortaya koymuştur.[153]

Ethem Menemencioğlu, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren çok partili hayata geçişi savunmuş ve siyasette çoğulculuğu önemli görmüştür. Kamuoyu ve basın özgürlüğü ile siyasi partilerin varlığını demokrasi için zorunlu görmektedir. Kamuoyunun

[152] Salih Zeki Haklı, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sosyal Liberal Bir Akademisyen: Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu", *Liberal Düşünce,* S. 82, (2016), s. 56-57.
[153] Salih Zeki Haklı, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sosyal Liberal Bir Akademisyen: Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu", *Liberal Düşünce,* S. 82, (2016), s. 57-58.

gücü sayesinde idarecilerin denetlediğini söylemiştir.[154] Hürriyet fikrini de demokrasinin işleyişi için vazgeçilmez gören Ethem Menemencioğlu'nun toplumsal hayatın düzenini sağlayacak kanunların hürriyet prensibine dayanması gerektiğini belirtmesi onun liberal demokrat bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir.[155] Ethem Menemencioğlu, insanların vatanlarına aidiyet duymalarında bireysel hürriyetlerin ve aidiyet duygusundaki en önemli unsurun din, vicdan ve düşünce hürriyeti sayesinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Bu açıdan bakıldığında başta komünizm olmak üzere totaliter rejimleri eleştirmiştir. Komünizmi; din, ahlâk, aile, milliyet ve vatan gibi manevi duyguları ortadan kaldırmaya yönelik girişimleri ve işçi sınıfıyla ilgili ileri sürdüğü tezleri nedeniyle eleştirmektedir.[156]

Çakmak dergisinin hemen her sayısında yazıları çıkan Dr. Cezmi Türk'ün kayda değer fikirleri ve siyasi faaliyetleri bulunmaktadır. Bir tıp doktoru olan Cezmi Türk, emekli olduktan sonra DP'nin kuruluşu ve teşkilatlanması esnasında siyasi faaliyetlerine başlamıştır. DP listesinden girdiği 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde Seyhan milletvekili seçilmiştir. Siyaseti aktif şekilde yapmış, mecliste en çok söz alan milletvekillerinden olmuştur. DP Adana İl Kongresi'nde yaşanan tartışmaların da etkisiyle DP yönetiminin antidemokratik tutumlar içerisine girmesi ve yerinden yönetim prensibine aykırı davranması gerekçesiyle DP'den istifa etmiştir. Remzi Oğuz Arık ve Tahsin Demiray gibi önemli isimlerle birlikte TKP'nin kurucularından biri olmuş, siyasi hayatına TKP'nin milletvekili olarak devam etmiştir.[157]

Cezmi Türk düşüncelerini, yazdığı eserlerin yanı sıra *Çakmak* dergisi dışında çeşitli süreli yayınlarda çıkan yazılarıyla ifade etmiştir. Milliyetçilik, köycülük, ziraî kalkınma gibi konularda birçok yazısı ve eseri bulunan yazarın köylülerin sesi olmaya çalıştığı görülmektedir.

Çakmak dergisinde yazıları ve fikirleriyle ön plana çıkan diğer bir isim, Muhtar Yazır'dır. Muhtar Yazır, meşhur İslam alimi Elmalılı Hamdi Yazır'ın büyük oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Almanya'da iyi bir eğitim almıştır. Ticaretle uğraşmıştır.[158] *Çakmak*

[154] Salih Zeki Haklı, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sosyal Liberal Bir Akademisyen: Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu", *Liberal Düşünce*, S. 82, (2016), s. 59-60.
[155] Salih Zeki Haklı, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sosyal Liberal Bir Akademisyen: Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu", *Liberal Düşünce*, S. 82, (2016), s. 63.
[156] Salih Zeki Haklı, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sosyal Liberal Bir Akademisyen: Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu", *Liberal Düşünce*, S. 82, (2016), s. 65-73.
[157] Şeyda Çakır Orbayi, *Cemzi Türk'ün TBMM'deki Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2021, s. 6-7.
[158] Osman Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir: Yaşayan, Tanınmış Kimseler Ansiklopedisi*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1961, s. 680.

dergisinde yazıları bulunan Muhtar Yazır'ın gündelik parti siyaseti yerine daha çok eğitim, dış politika, hukuk, dış ticaret gibi alanlarda siyasi fikir ve düşünce yazıları yazdığı görülmüştür.

2.3. Derginin Sahibi, Başyazarı Tahsin Demiray'ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri

2.3.1. Ailesi ve Yetiştiği Ortam

Resmi kayıtlara göre Hasan[159] Tahsin Demiray, 26 Eylül 1903 Cumartesi günü, İstanbul'un Üsküdar ilçesine bağlı Tabaklar Mahallesi Orta Sokak 19 numaralı hanede doğmuştur.[160] Ailesi hakkında kesin bilgilere sahip olunmamakla birlikte Tahsin Demiray'ın annesi Nezihe Hanım, Espazarlı olup babası Ali Efendi ise Kızılcahamam'ın Hıdırlar Köyü'ndendir. Öz babası olan Ali Bey, Tahsin Demiray iki yaşında iken 1905 yılında vefat etmiştir.[161]

Annesi Nezihe Hanım, sıkıntıların baş gösterdiği I. Dünya Savaşı yıllarında Mehmet adında bir polisle evlenmiştir.[162] Bu evlilikten Tahsin Demiray'ın Celal ve Nuri adında iki üvey kardeşi olmuştur. Üvey kardeşlerinden Celal Demiray gerek yayın hayatında gerekse siyaset hayatında Tahsin Bey'in hep yanında olmuş, yayıncılık alanında tanınmıştır.[163] Diğer kardeşi Nuri Demiray hakkında ise elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Tahsin Demiray'ın yetim geçen çocukluğunun ilk yılları II. Abdülhamid'in son yıllarına ve II. Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart Vakası, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, Balkan Savaşları, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara hâkim olduğu ve I. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllara denk düşmektedir. Bu çalkantılı yıllarda eğitim hayatına adım atan Tahsin Demiray'ın özellikle düşünce dünyasının ve kişilik yapısının belirlenmesinde bahsedilen olayların yansımaları temel teşkil etmektedir.

---

[159] Hasan ismini resmi yazı ve işlemler dışında kullanmadığı görülmektedir.
[160] TBMM Arşivi, Millet Meclisi Üyesi – Hal Tercümesi Kâğıdı Örneği, nu: 211; Ayrıca Cumhuriyet Savcılığı Basın Bürosu 1961/9 tarihli iddianamesinde yer alan bilgiye göre bkz.: Tahsin Demiray, *İstiklal Harbimiz'in Müdafaası*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1969, s. 5.
[161] Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, Koçu Yayınları, İstanbul 1966, s. 4377.
[162] Recep Ertürk, *Tahsin Demiray: Basınımızda ve Sosyolojide Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1987. s. 11.
[163] Osman Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir: Yaşayan, Tanınmış Kimseler Ansiklopedisi*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1961, s. 209.

Tahsin Demiray ilk eğitimine II. Meşrutiyet'in ilanının öncesinde başlamıştır.[164] İlk gittiği okul olup olmadığı bilinmemekle birlikte kayıtlara göre ilk eğitimine başladığı okul Kadıköy Nümune Mektebidir.[165] Tahsin Demiray'ın özellikle milliyetçi yapısı ve girişimci yönünün bahsi geçen dönemlerde bu okulun eğitim niteliklerine göre oluşmaya başladığı söylenebilir.[166] Demiray, bu okulda okurken yarı askerî teşkilat şeklinde bir örgütlenmesi olan izci teşkilatına katılmıştır. Hatta daha sonra bu teşkilatın Millî Mücadele yıllarında Tahsin Demiray'ın faaliyetlerinde etkisi olduğu belirtilmiştir.[167] 1915 yılında Kadıköy Nümune Mektebinden mezun olmuştur.[168] Bu okuldan mezun olduktan sonra eğitimine Kadıköy Sultanisinde devam etmiştir. Bu okulda bir yıl sınıf tekrarı yapmıştır. Yedinci ve sekizinci sınıfı Nihal Atsız'la aynı sınıfta okumuştur. Nihal Atsız ile bu okulda başlayan arkadaşlıklarının ömür boyu devam ettiği anlaşılmaktadır. Tahsin Demiray, 1919 yılında Kadıköy Sultanisinde okurken dokuzuncu sınıfa geçtiğinde okulu yarıda bırakmak zorunda kalmış ve Bolu'ya gitmiştir.[169]

Millî Mücadele yıllarında öğrenimine devam edemeyen Tahsin Demiray, 1922 yılında İstanbul'a dönmüştür. İstanbul Muallim Mektebinde fark derslerini verip meslek kurslarını tamamlayarak 1923'te mezun olmuştur. Böylece öğretmen olma yeterliliğini kazanan Tahsin Demiray, yükseköğrenimine ise İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesinde başlamıştır. Ancak 1926 yılında başladığı yükseköğrenimini 1928'de yarıda bırakmış ve bu öğrenimini tamamlayamamıştır.[170] Yaşadığı zamanın koşulları ve kişiliğinin de

---

[164] Tahsin Demiray, *Milli Eğitimimize Sol Akımların Girişi ve Öncüleri: Milliyetçi Öğretmenler Birliğinin 19-20 Mayıs 1967'de Kayseri'de yaptığı İç Anadolu Bölge Toplantısında Tahsin Demiray'ın Konuşması,* Türkiye Basımevi, İstanbul 1967, s. 1.

[165] Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, III-IV, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 1419-1422. Bu eserde Nümune Rüşdiyelerinin daha önce planlanan fakat II. Meşrutiyet'le hemen uygulamaya konulan bir okul modeli olduğu belirtilmiştir. Bu ilkokulda temel amaç Osmanlı toplumundaki Türk çocuklarının girişimci ruhla pratik bir eğitime dayalı yetişmesini sağlamaktır. İlk etapta Kadıköy'de, Kasımpaşa'da ve Nişantaşı'nda olmak üzere üç tane okul açılmıştır. Bunlar Fransızca-Türkçe eğitim veren devlet okullarıdır. Bu okullarda diğer mekteplere nispeten daha iyi binalarda, daha iyi hocalar tarafından eğitim verilmektedir. Daha sonra bu okulların kalitesi düşmüş, Cumhuriyet döneminde kaldırılarak yerine Ameli Hayat Mektepleri açılmıştır. Tahsin Demiray'ın *Milli Eğitimimize Sol Akımların Girişi ve Öncüleri* adlı eserinin ilk sayfasında II. Meşrutiyet'ten evvel okula başladığını belirttiği için ilk başta mahalle mektebine sonra bahsi geçen Kadıköy Nümune Rüşdiyesi'ne nakil yaptırıldığı düşünülmektedir.

[166]Tahsin Demiray bunu kendi ifadeleriyle şöyle belirtmektedir: "Henüz küçük mekteplilerdik, kollarımıza kırmızı beyaz kurdeleler taktılar; sokak sokak, meydan meydan şarkılarla dolaştırdılar… Hala kulaklarımda çınlayan şu seslerdir: Hürriyet, adalet, müsavat ve sonunda amin der gibi bir gulgule halinde yaşasın millet!.." Tahsin Demiray, *Milli Eğitimimize Sol Akımların Girişi ve Öncüleri: Milliyetçi Öğretmenler Birliğinin 19-20 Mayıs 1967'de Kayseri'de yaptığı İç Anadolu Bölge Toplantısında Tahsin Demiray'ın Konuşması*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1967, s. 2.
Ayrıca; bkz.: Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, Doğan Kitap, İstanbul 2012, s. 83-84.

[167] Tahsin Demiray, *Buhranlarımız Temel Sebepleri,* Türkiye Yayınevi, İstanbul 1970, s. 38. Ayrıca; bkz.: H. Aliyar Demirci, "Prens Sabahattin Yolunda Bir Türk Milliyetçisi: Tahsin Demiray ve Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Süreci İçinde Ziya Gökalp Eleştirisi", *Liberal Düşünce*, S. 71, (2013), s. 187.

[168] Osman Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir: Yaşayan, Tanınmış Kimseler Ansiklopedisi*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1961, s. 209.

[169] Nihal Atsız, "Mehmet Sadık Aran-Tahsin Demiray", *Ötüken*, VIII, S. 92, (1971), s. 13.

[170] TBMM Arşivi, Millet Meclisi Üyesi – Hal Tercümesi Kâğıdı Örneği, nu: 211.

etkisiyle aktif bir yaşam sürdüğü görülen Tahsin Demiray'ın meslek hayatının da belirli bir çizgide devam etmediği söylenebilmektedir.

Girişimci bir kişiliğe sahip olan Tahsin Demiray; öğretmen, yayıncı, yazar, memur, yönetici, sosyolog ve siyasetçi olarak yaşamı boyunca çeşitli dönemlerde bu mesleklerle uğraşmıştır. Bu meslekler arasında ise özellikle yayıncılığı dikkat çekmektedir. Çünkü genç yaşındayken kurduğu yayınevini her zaman ön planda tutmuş, yaşamının sonuna kadar da yayıncılık işini hep devam ettirmiştir. Nitekim kurduğu Türkiye Yayınevi, Tahsin Demiray 1971'de vefat ettikten sonra da varislerine intikal etmiş; hükümet tarafından Türkiye isminin kullanılmasına izin verilmiştir.[171]

2.3.2. Yayıncılık Faaliyetleri

Tahsin Demiray çok genç yaştan itibaren hayatının son zamanlarına kadar yayıncılık işiyle uğraşmıştır. Aynı zamanda öğretmenlik yaptığı yıllarda çocuk dergilerindeki yazarlıkla yayıncılık faaliyetlerine başladığı bilinmektedir. Bu dergilerin en bilinenlerinden *Yeni Yol* dergisinde başyazar olarak yazıları ve şiirleri bulunmaktadır.[172] 1925 yılında Türkiye Yayınevi ve Türkiye Basımevi adıyla kendi yayınevini kuran Tahsin Demiray, hayatı boyunca bu yayınevinden çıkardığı yayınlarla yayıncılık faaliyetlerini sürdürmüştür. Özellikle Tahsin Demiray'ın bastığı çocuk yayınlarının devlet tarafından okullarda tavsiye ve teşvik edildiği görülmüştür.[173] Dolayısıyla Tahsin Demiray, çıkardığı bu yayınlara gösterilen ilgi sayesinde sermayesini artırarak yayıncılık faaliyetlerini uzun vadeli devam ettirmiştir.

2.3.3. Fikirleri

Tahsin Demiray'ın fikirlerine dair ilk izler, çok partili siyasi hayata geçişle birlikte yazdığı yazılarda görülmektedir. Tahsin Demiray, bu dönemdeki yazılarda kendi kişisel yaşamından bahsederken tarihî olaylara da atıf yapmayı ihmal etmemiştir. Birinci kısmıyla 1948-1950 yılları arasındaki bazı yazılarından oluşturduğu *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları* adlı eserinin takdiminde bu durum açıkça görülmektedir. 1953 yılında yazdığı anlaşılan bu eserin takdiminde 1953 yılının ellinci doğum yıldönümü

[171] BCA, fon kodu: 30-18-1-2, yer kodu: 280-27-1.
[172] Ebru Davulcu – Mustafa Temel, "1923-1926 Yıllarında Yayınlanan Yeni Yol Dergisi ve Dergide Yayınlanan ‚Cumhuriyet' Konulu Yazılar Üzerine Bir İnceleme", *JASSS*, 42, (2016), s. 115.
[173] BCA, fon kodu: 180-9-0-0, yer kodu: 82-401-6.; BCA, fon kodu: 180-9-0-0, yer kodu: 111-539-62.; BCA, fon kodu: 180-9-0-0, yer kodu: 134-653-166.; BCA, fon kodu: 180-9-0-0, yer kodu: 178-867-25.

olduğunu ve İstanbul'un Fethi'nin beş yüzüncü yıldönümü ile Kırım Harbi'nin yüzüncü yıldönümü olduğunu belirtmiştir.[174]

Demiray, Türklerin tarihte daima medeniyet önderliğinde bulunduğunu ve bunu tekrar gerçekleştireceklerini ifade eder. Bu konuda Batı'nın Türkleri dünya medeniyetinin koruyucusu, Doğu'nun ise yeni bir medeniyetin önderi olarak konumlandırdığını belirtmektedir.[175] Ancak bu konuda uyarı yapmaktan da geri durmamaktadır. Bu uyarısını iki açıdan yapar. Birincisi taklitçi olunmaması gerektiğini söyler. Özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi'nin kişilerini taklitçi olmakla itham eder. İkinci uyarısını ise yeni bir medeniyet öncüsü olarak gördüğü Cumhuriyet nesline (kendi ifadesiyle, "İnkılâp nesli") yapar. Yeni medeniyet önderliğini yapacak bu neslin kendinden önceki kuşağının savaşlarda hayatını kaybettiğini ifade eder. Bu durumun daha önceki nesiller ve Cumhuriyet nesli arasında bir kopukluk yaratabileceğini, kuşak çatışmasına yol açabileceğini söyleyerek eskiyle tartışmadan yeni medeniyetin kurulması gerektiğine inanmaktadır.[176]

Tahsin Demiray Le Play mektebi diye bilinen adem-i merkeziyetçi ve bireyci fikirleri benimsemiştir. Bu anlamda Prens Sabahattin'in fikirlerinin değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Tahsin Demiray'a göre millî bünyeyi tanımak için siyasi ve içtimai programlar yapmak gerekmektedir. İnsanın mutlaka yaşadığı toplum içerisinde mizacı olduğunu toplumun da insana bir karakter verdiğini düşünmektedir.[177]

Tahsin Demiray'a göre bireyci toplum ile bütüncül toplum ayrımı bulunmaktadır. Bütüncül toplum baskıcı ve gelişmemiş toplum iken bireyci toplum gelişmiş bir toplumdur. Bu kategoride Türkiye, bütüncül toplum özelliklerini göstermektedir. Türkiye'nin İttihat ve Terakki döneminden beri tek parti idaresinde totaliter yönetimlerin etkisi altında olduğunu savunmuştur. Türkiye'nin bireyci toplum olabilmesi için adem-i merkeziyeti ve teşebbüsü şahsiyi benimsemesi gerektiğini savunmaktadır. Türkiye'nin gelişmesi için tek partici totaliter ortamın kaldırılarak temel özelliği merkeziyetçi olmayan, müteşebbis-girişimci kişilere ve bunların etkinliklerine sınırlama getirmeyen

[174] Tahsin Demiray, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri)*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1955, s. 3.
[175] Tahsin Demiray, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri)*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1955, s. 26.
[176] Tahsin Demiray, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri)*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1955, s. 27-28.
[177] Özkan Aydar, *Muhafazakârlık ve Tahsin Demiray*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, s. 79.

bir devlet modelini önermektedir. Türkiye'nin dış politika anlayışında ise bütünüyle "Hür Dünya"nın yani Batılı demokrasilerin yanında yer alınmasından yanadır.[178]

Tahsin Demiray'ın fikirlerinden yola çıkarak onu millî ve kültürel değerlerin savunulması anlamında milliyetçi ve muhafazakâr, devletçilik ile merkeziyetçilik karşısında ise özel mülkiyeti ve adem-i merkeziyetçiliği savunan tutumuyla hürriyetçi olarak nitelendirebilmek mümkün görünmektedir. Ayrıca Tahsin Demiray'ın tek partili ve baskıcı rejimlere karşı çok partili çoğulcu demokrasiyi savunduğu için demokrat olarak görüldüğü söylenebilmektedir.[179]

2.3.4. Eserleri

Birçok eseri bulunan Tahsin Demiray'ın kendisinin yazdığı kitaplar başta olmak üzere künyesinde hazırlayan, sahibi, yazı direktörü, genel yazı işleri müdürü, sorumlu müdürü, başyazarı gibi sıfatların kullanıldığı telif eserleri ve süreli yayını bulunmaktadır. Gazete ve dergi niteliği taşıyan süreli yayınların pek çoğu o dönemde ilgiyle takip edilmiştir. Bu eserlerin neredeyse tamamı, kurucusu ve sahibi olduğu Türkiye Basımevi/Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

Tahsin Demiray'ın yayıncılık hayatının başından sonuna dek ilgilendiği eser türleri arasında eğitim-öğretim alanında olan ve özellikle çocuklarla gençlere yönelik yayıncılık faaliyetleri önemli bir yer taşımaktadır. Bunların başlıcaları şunlardır:

Ateş[180]**:** Haftalık Gençlik Gazetesi" sloganı ile haftada bir yayımlandığı anlaşılan süreli yayındır.[181] Ulaşabildiğimiz sayılar doğrultusunda 1937-1938 yılları arasında çıkmıştır. Kapak fotoğrafında genelde dönemin ünlü Hollywood karakterlerinin bulunduğu görülmektedir. Bu süreli yayında gençlere yönelik spor, sanat, düşünce vb. yazılar ile güncel bilgi ve haberler bulunmaktadır. Ayrıca dönemin bilinen çeşitli tüketim malzemeleri ile Türkiye Yayınevinden çıkan diğer yayınların reklamları sayfalarda yer almaktadır. Hatta Türkiye Yayınevinin çıkardığı, dönemin önemli sinema dergilerinden *Yıldız* isimli süreli yayının reklamı sunuş yazılarında da kendisine sıkça yer bulmuştur.[182] Her sayısında olmasa da yazılar arasında Demiray'a ait "Haftadan haftaya" köşesi ile

[178] Recep Ertürk, *Tahsin Demiray: Basınımızda ve Sosyolojide Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1987. s. 90.
[179] Özkan Aydar, *Muhafazakârlık ve Tahsin Demiray*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, s. 87-88.
[180] Künyesinde sahibi ve yazı direktörünün Tahsin Demiray olduğu belirtilmektedir. Basıldığı yer Türkiye Basımevi olarak geçmektedir.
[181] Sayfa sayısı az olan bu süreli yayın, kapağında "Haftalık Gençlik Gazetesi" ve künyesinde "Haftalık, ansiklopedik gençlik gazetesi" ifadesi bulunsa da bir dergi hüviyetindedir.
[182] Bkz.: *Ateş,* S. 48, 25 İlkteşrin 1938, s. 2.

"Resimli Makale" adlı bir yazı köşesi bulunmaktadır. Demiray, haftadan haftaya adlı köşede güncel bir habere atıfla yazılar yazarken, resimli makale adlı köşesinde düşünce yazıları kaleme almıştır.

Ateş – Çocuklar İçin[183]**:** Adından da anlaşılacağı üzere çocuklara yönelik (özellikle ortaokul yaşı seviyesindeki 11-15 yaş aralığı) haftada bir çıkan süreli yayındır. Ulaşabildiğimiz kadarıyla ilk sayısı Kasım 1936'da 5 kuruş fiyatıyla çıkmıştır. Derginin yeni sayıları 1937 yılında da çıkmaya devam etmiştir. Derginin kapak tasarımı renkli resimli, iç tasarımı ise bol resimli şekilde hazırlanmıştır. Dergideki yazılar genellikle tefrika şeklinde hazırlanmıştır. Görüldüğü kadarıyla bilinen en önemli tefrika Nihal Atsız'ın *Bozkurtların Ölümü* tefrikasıdır. Nihal Atsız'ın yaklaşık on yıl boyunca oluşturduğu bu romanının bölümler halinde yayımlanmaya başlayarak ilk kez bu dergide yazıldığı iddia edilmektedir.[184] Bunun dışında dergide Dünya Edebiyatından çeşitli öyküler[185], öğrencilerde girişimciliği teşvik edici hikâyeler bulunmaktadır. Görsellerle desteklenen bu yazılar bazen çizgi roman şeklinde de tasarlanmıştır. Ayrıca dergide, "Bunları biliyor musunuz?" diyerek çocukların dikkatini çekip ilginç bilgilerin verildiği bilgi köşeleri de yer almaktadır.

1001 Roman[186]**:** Pazartesi günleri yayımlanan ve ilk gençlik ve çocukluk çağındaki kişiler için çıkarılmış haftalık süreli bir yayındır. Ayrıca her ayın ilk haftasında özel bir sayısı da çıkmıştır. Mevcut taramamızda ilk sayısının 1939 yılının temmuz ayında yayımlandığı görülmektedir. Özel sayılarıyla birlikte 1952 yılının mart ayına kadar yayın hayatına devam etmiştir. İçeriğinde başta tefrika şeklindeki çizgi roman serileri ve çocuk romanları olmak üzere hikâye, oyun, masal vb. bölümler bulunmaktadır.

Büyük Ateş[187]**:** "Herkesin Mecmuası" ifadesiyle genç yetişkinler için çıktığı anlaşılan bir çizgi roman dergisidir. Elimizdeki verilere göre 1960 yılının nisan ayında ilk sayısı ile yayın hayatına başlamıştır. Yirmi sekiz sayı çıkmıştır. Haftalık çıkan bu derginin ilk sayısı yirmi beş kuruştan satılmıştır. İki ay sonra çıkan on üçüncü sayısında

[183] Künyesinde sahibi ve yazı direktörünün Tahsin Demiray olduğu belirtilmektedir. Basıldığı yer Türkiye Basımevi olarak geçmektedir.
[184] Ahmet B. Ercilasun, *Yeniçağ* gazetesindeki "Bozkurtların Ölümü Ne Zaman Yazıldı?" adlı yazısında bu iddiayı kaleme almıştır. Daha geniş bilgi için bkz.: https://www.yenicaggazetesi.com.tr/bozkurtlarin-olumu-ne-zaman-yazildi-395143h.htm [Erişim tarihi: 23.05.2024].
[185] Bkz.: Derginin birinci sayısından itibaren Jules Verne'nin "Denizler Altında" romanı tefrika şeklinde yayımlanmaya başlamıştır.
[186] Künyesinde sahibi ve yazı direktörünün Tahsin Demiray olduğu belirtilmektedir. Basıldığı yer Türkiye Basımevi olarak geçmektedir.
[187] Künyesinde sahibinin Tahsin Demiray yazı işlerini idare edenin Oğuz Özdeş olduğu ve Türkiye Yayınevinin yayımladığı belirtilmektedir.

fiyatının elli kuruş olduğu görülmektedir. Ayrıca bu sayının kapak görselinde o dönemde İstanbul Üniversitesinde yaşanan gergin olaylar sebebiyle öldürülen Turan Emeksiz resmedilmiştir.

Cumhuriyet Çocuğu[188]**:** Toplam elli iki sayı olarak 1938 ve 1939 yıllarında çıkmıştır. Fiyatı beş kuruştur. İçeriğinde çizgi romanlar, hikâyeler, tefrika şeklinde yayınlanan önemli çocuk romanları, şiirler, karikatürler, bilmeceler vb. yer almaktadır. Dergide aynı zamanda sağlık bilgileri, yakın yurt bilgileri, "bunları bilmiyordum" ve "bilmiyorsanız araştırınız" gibi köşelerle çocuklara gerekli olduğu düşünülen çeşitli tanıtıcı ve öğretici bilgiler kazandırılmak istenmiştir.[189]

Çocuk Haftası[190]**:** 1943-1950 yılları arasında çıkan ilk döneminde "Haftalık Çocuk Gazetesi" sloganıyla yayımlanmış resimli ve renkli süreli yayındır. İçeriğinde çocuk tefrikaları, çocuk romanları, çizgi romanlar, bilmeceler, karikatürler vb. bulunmaktadır. Bunların dışında dikkat çekici özelliği ilk sayıdan itibaren radyo kuponu vermiş olmasıdır. 1958-1964 yılları arasında çıkan ikinci döneminde ise "En İyi Çocuk Mecmuası" başlığı ile yayımlanmıştır. 1958 yılının mayıs ayında çıkan ikinci dönemin ilk sayısında "İstanbul'un Fethi" önemli bir yer tutmuştur.

Haftalık Albüm[191]**:** Tespit edilebilen sayılarına göre 1952-1954 yılları arasında çıkmıştır. Her hafta çarşamba günü çıkan, içeriğinde hikâye ve romanların yer aldığı çizgi roman dergisidir.

Haftalık Resimli Gazetemiz[192]**:** Osmanlı Türkçesiyle yayımlanmıştır. Ahmed İhsan Şürekası Matbaası tarafından basılmıştır. İlk sayısı 13 Teşrinisani 1340'ta (Miladi: 13 Kasım 1924) çıkmıştır. Genellikle altı sayfadan oluşan, siyah beyaz resimlerin bol olduğu bir çocuk gazetesidir. Haftalık olarak perşembe günleri çıkan bu süreli yayının içeriğinde resimli hikâyeler bulunmaktadır. Yayının son sayfasında bilmece ve bulmaca türü etkinliklerle birlikte kupon uygulaması da bulunmaktadır.

İlkokula Temel Bilgiler[193]**:** İlk sayısı Ekim 1948 yılında çıkan ilkokul seviyesindeki çocuklara yönelik bir süreli yayındır. Yayının künyesinde Türkiye

[188] Derginin künyesinde genel yazı işleri müdürünün Tahsin Demiray, sahibinin ise Zahide Tan olduğu belirtilmektedir.
[189] Derginin çıktığı dönemde sivil savunma çok önemli olduğu için özellikle bu konularda bilgilerin de verildiği görülmektedir. Örnek olarak bkz.: *Cumhuriyet Çocuğu,* (Bilmiyorsanız Araştırınız: Hava Tehlikesi), C. II, s. 482.
[190] 1943-1950 ve 1958-1964 yılları arasında iki farklı dönemde çıktığı görülmektedir. Genellikle Tahsin Demiray'ın sahipliğinde kardeşi Celal Demiray, Rakım Çalapala ve Oğuz Özdeş'in de yazı işleri koordinasyonuyla yayımlanmıştır.
[191] Künyesinde sahibinin Tahsin Demiray, yazı işlerini fiilen idare edenin de Celal Demiray olduğu yazmaktadır.
[192] Künyesinde sahibinin ve sorumlu müdürünün Tahsin Demiray olduğu yazmaktadır.
[193] Künyesinde sahibi ve genel yayın yönetmeninin Tahsin Demiray olduğu yazmaktadır.

Basımevi tarafından haftada üç sayı çıktığı belirtilerek ilkokul öğretmen, müfettiş ve yazarlarından seçkin bir heyet tarafından hazırlandığı yazmaktadır. Mevcut bilgilere göre yayının 1951 yılında çıkan 121. sayısı son sayısıdır. Süreli yayının fiyatı hiç değişmemiş olup tüm sayıları on beş kuruşa satılmıştır. Her sayı bir temayı[194] ele alıp ilkokul talebelerine okula yardımcı bilgi kaynağı sunmaktadır. Ayrıca her sayının ilk sayfasında "Bu kitabın cevap verdiği sorular" başlığıyla öğretilen bilgilerle hangi sorulara cevap arandığını gösteren çeşitli sorular yer almaktadır.

Yeni Yol[195]**:** Osmanlı Türkçesiyle yayımlanmıştır. Eğitim-öğretim faaliyetleri amacı güden çocuklara yönelik bir süreli yayındır. Miladi 1923 ve 1926 yılları arasında 113 sayı şeklinde çıktığı anlaşılmaktadır. Süreli yayının başlık kısmında "her hafta cumartesi günleri çıkar, resimli çocuk gazetesi" olduğu belirtilmektedir. Miladi 1 Şubat 1923'te ilk sayısı, 18 Aralık 1926'da ise son sayısı yayımlanmıştır. Süreli yayının imtiyaz hakkının alındığı yer Bolu olmasına rağmen idaresi ve basıldığı yer İstanbul'dur. Tahsin Demiray'ın çocuklara yönelik hikâye, piyes, şiir, nasihat vb. türlerde yazıları mevcuttur.

Tahsin Demiray'ın yayıncılık hayatında eğitim ve çocuk yayıncılığının yanı sıra Batı kültürünü merkezinde barındıran moda, sanat ve kadın dergilerinin de çıkarılması konusunda girişimleri olmuştur. Bunların başlıcaları şunlardır:

El İşleri[196]**:** Türkiye Yayınevi tarafından üç ayda bir çıkartılmıştır. Kadınlara yönelik el işleri dergisidir. İlk sayısı yirmi beş kuruş fiyatla 1938 yılında çıkmıştır. Elimizdeki belgelere göre son sayısı yüz kuruş fiyatla 1950 yılının mart ayında çıkmıştır. Son sayıda verilen bilgilere göre derginin geçmiş sayılarıyla birlikte kadınlar tarafından yoğun bir talep gördüğü anlaşılmaktadır. Bu sebeple talep edilen bazı geçmiş sayıların hiçbir nüshası kalmamıştır. Renkli ve bol resimli süreli yayındır. Her sayıda el işine ait bir tür belirlenmiş olup o konuya ait yazılar yer almaktadır. Örnek verecek olursak: birinci sayısının konusu çamaşır, on birinci sayısı Venedik iğnesi, on yedinci sayı tığ ve dantel, yirmi dördüncü sayı kanavadır. Bunun dışında genellikle el işleriyle ilgili reklamlar da bulunmaktadır.

[194] Bkz.: Örnek olarak birinci sayının konusu "Mevsimler", yüz yirminci sayının konusu "Barbaros Hayrettin"dir.
[195] Künyesinde sahib-i imtiyazının muallim Nedim Doğrul, sermuharririnin (başyazar) ise muallim Tahsin Demiray ve bazı sayılarda muallim Şerif Necati olduğu yazmaktadır.
[196] Künyesinde sahibinin ve yazı işleri müdürünün Tahsin Demiray olduğu yazmaktadır. Tahsin Demiray adına yazı işlerini idare eden kişinin Kemalettin Tuğcu olduğu belirtilmektedir.

Ev-İş[197]**:** Ev, elişi ve kadın gazetesi olarak her ayın on beşinde çıkmıştır. Elimizdeki verilere göre ilk sayısı 1937 yılında çıkan bu yayının yaklaşık iki yüz sayı çıkarak 1952 yılına kadar çıktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 1948 ve 1952 yılları arasında bazı özel sayıları da çıkmıştır. İçeriği "El İşleri" dergisiyle benzer niteliktedir.

Moda Albümü[198]**:** Kadın ve moda yaşamına ait renkli, resimli süreli yayındır. Aylık şeklinde yayımlanmaktadır. Fiyatı 15 kuruştur. Ayrıca 30 kuruşluk fiyatıyla altı ayda bir özel sayı şeklinde de çıkarılmıştır. İlk sayısı 1936 yılında yayımlanmaya başlamış 1940'a kadar da yayımlanmaya devam etmiştir.

Yıldız[199]**:** 1938 ve 1954 yılları arasında çıkmış süreli yayındır. Düzensiz çıktığı görülmektedir. Bazı sayıları yıllık veya hususi sayı şeklinde basılmıştır. Renkli ve bol resimlidir. Sinema, magazin ve popüler kültür içerikleri bulundurmaktadır.

Türkiye Gazetesi[200]**:** Müstakil sabah gazetesi şeklinde çıkmış günlük gazetedir. Adından da gazeteyi Türkiye Yayınevinin çıkardığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında gazetenin sahibinin Tahsin Demiray olduğu muhtemeldir. Sadece otuz beş gün çıkan gazetenin 1 Nisan 1948'de başladığı yayın hayatı 5 Mayıs 1948'te sona ermiştir. Gazetede Tahsin Demiray, Ali Fuad Başgil, Ömer Lütfi Barkan, Abdülhak Kemal Yörük gibi önemli isimler yazmıştır. Gazetede iç ve dış politika haberleri geniş yer tutmuştur. Gazete, dış politikada SSCB karşıtı Batı Bloku ülkelerinin lehinde ve iç politikada ise DP yanlısı bir görünüm göstermiştir. Basın özgürlüğü ve demokrasi konusu gazetede çokça vurgulanmış, son sayısında Fevzi Çakmak'ın yeni parti kuracağı sürmanşetten büyük puntolar şeklinde haber yapılmıştır.[201]

Tahsin Demiray'ın çıkardığı süreli yayınların dışında bazıları bu süreli yayınların içeriğinde olmak üzere yazdığı çeşitli yazıları derleyip kitapçık olarak yayınladığı eserleri de bulunmaktadır. Bunların arasında dikkat çekici eserler bulunmaktadır. II. Abdülhamid Dönemi'nden II. Meşrutiyet Dönemi'ne ve tek partili cumhuriyetten çok partili siyasi hayata geçişe kadar çeşitli dönemlerdeki siyasi olayları değerlendirdiği *Türkiye'de Son 50 yıllık İç Politika*[202]*, Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri)* adlı kitapçıklar ile aktif siyasi faaliyetleri sırasındaki konuşmalarını yayımladığı *Millet*

[197] Künyesinde sahibi ve yazı işleri müdürünün Tahsin Demiray, teknik sekreterinin bazı sayılarda Hulki Ekler bazı sayılarda Kemalettin Tuğcu olduğu yazmaktadır.
[198] Türkiye Basımevi tarafından çıkarılan bu süreli yayının künyesinde sahibinin Tahsin Demiray yayın direktörünün Hulki Ekler olduğu yazmaktadır.
[199] Künyesinde sahip ve umumi neşriyat müdürünün Tahsin Demiray olduğu yazmaktadır.
[200] Künyesinde gazete sahibi bilgisi bulunmamaktadır.
[201] *Türkiye*, 5 Mayıs 1948, s. 1.
[202] Tahsin Demiray, *Türkiye'de Son 50 Yıllık İç Politika*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1955, s. 1-39.

Meclisinde 1965 Bütçesi Millî Eğitim Üzerinde İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray'ın Konuşması vb. eserler bunlar arasında örnek gösterilebilmektedir.

2.3.5. Siyasi Faaliyetleri

Tahsin Demiray aktif siyasi hayatına 1952 yılında Türkiye Köylü Partisi'nin kurucuları arasında yer alarak başlamıştır. Siyasi fikirlerini ise II. Dünya Savaşı sonrası çok partili siyasi hayata geçişle birlikte çeşitli yazıları ekseninde ifade etmeye çalışmıştır. Çok partili siyasi hayatı savunmuş ve demokrasinin daha çok gelişmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu minvalde başlayan aktif siyasete dönük ilk fikirleri, CHP iktidarına karşı konumlanan bir görünüm arz etmiştir.

Çok partili siyasi hayata geçişten umutlu olan Tahsin Demiray, 1908'den bu yana yaşanan son kırk yılı Türk ve dünya tarihinin en zor dönemlerinden biri olarak görmüştür. Bu dönemde yaşanan savaşların, çatışmaların, belirsizliklerin ve değişimlerin hem toplumları hem de fertleri ciddi manada etkilediğini ifade etmiştir. Böyle bir dönemde Türk milletinin hâlâ var olabilmesini üç bin yıllık tarihi tecrübesine dayandıran Demiray, bunun yanında Türk milletinin eline üç tane imkân geçtiğini de söylemektedir. Bunlardan ilki, 1908'de ilan olunan II. Meşrutiyet'tir. Ancak bu imkânın getirdiği hürriyet havasının kısa sürdüğünden yakınmaktadır. İkinci imkân ise 1918 sonrası yaşanan gelişmelerdir ve yine değerlendirilememiştir. Son imkân olduğunu düşündüğü II. Dünya Savaşı sonrası durumda Türkiye'nin artık daha tecrübeli davranıp hürriyet isteyen milletine bunu sağlayacağını ifade etmiştir. Ancak bu durumun daha önce görülmemiş büyük risklere yol açabileceğini de belirtmiştir.[203]

Çok partili siyasi hayata geçişe zemin hazırlayan olayın II. Dünya Savaşı'nın sonucu olduğunu düşünen Demiray, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Batı demokrasilerinin savaşta galip gelmesinde bunun etkili olduğunu belirtmektedir. Eylül 1939'dan önce halk hâkimiyeti adına çok zaman kaybedildiğini ifade ettikten sonra savaşın ardından iktidarı elinde bulunduranların çok partili siyasi hayata geçiş için attığı adımın halkta umulmadık sevinç yarattığını ve halkın 1946 seçimlerini millî bir bayram olarak gördüğünden bahsetmektedir. Bu atmosfer içinde oyunu kullanan halkın sonuçları görmek üzere olayları uzaktan seyrettiğini anlatmaktadır. Ancak halkın bu beklentisinin üzüntü ile sonuçlanmaya gittiğini ve gün geçtikçe bu durumun arttığını ifade etmektedir. Tahsin Demiray, halkın ümitsizliğine yol açan bu durumu CHP'nin bir raporuna binaen

[203] Tahsin Demiray, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri),* Türkiye Basımevi, İstanbul 1955, s. 5-6.

değerlendirmektedir. Bu raporunda, CHP'nin iktidarı daha uzun yıllar devam ettirmesinin ülke açısından gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Raporda bunun sebebi olarak da iki neden öne sürülmektedir. Bunlardan ilki parti yöneticilerinin iktidara layık olmadıklarını hatta bunu kendilerinin dahi itiraf etmeleridir. İkinci sebep parti teşkilatının zayıf olması ve kuvvetlenmesi için epey zaman geçmesi gerektiğidir.[204] Demiray ise bu rapordaki iddiaların gerçek veya asılsız olma durumundan hareket edilirse bunların sorumlusunun iki açıdan da dönemin mevcut iktidarı CHP olduğu düşüncesindedir. Çünkü CHP'nin raporunda belirttiği iddialar gerçekse bunun sebebinin uzun yıllar karşı parti kurulmasına imkân verilmemesinin, asılsızsa CHP'nin iyi niyetten uzak ve milletin geleceğine ipotek koyma düşüncesinde olduğunu yazmaktadır.[205]

Ancak Tahsin Demiray, CHP'nin bu dönemdeki dış politikası hakkında eleştiri yapmaktan kaçınmıştır. Hatta CHP'nin ABD ve Avrupa ülkelerinin öncülük ettiği konferanslara katılmasını desteklemiştir. Bu konferansları hür Avrupa'nın kızıl tehlikeden (S.S.C.B.) kurtarılması için atılmış sağlam adımlar olarak niteleyen Demiray, Türkiye'nin şerefli bir mevkide yer aldığını belirtmiştir.[206]

Tahsin Demiray, çok partili döneme geçişle birlikte bakanların son yıllarda sürekli bir koşuşturmaca içinde olduğunu belirtmiştir. Bu hareketliliğin sebebinin bakanların partilerini derleyip toparlamak amaçlı olmasının dahi önemli olduğunu vurgulamıştır. Ancak ülke ekonomisi başta olmak üzere çözülmesi beklenen birçok konuda hükümetin hareketsiz kaldığını ve sorunlara duyarsız olduğunu ifade etmiştir.[207]

Recep Peker hükümetinin Temmuz 1947 beyannamesine sadık olmadığını düşünen Tahsin Demiray, bu sebepten kabinenin düşürüldüğünü söylemektedir. Yerine gelen Hasan Saka hükümetinin ise altı aylık durumu göz önüne alındığında Temmuz 1947 beyannamesine sadık olduğunun görüldüğünü belirtmiştir.[208] Bu sebeple Tahsin Demiray, Hasan Saka hükümetini bir geçiş hükümeti olarak görmektedir. Bu hükümetin tek partili totaliter sistemin sert yapısını kırması açısından önemli bir kazanç olduğunu düşünmektedir. Bu hükümetin elini çabuk tutup yapacağı düzenlemelerle bu geçiş

[204] Tahsin Demiray, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri),* Türkiye Basımevi, İstanbul 1955, s. 7.
[205] Tahsin Demiray, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri),* Türkiye Basımevi, İstanbul 1955, s. 8.
[206] Tahsin Demiray, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri),* Türkiye Basımevi, İstanbul 1955, s. 25.
[207] Tahsin Demiray, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri),* Türkiye Basımevi, İstanbul 1955, s. 11-12.
[208] Tahsin Demiray, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri),* Türkiye Basımevi, İstanbul 1955, s. 15.

dönemini bir an önce tamamlaması gerektiğinden bahsetmektedir.[209] Bu dönemde basın konusunda yaşanan gelişmeleri önemli bulan Demiray, gelişmelerin siyasi faaliyetlere olumlu etkileri olacağını belirtmiştir. Hatta bu çerçevede ona göre Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Basın Konferansı, önemli bir yer taşımaktadır. Bu konferans Sovyet Rusya ve taraftarlarına karşı hürriyet taraftarı dünya basınının etkisini göstermektedir. Konferanstaki Türk delegesinin ise 1946 yılında düzenlenen basın kanunumuzdaki hürriyet taraftarı kısmından göğsünü gere gere bahsetmesinin ülkemiz açısından iyi olduğunu belirtmiştir. Hatta Demiray, bu kanundaki olumlu düzenlemelerin başka konulara da örnek teşkil etmesi gerektiğinden bahsetmiştir.[210]

Tahsin Demiray'ı aktif siyasete girmeden önce gündeme getiren olaylardan biri de Türbeler Kanunu ile ilgili neşrettiği küçük risale olmuştur. Milletvekillerine hitaben yazıldığı anlaşılan bu kitapçıkta İstanbul'un fethinin 500. Yılına girilirken ve Atatürk için Anıtkabir yapılırken başta Fatih Sultan Mehmet'in türbesi olmak üzere tarihteki büyük Türk kahramanlarının türbelerinin de açılmasını teklif etmiştir.[211]

2.3.5.1. Türkiye Köylü Partisi'ndeki Faaliyetleri

Tahsin Demiray 19 Mayıs 1952 tarihinde kurulan Türkiye Köylü Partisi'nin önde gelen isimlerindendir. Partinin genel sekreteri olan Tahsin Demiray, diğer önemli kurucuları ve Genel Başkanı Remzi Oğuz Arık gibi milletvekili olmamasına rağmen TKP'nin tanınması için çok çaba sarf etmiştir. Bu konuda sahibi olduğu yayınevi Türkiye Yayınevi'ni partinin tanıtım, propaganda gibi yayın faaliyetlerinde kullanmıştır. Nitekim o dönemdeki partilerde olmayan şekilde Türkiye Köylü Partisi *Teşkilat Gazetesi* adıyla parti gazetesi çıkarmıştır. Remzi Oğuz Arık'ın vefatından sonra TKP'nin Genel Başkanı olmuş ve partinin genel merkezini Ankara'dan Türkiye Yayınevi'nin bulunduğu İstanbul'a taşımıştır.[212] Dört yıl boyunca TKP Genel Başkanı olarak görev yapan Tahsin Demiray, partinin DP'ye karşı muhalefetindeki etkinliğini artırmaya çalışmış ve TKP'nin CMP ile birleşmesi konusunda ön ayak olmuştur.

Tahsin Demiray TKP Genel Başkanı olarak yaptığı siyasetin özünde, DP'nin CHP'den farksız bir idare tarzı ile hareket ettiğini, memleketin selâmeti için, totaliter

---

[209] Tahsin Demiray, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri),* Türkiye Basımevi, İstanbul 1955, s. 16.
[210] Tahsin Demiray, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri),* Türkiye Basımevi, İstanbul 1955, s. 13-14.
[211] Tahsin Demiray, *Anıt-Kabir ve Türbeler Meselesi*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1949, s. 1-10.
[212] *Cumhuriyet,* 25 Ekim 1954, s. 1.

görüşlerden korunma ve kurtulma yollarının aranması lâzım geldiğini belirtmiştir. Bu mücadelede de TKP'nin ön planda yer alacağını söylemiştir.[213]

TKP Genel Başkanı Tahsin Demiray'ın basına yaptığı açıklamalar başta olmak üzere çoğu konuşmalarında DP'nin muhalefet olarak sadece CHP'yi gördüğünü ve siyasetin iki partili siyasal hayatı dayattığını ifade etmiştir. *Çakmak* dergisini çıkarmaya başlamadan bir iki hafta önce bir basın toplantısında yaptığı açıklamada Türkiye'deki partilerin sığıntı halinde olduğunu ve hükümetin partilere verdiği müsaade kadar var olabildiklerini vurgulayarak bu durumu eleştirmiştir.[214] Buna örnek olarak TKP'nin 1955 yerel seçimlerine katıldığı süreçte yaşananları göstermektedir. Tahsin Demiray, partilerinin ve parti programlarının tanıtılması ile seçim kampanyası için Başbakanlığa bir yazı yazarak bu imkânın kendilerine verilmesini istemiştir. Ancak Başbakan Adnan Menderes, cevaben yazdığı mektupta seçim kanununa uygun bulmadığını ileri sürerek bu isteğin mümkün olmadığını belirtmiştir.[215]

Tahsin Demiray, partiler arasındaki anlaşmazlıklar ve gerginlikler sebebiyle demokrasinin yerleşmesi için atılması gerekli olan bazı adımların ötelendiğini ifade etmektedir. Nitekim basına verdiği bir beyanatta DP dahil tüm siyasi partilerden temsilcilerin bir araya gelerek toplanmasını ve anayasa, meclis iç tüzüğü ve seçim kanunu hakkında adım atılmasını savunmuştur. Bu üç konunun demokrasinin yerleşmesi için önemli bir ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.[216] Tahsin Demiray 17 Mayıs 1957 Cuma günü basın mensuplarına verdiği başka bir beyanatta yine buna benzer bir durumdan bahsetmiştir. Verdiği beyanatta 1953 yılında bütün muhalefet partilerinin bir araya gelerek ülke meselelerini konuşmalarını ve sonrasında iktidar partisiyle bunları müzakere etmesine yönelik çabasından bahsetmiş ancak artık kendilerinin mecliste temsilcisi bulunmadığı için bu durumun gerçekleşemeyeceğini belirtmiştir. Fakat Almanya'da Millî Savunma Bakanı'nın muhalif sosyalist partiye mensup olmasını örnek göstererek Türkiye'deki hükümette de benzer uygulamaların faydalı olacağını ifade etmiştir.[217]

Bir muhalefet lideri olan Tahsin Demiray'ın, TKP Genel Başkanı olarak önem verdiği konuların başında iktidara karşı muhalefetin birleşmesi çabaları gelmiştir. TKP'nin beşinci büyük kongresinde yaptığı iki saatlik konuşmada, DP hükümetinin iç ve

[213] *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1955, s. 7.
[214] *Cumhuriyet*, 4 Mart 1956, ss. 1-3.
[215] BCA, fon kodu: 30-1-0-0, yer kodu: 19-110-10.
[216] *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1956, s. 3.
[217] BCA, fon kodu: 30-1-0-0, yer kodu: 20-118-5.

dış politikada yaptıklarını eleştirdikten sonra HP ve CMP arasındaki gerginliği azaltmak için çok çalıştıklarını ve HP ile CMP'nin TKP ile fikir birliğine varması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu üç partinin fikir birliği içerisinde hareket ettikten sonra CHP'yle görüşmesinin daha isabetli olduğunu belirtmiştir.[218]

Tahsin Demiray'ın yoğun çabaları sonucunda HP-CMP-TKP arasındaki görüşmeler başlamış, siyasi hayatta güçlü ve üçüncü seçenek olarak muhalefet partilerinin birleşmesinin kamuoyuna duyurulması ve parti mensuplarının birleşmeye hazır olmalarını ifade eden ilgili bir metin yayınlanmıştır.[219] Ancak netice itibarıyla üç parti arasındaki bu birleşme çabaları sadece CMP ve TKP arasında olmuş HP ise CHP'ye katılmıştır.

2.3.5.2. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ndeki Faaliyetleri

TKP ile CMP 1958 yılında birleşince yeni partinin adı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi olmuştur. CKMP'nin Genel Başkanı Osman Bölükbaşı olmasına rağmen Tahsin Demiray da ilk zamanlarda partide etkili olmuştur. Tahsin Demiray, daha sonra parti içi çekişmeler ve anlaşmazlıklar sebebiyle CKMP'de pek etkili olamamıştır. Tahsin Demiray ve arkadaşları, Şubat 1960'ta bir basın toplantısı yaparak artık CKMP'yle ilişikleri kalmadığını açıklamıştır. Tahsin Demiray, CKMP'yle ilişiklerinin kesilmesine sebep olarak CMP ile TKP'nin birleştiği sıralarda yapılan protokol sözleşmesine CKMP Genel Başkanı ve yöneticilerinin riayet etmemesini gerekçe göstermiştir. Tahsin Demiray, kendisinin ve istifa eden diğer arkadaşlarının bağımsız kalacaklarını belirtmiştir.[220] Tahsin Demiray'ın bu kopuştan sonra 27 Mayıs 1960 askerî darbesine kadar aktif siyaset içinde herhangi bir parti ve oluşum içerisinde faaliyet gösterdiğine dair bilgi bulunamamıştır.

2.3.5.3. Adalet Partisi'ndeki Faaliyetleri

27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra ülkedeki siyasi faaliyetlere geçici bir süre ara verilmiştir. Bu süre sonunda siyasi faaliyetler tekrar canlanınca DP'den oluşan boşluğu doldurmak için yeni partilerin kurulma teşebbüsü ortaya çıkmıştır. 1961 yılında kurulan Adalet Partisi (AP)'nin önemli isimlerinden biri de Tahsin Demiray olmuştur. Ayrıca Tahsin Demiray, 1961 genel seçimlerinde AP İstanbul milletvekili seçilmiştir.

---

[218] *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1957, ss. 1-5.
[219] Tahsin Demiray, *Türkiye Köylü, Cumhuriyetçi Millet, ve Hürriyet Partililere: Muhtıra,* Türkiye Basımevi, İstanbul 1958, s. 1-3.
[220] *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1960, s. 1.

Milletvekilliği sırasında hem parti içinde hem de mecliste aktif siyaset yapmıştır. Meclis grubunda Millî eğitim komisyonunda önemli görevler üstlenmiştir. Bunun yanında Kıbrıs meselesi konusunda da mecliste etkili konuşmalar yapmıştır. 1964'te AP Genel Başkanlığı için yapılan kongrede Süleyman Demirel karşısındaki Sadettin Bilgiç'i destekleyen Tahsin Demiray, Süleyman Demirel'in Genel Başkan olmasıyla parti içindeki etkinliğini kaybetmiştir. 1965 genel seçimlerinde milletvekili adayı olmamış ve aktif siyasi hayatı sona ermiştir. Milletvekilliği sırasında yaptığı özellikle eğitim[221] ve dış politika ile ilgili konuşmalarını yayımlamıştır.

[221] Bkz.: Tahsin Demiray, *Millet Meclisinde 1965 Bütçesi Millî Eğitim Üzerinde İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray'ın Konuşması,* Türkiye Basımevi, İstanbul 1965.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. *ÇAKMAK* DERGİSİNİN İÇERİK ANALİZİ

Çakmak dergisinin içeriğinde farklı türde ve konudaki yazıların yanı sıra görsel açıdan da karikatürler, resimler, tablolar gibi dikkat çekici içerikler mevcuttur. Bu bölümde dergide dikkat çeken konu ve yazılardan bazıları ele alınıp analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çakmak dergisi siyasi mecmua olarak çıktığı için ağırlıklı olarak iç ve dış politik hadiseleri içermektedir. İçerdiği politik anlayışın temelinde iktidar olan DP ile muhalefetteki CHP'ye yapılan eleştiriler ön planda yer almaktadır. Dergi muhalefette birleşmenin öneminden bahsetse de kimi zaman bu ittifaklar sırasındaki siyaset usulünü eleştirmiştir. Dış politikada ise Batı bloğu yanlısı tutumunu açıkça dile getiren dergi SSCB'ye ve sosyalist dünyaya karşı bir pozisyonda yer almıştır.

Çakmak dergisinin hiçbir sayısında, ön plana çıkan konuya ilişkin "derginin dosya konusu" adlı ayrıca bir vurgu bulunmamaktadır. Ancak tarihteki bazı kişilerle ve önemli olaylarla ilgili değerlendirmeler,[222] dönemin iş ve bilim adamları,[223] dönemin yabancı devlet adamları[224] ve çeşitli din adamları[225] gibi konulara dair ön kapakta görsellere, içerikte de yazılara yer verilmiştir.

---

[222] Derginin 6. sayısında ön kapakta ve içerikte Derviş Vahdeti yer almış ve bu kişinin ajan olduğu ima edilerek 31 Mart Vakasına yol açtığı belirtilmiştir. Bkz.: *Çakmak,* S. 6, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 10., Derginin 12. sayısında ilk ıslahat şehidi olarak nitelendirdikleri III. Selim yer almıştır. Bkz.: *Çakmak,* S. 12, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1., Derginin 14. sayısında büyük bir asker olarak nitelendirdikleri Sadrazam Mahmud Şevket Paşa yer almıştır. *Çakmak,* S.14, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1., Derginin 16. sayısında Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 17. sayısında da II. Mahmut kapak görseline konu olmuştur. Bkz.: *Çakmak,* S. 16, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1., *Çakmak,* S. 17, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1., Kapak görseli yazısında şehit olarak nitelendirdikleri Alemdar Mustafa Paşa için; *Çakmak,* S. 21, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1., Fikir dergiciliğinin öncülerinden Şinasi'den de övgüyle bahsedilerek ön kapakta görseline yer verilmiştir. Bkz.: *Çakmak,* S. 28, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1., *Çakmak* dergisinde 32. sayının kapak görseli kendisine geniş yer verilen II. Abdülhamid olmuş ve derginin bu sayısından son sayısına kadar II. Abdülhamid'in hatıraları yazı dizisi olarak yayımlanmaya başlamıştır. Bkz.: *Çakmak,* S. 32, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1.

[223] Derginin 8. sayısında ön kapakta ve içerikteki yazıda Yusuf Ziya Öniş yer almış ve bu kişinin denizcilik sektörü başta olmak üzere çeşitli alanlarda önemli bir iş adamı olduğu vurgulanmıştır. Bkz.: *Çakmak,* S. 8, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 10. Derginin 41. sayısında çocuk felci aşısını bulan Dr. Salk için; bkz.: *Çakmak,* S. 41, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1., 1956 Nobel Tıp ödülünü kazanan Dr. Forssmann için; bkz.: *Çakmak,* S. 43, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1.

[224] İran Şehinşahı Muhammed Rıza Pehlevî için; bkz.: *Çakmak,* S. 10, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1., Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza için; bkz.: *Çakmak,* S. 19, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1., Mısırlı Mücahid olarak nitelendirilen Nasır için; bkz.: *Çakmak,* S. 30, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1., Macar lideri Nagy için, bkz.: *Çakmak,* S. 39, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1., Hindistan'ın kalkınmasında etkili Müslüman devlet adamı Ahmed Azad için, bkz.: *Çakmak,* S. 42, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1., İngiliz devlet adamı Sir Winston Churchill için; bkz.: *Çakmak,* S. 44, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 1.

[225] Türk Ortodokslarının lideri Papa Eftim için; bkz. *Çakmak,* S. 25, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1., Dönemin Papa ve Patrik'i derginin son sayısında kapak görseli ve içerikte uluslararası din birlikleri konusuyla birlikte yer almışlardır. Bkz.: *Çakmak,* S. 50, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 1-11.

3.1. *Çakmak* Dergisinin Türk Siyasetine Bakışı ve Muhalefeti

Çakmak dergisi Türk siyasetinde DP iktidarının artık sona erdiğinin görüldüğünü ve muhalefetin bunu sağlamak için birlikte hareket etmesi gerektiğini savunmuştur. Bu durumu, 1950 seçimlerine giderken yapıldığı gibi milletin kendisini çok sevmesine ve takdir etmesine rağmen Fevzi Çakmak'ın MP yerine DP'de birleşerek CHP iktidarını devirmesine benzetmiş; muhalefeti ve siyasi partileri birlikte hareket etme konusunda uyanık olmaya davet etmiştir.[226]

Çakmak dergisinde Türk siyasi hayatına ve siyasi partilere bakışı gösteren dikkat çekici ilk yazı, Tahsin Demiray'ın ilk sayının üçüncü sayfasında yer alan "Yemin, Söz ve Particilik" başlıklı yazısı olmuştur. Demiray bu yazısında milletvekillerinin seçim zamanı millete verdikleri söze ve seçildikten sonra mecliste ettikleri yeminlerine sadık kalmalarının gereğini hatırlatmıştır. Milletvekillerinin verdikleri söz ve ettikleri yeminin öneminden bahsederken 1950 seçimlerinin bir milat olduğunu belirtmiştir. Çünkü Demiray bu seçimle milletvekillerinin artık listelerle belirlenmediğini, demokratik mücadele ve gayret göstererek millet tarafından seçildiğinin önemi üzerinde durmaktadır. Tahsin Demiray'ın bu yazıda vurguladığı diğer bir husus particilik ya da parti disiplini konusu olmuştur. Demiray bu konuda milletvekillerinin particiliği millete verdikleri sözden ve ettikleri yeminden sonra göz etmeleri gerektiğini savunmuştur. Bu bakımdan yazısında bir eleştiri de bulunan Demiray, milletvekillerinin sırf parti disiplini adına milletin sorunlarını konuşmayıp susarak sessiz kaldıklarından yakınmaktadır.[227]

Çakmak dergisinin Türk siyasetine bakışına dair değerlendirmeler ilk sayıdan itibaren başlamıştır. İlk sayıda kapaktaki ve içeriğindeki yazılarda DP tarafından dönemin Meclis Tahkikat Komisyonu başkanlığına getirilen hukukçu ve siyasetçi kimliği ile bilinen Halil İbrahim Özyörük isimli kişi yer verilmiştir. *Çakmak* dergisi DP'nin tek parti CHP yönetimini sürekli eleştirirken aslında CHP dönemindeki kanunların uygulanmasında etkili olan bir ismi yeni dönemin kanun yapıcısı şeklinde atamasını eleştirmiştir. DP'de siyaset yapan Halil İbrahim Özyörük'ün parti içinde dahi bazı milletvekilleri tarafından tepki çeken ispat hakkını ortadan kaldırması ve basın özgürlüğünü kısıtlayan kanunlar yapması ile mason cemiyetleri aleyhinde yapılan eleştirileri önlemesi vurgulanmıştır. Bu gibi nedenlerle dergide DP tarafından Meclis Tahkikat Komisyonu başkanlığına atanan Halil İbrahim Özyörük biyografik bir yazıyla

[226] *Çakmak,* S. 26, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.
[227] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.

eleştirilmiştir.[228] Dolayısıyla dergide DP'nin CHP iktidarından bilinen hürriyet aleyhindeki kişilere yer verdiği vurgusu yapılmıştır.

Çakmak dergisinin ikinci sayısında ise TBMM'de görüşülen on milyon liralık bir suiistimal ile ön kapakta resmini koyduğu Tevfik Rüştü Aras tanıtılmıştır. Meclis Muhabiri künyesiyle kaleme alınan yazıda TBMM'de dönemin Denizli Milletvekili Mustafa Gülcigil'in yaptığı konuşmadan bahsedilmiştir. Bu konuşmaya göre yapılan tahkikatlar sonucunda DP iktidarı öncesinden başlayarak otomobil tahsisi konusunda büyük bir suiistimal yaşandığı belirtilmiştir. Dergideki yazıya göre DP iktidarı bu suiistimale karşı önlem almamakla ve CHP başta olmak üzere Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi gibi diğer partiler de susmakla itham edilmiştir.[229] Dolayısıyla *Çakmak* dergisi siyasetteki yolsuzlukları gündeme getirmiş ve bu konunun muhalefetteki bazı partiler tarafından dahi gündeme getirilmemesini eleştirmiştir.

Çakmak dergisinde Türk siyasetinde etkili birtakım isimler kapak görseline resmi konulmak suretiyle de işlenmiştir. Bahsi geçen kişilerden kimi övgüye mazhar olarak sunulurken kimisi de siyasetteki tutumlarından dolayı eleştirilmiştir. Bunlardan bazıları çalışmanın bu bölümünde alt başlıkta işlenmiştir. Sözgelimi dergide bahsi geçen kişilerden biri CHP döneminde Millî Eğitim Bakanlığı da yapmış olan Hasan Âli Yücel'dir. Hasan Âli Yücel'in eskiden Mevlevi ve Türk milliyetçisi olduğu son zamanlarda masonluğa ve siyonizme ilgi ve alaka duyduğu belirtilmiş bu duruma örnek olarak da İsrail Devleti adlı bir yazısı dergide tam metin şeklinde yayımlanmıştır.[230]

Çakmak dergisinde siyasetçilerin ahlaki açıdan zayıf oldukları ima edilmiştir. Nitekim dergide okullarda öğrencilere din dersinin okutulduğu gibi politikacılara da dinî içerikli konferanslar verilerek böylece politikacıların çoktandır şaşırdıkları ahlak ve fazilet yolunu bulmalarının sağlanabileceği vurgusu yapılmıştır.[231]

3.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi'ne Bakışı

Çakmak dergisinin CHP'ye bakışı olumlu değildir. CHP'nin tek parti dönemi uygulamalarına genel olarak sertçe eleştiriler getirilen dergide sürekli imalar şeklinde CHP'nin DP iktidarındaki muhalefetinin samimi olmadığı vurgusu yapılmaktadır. Bu vurgu özellikle CHP'nin DP'ye yönelttiği eleştirilere konu olan meselelerin CHP'nin tek

[228] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 10.
[229] *Çakmak,* S. 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 6.
[230] *Çakmak,* S. 11, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 10.
[231] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 5.

parti iktidarında yapıldığı şeklinde olmuştur. Bunun dışında CHP, İsmet İnönü başta olmak üzere çeşitli CHP'li siyasetçiler üzerinden sık sık eleştirilmektedir. Dergide CHP'ye yönelik eleştiriler yazılar, haberler, şiirler, karikatürler gibi çeşitli türlerde yapılmıştır.

Çakmak dergisi birçok yazıda CHP'yi menfaat dağıtımının yapıldığı bir yer olarak aksettirmiştir. Bu minvalde CHP'nin eski bakan, milletvekili ve adaylarının davet edildiği bir toplantı haberi için bu daveti anonim şirket davetiyesi gibi görmüş; toplantıda yeni makamların dağıtılacağı, hediyelerin verileceği imasında bulunmuştur.[232]

CHP döneminde yapılan uygulamanın eleştirildiği başka bir konu CHP balolarıdır. Bununla ilgili bir yazıda, CHP'nin Anadolu Kulübü salon toplantılarını devlete ait Merkez Bankası içinde açtığından bahsetmektedir. Bu salon davetlerinde yenilip içildiğinden, yatılıp kalkığından ve eğlenilip oynandığından şikâyet edilmektedir.[233] Başka bir yazıda ise CHP'nin düzenlediği balolar şu şekilde eleştirilmektedir:

> Biz bu gibi toplantıların aleyhinde değiliz. Ancak, iktidar peşinde koşan bir partinin, hâlâ bir zihniyet değişimi yapamadığını görmekteyiz. Bugünkü ızdırabımız, C.H.P.nin balo tiryakiliğindendir. Evet. Bu parti 27 yıl balo yapmasaydı, hükümet konaklarında her yıl tertip edilen cumhuriyet balolarına harcanan paralarla o şehir ve kasabalarda birer eser meydana getirilseydi, bugün ani ve büyük ölçüde hesapsız bir kalkınmanın kurbanı olmayacak, nesiller boyu sürecek bir derde girmeyecektik. Eğlence lâzım ama, eğlence yorulanların hakkıdır. Halk Partisi yıllar yılı balodan çalışmaya vakit bulamadı. Hâlâ da doyamadığı anlaşılıyor.[234]

Çakmak dergisinin CHP'ye bakışını Muhsin Nezihi Eğilmez'e[235] ait yazıdaki şu ifadeler ortaya koymaktadır:

> C.H.P., bütün Türk milletini kendisine bağlama kasdiyle kurulduğundan programı bir hususiyet taşımaz. 6 okla sembolleştirilen prensipleri o günlerdeki dış siyasî cereyanlardan örnek alınarak programına konmuştur.
>
> Bu prensiplerden devletçilik, halkçılık, inkılâpçılık hattâ lâiklik ve Cumhuriyetçilik Rusların, milliyetçilik o günlerde iktidarı İtalyada eline alan Mossolini faşizminin benliğini taşırlar.[236]

[232] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 5.
[233] *Çakmak,* S. 3, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 6.
[234] *Çakmak,* S. 5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 6.
[235] 1949 yılında kurulan genel başkanlığını Süreyya İlmen'in yaptığı liberal eğilime sahip Toprak, Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi kurucularındandır. Daha geniş bilgi için bkz.: Ayça Yenilmez Koyuncu, "Dernekten Siyasal Partiye: Toprak, Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi (T.E.S.T.)" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* S. 66, (2020) s. 331-362.
[236] *Çakmak,* S. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 7.

Çakmak dergisinde CHP parti Genel Başkanı İsmet İnönü ile parti genel sekreteri Kasım Gülek arasındaki gizli bir iktidar mücadelesine belli konular etrafında değinilmiştir. Bu sebeple CHP içinde hizipleşmeler olduğunu ima eden haberler de çıkmaktadır. Bu hizipleşmelerin sonuçlarından biri olarak CHP tamim çıkarmış ve partinin il ve ilçe teşkilatlarının ülke konularıyla ilgili konuşmalarını yasakladığına dair bir yazı yazılmıştır. Bu tamimle CHP İstanbul İl Başkanı Muhlis Sırmalı'nın ülkenin gündemine yönelik konuşmalar yapması engellenmeye çalışılmıştır. Dergide "Halkçı" mahlası kullanılarak yazılan bu yazıyla CHP'nin çıkarttığı tamim eleştirilmiştir.[237] Ayrıca derginin başka sayısındaki bir yazıda CHP'nin İstanbul'da il kongresine gideceği ve bu kongredeki il başkanlığı seçiminde hizipleşmenin adayların çeşitliliği üzerinde etkili olduğu fakat güçlü adaylardan biri olan Ekrem Özden'in İsmet İnönü tarafından açıkça desteklenen Muhlis Sırmalı'ya karşı başarılı olmasının zor olacağı ifade edilmiştir.[238] Nitekim derginin başka sayısında kongrenin sonuçlarından bahsederken 143 oyla CHP İstanbul İl Başkanlığını Muhlis Sırmalı'nın kazandığı belirtilmiştir.[239]

Dergide CHP'nin gençleşememesi ve halka inememesi de eleştirilen konulardan olmuştur. Özellikle parti kongresinin yapılma usulündeki yanlışlar ve kongre sonuçlarından memnun olmayan partili gençlerin olduğu ve bunların hayal kırıklığına uğradıklarından bahsedilmiştir. Ayrıca partinin muhalefette olmasına karşılık halkın seviyesine inilmediğinden ve CHP'de parti içi koltuk hesapları olduğundan bahsedilmiştir.[240]

3.1.2. Demokrat Parti'ye Bakışı

Siyasi mecmua olarak *Çakmak* dergisi Türk siyaseti açısından DP iktidarına muhalif bir süreli yayın şeklinde neşredilmiştir. *Çakmak*'ın görüşü 1950'de Türk milletinin iktidara taşıyarak gösterdiği teveccühü DP'nin kötüye kullandığı şeklindedir. Bu bakımdan DP'nin CHP'lileştiği demokrasiyi, hürriyeti ve adaleti sağlayamadığı, halkın dertlerini dinlemediği vurgusu derginin DP'ye muhalefetinin temel anlayışı olmuştur.

Ok Meydanı başlıklı Nişancı mahlasıyla yazılan Devri Sabık isimli küçük bir yazıda DP'nin her türlü suistimallerle mücadele edeceğiz diyerek ortaya çıktığı, meydanlarda buna dair sözler verdiği hatırlatılarak aradan geçen zamanda bir şey

[237] *Çakmak,* S. 6, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 6.
[238] *Çakmak,* S. 34, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.
[239] *Çakmak,* S. 35, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 5.
[240] *Çakmak,* S. 38, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.

yapılmadığı vurgulanmıştır. Yeniden aynı sözlerin söylenerek Tahkikat Komisyonları kurulduğu ama bu komisyonun sonucunda Yüce Divan mı kurulacağının yoksa bir af mı çıkarılacağının belirsiz olduğu şeklinde DP yönetimi hicvedilerek eleştirilmiştir.[241]

Dergide DP'nin ekonomiyi iyi yönetemediği çeşitli yerlerde dile getirilmiştir. Sözgelimi M. Şenel'in yazdığı bir yazıda DP'nin 1956 yılı bütçesi eleştirilmiştir. "Şişman Bütçe" adıyla kaleme alınan bu yazıda DP hükümet bütçesinin her yıl şişirildiği hicvedilerek Bütçe Komisyonu başkanı Halil İmre'nin de hazırladığı bütçe gibi giderek kilo aldığı belirtilmiştir.[242] Ayrıca vergi adaletinin de kötü yönetilmesinin vurgulandığı başka bir yazıda ise DP'nin iktidara gelmeden önce vergileri azaltacağı sözüne atıf yapılmıştır. Ancak DP'nin iktidara geldikten sonra vergiyi azaltmak yerine hem vergileri artırdığı hem de yeni vergiler getirdiği belirtilmiştir.[243]

DP sözcülerinin ifadelerinin eleştirildiği dergideki bir yazıda DP'nin basını ve muhalefeti sorumsuzlukla suçladığı belirtilerek bu eleştirilere cevap verilmiştir. Yazıda DP'nin mesuliyeti kendinde araması gerektiği basının ve muhalefetin serbest olduğuna dair açıklamaların da gerçeği yansıtmadığı ifade edilmiştir.[244]

DP'nin eleştirildiği bir başka husus, köylülerin en temel sorunları hakkında duyarsız olması meselesidir. Buna dair bir yazıda, Anadolu'da atların ayağına çakılan nal çivisinin yokluğundan ve çok pahalı olmasından bahsedilmiştir. DP'nin en büyük hatalarından birisinin ithalat ve gümrüklere gelen malların üç katı fiyatıyla tüketiciye sunulmasını önlememesi olarak görülmüştür.[245]

DP'nin köylüyü dinlememesinin yanı sıra DP'ye yakın bir yayın organı olan İstanbul Ekspres'teki bir yazıya atıfla köylü nüfusunun şehirlerde arttığına ve bu durumun endişe verdiğine işaret edilerek DP'lilerin köylülerden (Köylü Partisi kastedilerek) korktuğu hicvedilmiştir.[246]

3.1.3. Türkiye Köylü Partisi ve Diğer Partilere Bakışı

Çakmak dergisi açık bir söylem olarak herhangi bir siyasi partinin resmî neşriyatı şeklinde kendisini sunmamıştır. Ancak sahibi ve başyazarı Tahsin Demiray'ın aynı zamanda Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanı olması ve sürekli yazıları çıkan birçok

[241] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.
[242] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 6.
[243] *Çakmak,* S. 44, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 5.
[244] *Çakmak,* S. 30, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 4.
[245] *Çakmak,* S. 34, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 4.
[246] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 5.

ismin yine bu partide önemli görevlerde bulunması sebebiyle Çakmak dergisi, Türkiye Köylü Partisi'nin fikirlerini sunan muhalif siyasi bir dergi olarak düşünülebilmektedir. Dolasıyla derginin Türkiye Köylü Partisi'ne bakışı daima olumlu olmuş; partinin dönemin gerçek muhalefeti olarak görülmesi sağlanmaya çalışmıştır.

Muhalif bir süreli yayın olarak *Çakmak* dergisi, iktidar pozisyonunu elinde bulunduran DP'ye karşı başta organik bağı bulunan Türkiye Köylü Partisi olmak üzere dönemin muhalif partilerinin siyasi söylemlerine yakın bir çizgi izlemiştir. Bunun yanı sıra derginin baş yazarı Tahsin Demiray'ın "Zafer'in Gözlükleri ve Mukavemet Partileri…" adlı yazısı dikkat çekmektedir. Bu yazıda Demiray, CHP'ye karşı sert bir tutum takınan derginin yayın politikasına paralel bir biçimde CHP'yi muhalif bir parti olarak görmemiş; CHP'yi eski, DP'yi yeni iktidar şeklinde tanımlamıştır. CHP'nin muhalefet olarak görülmesinin DP'nin işine geldiğini ifade etmiştir. DP'nin yayın organı olan *Zafer* gazetesinin bilinçli olarak CHP'yi muhalefetin tek temsilcisi olarak göstermeye çalıştığını böylece DP'ye gerçekten muhalefet edenlerin görmezden gelinmesinin sağlandığını ifade etmeye çalışmıştır. Tahsin Demiray, DP'nin Türkiye'yi hala 1950 yılındaki gibi gördüğünü ancak 1952'de Türkiye Köylü Partisi'nin, 1954'te CMP'nin ve 1955'te Hürriyet Partisi'nin kurularak 1956 yılına gelindiğinde Türkiye'nin siyasi durumunun artık değiştiğini belirtmiştir. Böylece esasında bu partilerin gerçek muhalefet vasfıyla "mukavemet partisi" kimliği taşıdıklarını yazının sonunda şu şekilde ifade etmiştir:

> Yarım asırdan beri Türkiye'de oynanan oyunlara, derece derece, muhalefet eden sultaya boyun eğmiyen, direnen ve dayanan insanları saflarında toplamağa çalışan bu üç narti birer MUKAVEMET partisi hüviyetinde ve durumundadır. Türkiye'de, şu son 50 yıl içinde 3 üncü defadır ki demokrasiye geçmek cehdi sarfedilmektedir. Bu defa, 1946, dan bu yana 10 yıl cehitlerle geçti. Bu üç parti kantarda ağır bir TOP olabilirlerse diğer ikisini tartıp atabilirler. Memleketin kaderi bu üç MUKAVEMET partisinin iktidar, dirayet ve samimiyetine bağlı görünmektedir.[247]

Bunun yanı sıra *Çakmak* dergisinde DP'nin iktidara gelmeden önce özellikle dış politikada her zaman danışarak iş yapılacağı vaadinin gerçekleşmemesi eleştirilirken Türkiye Köylü Partisi diğer muhalefet partilerinden ayrı tutulmuştur. DP'nin Kore'ye asker gönderilmesi, NATO'ya giriş, Mısır'dan Türk büyükelçisinin kovulması gibi konularda muhalefete danışmadan ve hatta TBMM'ye dahi sormadan hareket ettiği

[247] *Çakmak,* S. 38, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 4.

vurgulanarak CHP ve CMP'nin bu konuların çoğunda sessiz kaldığı sadece Türkiye Köylü Partisi'nin sesinin çıktığı belirtilmiştir. Hatta Mısır'dan Türk büyükelçisinin kovulması olayında Türkiye Köylü Partisi'nin dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye karşı bir gensoru verdiği ama başta DP milletvekilleri olmak üzere çoğunluğun bunu kabul etmediği vurgulanmıştır.[248]

Etili takma ismiyle yazılmış bir yazıda Hürriyet Partisi Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun DP'deyken 1950 yılında gizli bir DP toplantısına başkanlık ettiği, toplantıda DP'li birçok ismin partinin gidişatından memnun olmadığı belirtilmiştir. Karaosmanoğlu'nun toplantı bitiminde yaptığı açıklamada hürriyet düzeni sağlamanın önemini göstereceği sözlerine atıfla artık genel başkanı olduğu Hürriyet Partisi'nin amacının hakikatleri açıklamaksa gerçekleri açıklaması gerektiği ve *Çakmak* dergisinin de böyle davrandığı vurgulanmıştır.[249]

3.2. *Çakmak* Dergisinde Dünya Siyasetine Bakış

Dergide 1956 yılının dünyasında birçok yerde dünya ülkelerinin anlaşmazlıklarla ve savaşlarla uğraştığı belirtilmiştir. Paris Barış Antlaşması'nın yüzüncü yılına ait bilgilerin verildiği bir yazıda bu yıl itibariyle Batı ve Doğu dünyası arasındaki savaşın yüz yıl boyunca devam ettiği vurgulanmıştır.[250] Derginin başyazarı Tahsin Demiray da bir yazısında bu durumun üçüncü bir dünya savaşına yol açacağını ileri sürmektedir.[251]

3.2.1. Batı Ülkelerine Bakış

Çakmak dergisinde güncel dünya siyasetinde hürriyet ve demokrasi taraftarlığı ile komünizm tehlikesine karşıtlık açısından Batı ülkelerine bakış bir stratejik ortaklık şeklinde görülmüştür. Ancak Batılı ülkelerin geçmişten beri gelen sömürgeci menfaatleri ile bu doğrultudaki çıkar çatışmalarının, Orta Doğu ve İslam dünyası başta olmak üzere çeşitli yerlerde yanlış politikalar izlediği belirtilmektedir. Bu anlamda özellikle İngiltere ve Fransa özelinde Batılı ülkeler yer yer eleştirilmiştir. Ancak ABD'ye bu konuda biraz farklı bakıldığı söz konusu olmuştur. Sözgelimi "1957'nin Eşiğinde" adlı bir yazıda Avrupa ülkeleri, SSCB ve İsrail kastedilerek bu ülkelerin Orta Doğu'yu karıştırdığı ve

[248] *Çakmak,* S. 40, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.
[249] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 6.
[250] *Çakmak,* S. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 11.
[251] *Çakmak,* S. 36, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 4.

burasının ateş çemberine dönüşmeye ramak kala ABD'nin BM eliyle tertipleri bozduğu, kargaşayı önlediği belirtilmiştir.[252]

Çakmak dergisinde yayınlanan "Asker mi, Sivil mi?", "Dünyanın istikbali, askerî meselelere mi bağlıdır, yoksa iktisadi işler mi onun kaderini tayin edecek?" sorularını başlık olarak kullanan bir çeviri yazısı dikkat çekmektedir. Bu yazıda Sovyet Rusya'nın ABD, Fransa ve İngiltere'nin aralarını bozduğundan, bu ülkelerin Orta Doğu başta olmak üzere çeşitli konularda anlaşamadıklarından bahsedilmektedir. Ancak Sovyet Rusya'nın söz konusu ülkelere karşı askerî bir güç kullanamayacağının da belirtildiği bu yazıda Sovyet Rusya'nın Batılı ülkelerdeki ekonomik sorunları kaşıyarak anarşiyi körükleyebileceği tehlikesi ortaya atılmıştır.[253] Nitekim Hülasalar başlıklı yazı köşesinde Henry Peyret'in[254] "Esnaf İhtilali" adlı yazısında Poujade Hareketi'nin[255] seçim başarısını anlatan yazısı yayınlanmıştır. Bu yazıda Fransa'daki halkın vergi adaletsizliğinden duyduğu memnuniyetsizliği, hükümetin iç ve dış politikadaki hatalarının sonucu olarak Fransa'da bir çeşit ihtilale yol açtığı vurgulanmıştır.[256]

Çakmak dergisinde Batılı ülkelere bakış açısıyla ilgili bir başka yazı çok dikkat çekicidir. "Hristiyan Avrupa Gözüyle Cezayir ve Macaristan" başlıklı bu yazıda Batı'nın çifte standartlı tutumu gözler önüne serilmiştir. Bu dönemde Macaristan'da Rusya'ya karşı verilen özgürlük mücadelesini duyuran ve sürekli işleyen Batılı ülkeler ile kamuoyunun benzer hususta Fransız zulmüne karşı Cezayirlilerin mücadelesinde suskun oldukları hatta Fransa'yı destekler mahiyette tavır aldıkları sert bir biçimde eleştirilmiştir. Batılı ülkelerin bunu tarih boyunca yaptıkları ve İtalyan zulmü karşısında Trablusgarp'ta da aynı çifte standartlı tutumu gösterdiklerine değinilen yazıda Türk kamuoyunun da duyarsız olduğu ve elli yıldan beri yetiştirilen neslin Batıcılık tesirinde olduğu belirtilmiştir.[257] Benzer bakış açısı bir başka yazıda Cezmi Türk imzasıyla işlenmiştir. Bu yazıda Mısır ve Macaristan'dan iki büyük cinayete kurban giden mağdurlar şeklinde bahsedilmiştir. Mısır'ın katilinin İsrail olduğu ve onu suça teşvik edenlerin Fransa ve

[252] *Çakmak,* S. 44, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 4.
[253] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 7.
[254] Fransız kökenli Amerikalı edebiyatçı, kültür araştırmacısı.
[255] Fransa'da vergi karşıtlığı ile bilinen küçük esnaflardan oluşan siyasi hareket. Daha geniş bilgi için bkz.: Recep Temel, "Poujade ve Sarı Yelekliler Hareketlerinin Vergi Grevi/Verginin Reddi Olguları Etrafında Analizi", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, II/1, (2019), s. 77-104.
[256] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 5.
[257] *Çakmak,* S. 38, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 11.

İngiltere olduğu belirtilmiştir. Macaristan'ın katilinin ise kukla komünist yönetimi ve Sovyetler olduğu ifade edilmiştir.[258]

Çakmak dergisinde ABD ile ilgili haber ve yorumlar da geniş yer tutmuştur. Birkaç sayının kapak görselinde ve içeriğinde Amerikan devlet adamlarının hayatı ve faaliyetlerine dair bilgilere yer verilmiştir. Sözgelimi 40. sayının kapak görseli ve içeriğinde ABD'deki 1956 başkanlık seçimi ele alınmıştır. Bu seçimdeki seçim kampanyaları ve çalışmalar hakkında önemli detaylara değinilmiştir.[259]

Çakmak dergisinde ABD'nin Türkiye'ye yardımları ve destekleri dolayısıyla övüldüğü yerler olmuştur. Tahsin Demiray'ın bir yazısında ABD'nin desteğiyle yapılan dönemin en önemli projelerinden biri olan Sarıyar Barajı ve hidroelektrik santralinin yapılması işi övülmüştür. Bu yazıda ABD'nin Türkiye'ye yardımları Osmanlı Dönemi'nde sömürgeci Avrupalıların Osmanlı topraklarındaki emelleriyle kıyaslanarak ABD'nin Avrupalılara nazaran iyi niyetli olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.[260]

Çakmak dergisinde İngiliz politikalarıyla ilgili dünyanın çeşitli yerlerinden birçok konudaki haberler ve bunlara ilişkin değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu bağlamda İngiltere'nin özellikle iki yıldan beri (1954 yılı kastedilerek) Orta Doğu'da kendi başına politika izlediği ve bunun ABD'yi ve Fransa'yı rahatsız ettiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda İngiliz gazetelerinden *Daily Express*, ABD'nin Formoza'daki[261] politikasına karışılmadığı ancak ABD'nin Kıbrıs başta olmak üzere İngiltere'nin çeşitli yerlerdeki politikalarına karışmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.[262]

İngilizlerin başıboş politikalar güttüğü ve bu politikaların bölgede İsrail'in ve SSCB'nin işlerini kolaylaştırdığı belirtilmiştir. Nitekim Ürdün sınırlarını ve Doğu Kudüs'ü İsrail saldırılarına karşı koruyan Glubb Paşa'nın[263] görevine son verilmesi ve görevden uzaklaştırılmasının İngiliz kamuoyunda geniş yankı bulduğu ve hükümetin başarısızlığı olarak ifade edildiği yazılmıştır.[264] Başka bir yazıda da İngiltere'nin başıboş gibi gözüken başta Orta Doğu'da güttüğü bu politikaların SSCB karşısında hür milletleri

[258] *Çakmak,* S. 37, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 8.
[259] *Çakmak,* S. 40, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 8-9.
[260] *Çakmak,* S. 40, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 4.
[261] Tayvan adasının diğer adıdır. II. Dünya Savaşı'ndan önce Japonya'nın işgalinde olan ada savaştan sonra Çin'e bırakılmak istenmiş ancak Çin'de komünistler iktidarı alınca milliyetçilerin bu adada ABD kontrolünde milliyetçi Çin hükümetini kurarak adanın Çin Halk Cumhuriyeti'ne geçmesini önlemiştir.
[262] *Çakmak,* S. 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.
[263] İngiliz asker ve yazar. Eserlerinde Avrupa'da İsrail'e karşı Arapları savunan, İngilizler tarafından Ürdün'de kurulan Arap Lejyonu adı verilen askerî birliğin komutanı. Daha geniş bilgi için bkz.: Zekeriya Kurşun, "Glubb Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* XIV, (1996), s. 96-97.
[264] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.

ikiye böldüğünü, ABD ve SSCB liderliğindeki bloklaşmanın yanı sıra üçüncü bir blok fikrini oluşturma çabası taşıdığını ve bunun muhtemel Üçüncü Dünya Savaşı çıkarsa hür milletler açısından barındırdığı risklerin belirsiz olduğu belirtilmiştir.[265]

Çakmak dergisinde İngiltere'nin Orta Doğu, Mısır ve Kıbrıs politikasındaki askerî pozisyonu çok iyi anlattığı düşünülen Oxford Askerî Tarih Profesörü Cyril Fals'ın İngiltere ve Kıbrıs isimli yazısı yayınlanmıştır. Bu yazıda İngiltere'nin Albay Nasır'ın liderliğindeki Mısır'la yaptığı anlaşma değerlendirilmeye çalışılmıştır. Nitekim bu anlaşmayla Mısır'daki İngiliz üslerinin kapatılamayacağı bunların Kıbrıs gibi başka yere taşınmasının söz konusu olmadığından bahisle Mısır'ın öneminden taviz verilmeyeceği belirtilmiştir. Çünkü İngiltere'nin Mısır'daki varlığının petrol üretimi, dağıtımı gibi konular başta olmak üzere Süveyş Kanalı için hayati önem taşıdığı, İngilizleri Arap ve Hint dünyasıyla birleştirdiği vurgulanmıştır.[266] İngiltere'nin dış politikada yaptığı işlere ABD'nin karışmaması gerektiğine dair haberler de yapılmıştır.

Dergide İngiltere'nin tarihi bir fırsatın eşiğinde olduğunu belirten bir yazı kaleme alınmıştır. Tahsin Demiray imzalı bu yazıda İngiltere'nin Kıbrıs Meselesinde Türkiye'nin tarafını tutmasının herkes için faydalı olacağı belirtilmiştir. İngiltere'nin emanete sahip çıkıp Osmanlı döneminde kendisine verilen Kıbrıs'ı Türklere bırakması gerektiği vurgulanmıştır. Bu yazıda İngiltere'nin dostluğunu ispat etmesi gerektiği aksi takdirde bir veballe karşılaşabileceği ifade edilmiştir.[267]

3.2.2. Sosyalist Ülkelere ve Komünizme Bakış

Sosyalist ülkelerle ve komünizmle mücadeleyi her fırsatta dile getiren *Çakmak* dergisi, komünizme karşı kurulan SEATO'nun toplantılarında alınan kararların başarıyla uygulanmasını savunmuştur.[268] SSCB'yi dünya için çok büyük bir tehlike olarak görmektedir. SSCB'nin Mısır üzerinden Orta Doğu'da ve İslam dünyasında etkili olmaya çalışması, yazılarda sıkça bahsedilen bir konu olmuştur. Bununla ilgili karikatürler de çizilmiştir. SSCB dışında sosyalist Çin'e de değinilen dergide sosyalist ve komünist ülkelerin insan hakları ve hürriyetler konusunda çok geride olduğu ve asıl sömürü düzenini bu ülkelerin kurduğu belirtilmektedir. Sosyalist ülkelerde görülen fakirlik, insan

[265] *Çakmak,* S. 46, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 6.
[266] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 7.
[267] *Çakmak,* S. 42, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 4.
[268] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.

hakları ihlalleri, asimilasyon gibi durumları "Demir Perde Arkasına Bakışlar" adlı yazılarla anlatmaya çalışmışlardır.

Dergide sadece diplomasi ve devletler arası ilişkiler açısından değil ülke güvenliği açısından da komünizmle mücadele edilmesi gerektiği belirtilen fikirler mevcuttur. Kızıl emperyalizm diye tabir edilen komünizm, Türkiye açısından en büyük tehdit olarak görülmüştür. Türkiye'nin güvenliği adına komünizmle mücadele için dört maddelik bir yol takip edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Buna göre devlet radyolarında komünizmle mücadele saatinin olması, komünizmle mücadeleyi anlatan filmlerin yapılması, komünizme karşı düşünceleri içeren tiyatro oyunlarının yazılması ve basın-yayın işlerinde komünizmle mücadele için uluslararası alanda irtibat tesis edebilecek şubelerin kurulması[269] şeklinde hedeflenen işler sıralanmıştır.

3.2.3. Türk ve İslam Dünyası'na, Kıbrıs ve Orta Doğu'ya Bakış

Çakmak dergisinin dış politikada daima vurguladığı konular arasında Kıbrıs Meselesi, Filistin Meselesi başta olmak üzere Orta Doğu'da yaşanan hadiseler, başta Doğu Türkistan coğrafyası olmak üzere Türk ve İslam Dünyası'nda yaşanan zulümler yer almıştır.

Kıbrıs Meselesi, *Çakmak* dergisinin ele aldığı en geniş konulardan biri olmuştur. Bu konuda dönemin iktidarı DP çoğu zaman eleştirilmiştir. Ayrıca yine Kıbrıs'la ilgili olarak başta İngiltere, Yunanistan ve diğer ülkelerin Kıbrıs politikaları haberler ve değerlendirme yazıları şeklinde tartışılmıştır.

Çakmak dergisinin 34. sayısındaki kapak dosyası Kıbrıs sorunu ve bu sorunu ortaya çıkaran isimlerin başında gelen Makarios olmuştur. Kıbrıs'ın Anadolu karasının bir parçası ve Anadolu'nun en büyük adası olduğu vurgulanmış, Makarios'tan ise Kıbrıs'ın kundakçısı şeklinde söz edilmiştir.[270]

Kıbrıs ile ilgili bir haberde İngiltere'nin Kıbrıs'ta liberal ve eşit bir anayasa yapma teklifinin Makarios tarafından reddedildiği, Rumların İngilizlere güvenmediği belirtilmiştir. Bu sebeple Makarios'un ağır mahkumlar da dahil olmak üzere tüm teröristlerin serbest bırakılmasını istediği yazılmıştır.[271] Dergide Kıbrıs'la ilgili bunlar yaşanırken Türkiye'nin pek etkili olamadığı vurgulanmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı

[269] *Çakmak,* S. 45, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 11.
[270] Bu sayıda kapak görseli olarak Kıbrıs adası ve Makarios'un görseli yer almaktadır. Bkz.: *Çakmak,* S. 34, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1-8.
[271] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.

Fuat Köprülü'nün Kıbrıs'la ilgili verdiği beyanatlara karşı Yunanistan Dışişleri Bakanı'nın Kıbrıs Meselesini Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşıdığı, Türkiye'nin yaşanan bu gelişmelere seyirci kalmayıp ciddi önlemler alması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Kıbrıs Meselesiyle Balkan Paktı'nın işlevsiz kaldığı ve bu durumun Akdeniz'in güvenliğinin sağlanması konusunda bir sorun teşkil ettiği ifade edilmiştir.[272]

Çakmak dergisinde Kıbrıs Meselesiyle ilgili olarak mazlum ve mağdur coğrafyalara ilişkin ifade edilen diğer bir konu da din adamlarının kara günlerde oynadığı yapıcı rolün etkisidir. Nitekim dergideki bir yazıda bu konu Millî Mücadele yıllarında dinin ve din adamlarının rolü üzerinden vurgulanmıştır. Macaristan'daki ve Cezayir'deki ihlaller ve zulümler karşısında mücadeleyi ve ümidi aşılaması bakımından Macar kardinallerinin ve Cezayirli mücahitlerin katkısından bahsedilmiştir. Bundan dolayı Kıbrıs Meselesinde Türklerin de dinin ve din adamlarının rolüne ihtiyaç duyduğu üzerinde durulmuştur.[273]

Çakmak dergisinde Orta Doğu ve İslam dünyasıyla ilgili haberler geniş yer tutmaktadır. Orta Doğu ve İslam dünyasında yaşanan hadiselerin dikkatle takip edildiği yazılar yayınlanmıştır. Bu yazılarda haberlerin yanı sıra yaşanan gelişmeler değerlendirilmiş, hükümetin dış politikası zaman zaman eleştirilmiş ve yapılması gerekenler ifade edilmiştir. Sözgelimi İslam dünyasındaki birlik sorunlarının da ele alındığı yazıları içeren derginin 45. sayısının kapağına Müslüman Arap dünyasının liderlerinin görselleri konulmuştur.[274]

Çakmak dergisi, İslam dünyasındaki bağımsızlık hareketlerini ve bu konudaki gelişmeleri ilk sayısından itibaren haber yapmıştır. Fas, Pakistan, Ürdün ve Endonezya'nın bağımsızlıkları haber yapılmış; Fas ve Cezayir'deki bağımsızlık mücadeleleri emperyalizme karşı millî mücadele şeklinde yorumlanmıştır. Bağımsız olan bu ülkelerin Atatürk'ün yolunda yürüdükleri belirtilmiştir.[275]

Türk Dünyası'ndaki bağımsızlık ve emperyalist Sovyet Rusya ve sosyalist Çin rejimlerinin işgal ve zulümlerine karşı mücadeleler zaman zaman *Çakmak* dergisinde işlenmiştir. Özellikle de Şimalî Türkistan diye tabir edilen Kazakistan'daki Sovyet Ruslara ve Şarkî Türkistan diye tabir edilen Doğu Türkistan'daki sosyalist Çin'e karşı

[272] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.
[273] *Çakmak,* S. 46, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 4.
[274] *Çakmak,* S. 45, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 4.
[275] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.

mücadelede eden Türklerin asimilasyona direndiklerinden ve yurtlarını terk etmediklerinden övgüyle bahsedilmiştir.[276]

Çakmak dergisinin İslam dünyasındaki meselelere son derece duyarlı olduğu görülmüştür. Bu konudaki "Yazık Değil Mi?" başlıklı Cezmi Türk imzalı yazılardan birinde İsrail veya İngiliz yanlısı olmaktan vazgeçip Türk olduğumuzu hatırlayalım uyarısı yapılmıştır. Buna göre basında ve siyasette Macaristan'da yapılan hak ihlalleri ve zulümlere sesimizi çıkarırken İsrail'in, İngiliz ve Fransızların ise Mısır ve Filistin'de yaptıklarına ses çıkarılmamasına tepki gösterilmiştir. Bu çerçevede yazının son bölümü çok dikkat çekicidir:

> Halbuki; İngilterede muhalefet İsraili tel'in ediyor, Mısıra taarruz eden iktidar idarecilerine büyük meydan mitinglerinde ve Mecliste haydutlar diye haykırıyor, Başvekillerine, "Çekil, defol" diye bağırıyor, Başvekâlet binasına hücum ediyordu. Pakistanda İsraile karşı cephe alır, İngilizlerden tamamen ayrılmayı ve münasebetlerin kesilmesini isterken, Bağdat Paktı ile dostumuz olan Irakta bile umumî efkârın tazyiki altında hükümet, İngiltere ve Fransaya karşı vaziyet almak zaruretini duyarken, bizdeki basın, başyazarlar ve bir muhalif niçin bu kadar çok Anglo ve Frankofil davranıyordu. Neden İsrail tarafı tutuluyordu. Bütün bunları acı duyarak incelemek, üstlerinde durmak ve derin derin düşünmek zorundayız. Eğer bu memlekette İngilizlere kur yapılarak, İsrailin haksız taarruzları haklı gösterilerek, çapulculara fatih, katillere kahraman, eski Türk düşmanlarına yeni zaman peygamberleri denilerek umumî efkâr elde tutulacaksa; bu yolla iktidara gelinecekse, bu gibi dış kuvvetlerden, tesirlerden faydalanılmaya çalışılacaksa, yazık, hem de çok yazık değil mi ?..[277]

İsrail'in Filistin'de yaptığı zulümleri içeren faaliyetleriyle ilgili olarak derginin 38. sayısının kapak görselinde "Dinci ve Irkçı bir başkomutan" tanımlamasıyla İsrail Genelkurmay Başkanı Moshe Dayan yer alıp içerideki yazılarda ise İsrail ordusunun özellikleri ve İsrail'in bölgede gerçekleştirdiği faaliyetlerin boyutu anlatılmıştır. Sunulan bilgiler arasında İngilizlerin eseri olan İsrail'in bölgede çok hızlı bir şekilde nüfus ve ekonomik güç olarak ortaya çıktığı belirtilmiştir.[278]

Çakmak dergisinde dikkat çeken bir konu da Cezayir'de Fransızların giriştikleri insan hakkı ihlalleri, zulüm ve haksızlıklara karşı protestonun Müslüman ülkelerde yapılmayıp Avrupa ülkelerinde bir avuç Müslüman tarafından yapılmasıdır. Sözgelimi bunu ifade eden bir yazıda İsveç Müslümanlarının Fransa'yı kınayarak Cezayir'in

[276] *Çakmak,* S. 20, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 7.
[277] *Çakmak,* S. 39, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 5.
[278] *Çakmak,* S. 38, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 8-9.

bağımsız bir devlet olarak tanınmasını içeren protestosuna yer verilmiş, İslam ülkelerinin de gözünü açması istenmiştir.[279]

3.3. *Çakmak* Dergisinde Tarihî Konu ve Kişiliklere Bakış

Çakmak dergisinde yakın Türk tarihindeki önemli olaylar ve kişiler gündeme getirilerek hatırlatılmaya çalışılmıştır. Ele alınan kişiler örnek yönleriyle ve fikir dünyalarıyla dergideki yazılara konu edilmiştir. Derginin öne çıkan bazı isimler hakkındaki bakış açısına alt başlıklar içerisinde yer verilmiştir.

Dergide bahsi geçen tarihî şahsiyetler arasında ölüm yıl dönümünde dergideki ön kapak görseli ve yazısında Fethi Okyar'ın anıldığı görülmüştür. Fethi Okyar hakkında Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemindeki faaliyetlerinden övgü dolu sözlerle bahsedilen bu yazıda onun demokrasiye bağlılığı, tek kişi hegemonyasına izin vermediği veya alet olmadığı özellikle vurgulanmıştır. İktidar hırsından hep uzak durduğu nitelenen Fethi Okyar'ın bu anlamda Fevzi Çakmak'la dostluğu ve ondan takdir gördüğü de belirtilmiştir.[280]

Dergi ön kapakta resmini koyduğu Tevfik Rüştü Aras'la ilgili kaleme aldığı yazıda ise CHP döneminde yayımlanmaya başlayan *İnönü Ansiklopedisi*'nde[281] Aras Nehri'nin geniş geniş anlatılması hatta milattan önceki yüzyıllarda yaşamış Yunan bir komedyenden bahsederken Tevfik Rüştü Aras gibi önemli bir siyasetçi ve devlet adamından hiç bahsedilmemesi kinayeli bir biçimde eleştirilmiştir.[282]

3.3.1. Osmanlı Tarihi ve Padişahlarına Bakış

Çakmak dergisinde Osmanlı tarihiyle ilgili konulara geniş yer verilmiştir. Özellikle II. Abdülhamid Osmanlı padişahları arasında öne çıkarılmıştır. *Çakmak* dergisi otuz ikinci sayıdan son sayısına kadar "Sultan II. Abdülhamid Hatıraları" adlı yazı dizisi yayınlanmıştır. Aslı Fransızca olan bu yazı dizisini İsmail Hâmi Dânişmend çevirmiştir.[283] Dergide "Hain Sultan Hamit" adlı yazıda II. Meşrutiyet'in ilanının birçok mason locası, Ermeni komitesi, İngiliz hükümeti tarafından olumlu karşılanması

[279] *Çakmak,* S. 13, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.
[280] *Çakmak,* S. 9, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 10.
[281] *Türk Ansiklopedisi* olarak da bilinmektedir. 1943'te ilk sayısı çıkan ansiklopedi dönemin Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in teklifi Cumhurbaşkanı İnönü'nün onayıyla *İnönü Ansiklopedisi* adıyla çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti devletinin çıkardığı ilk ansiklopedidir. Başlangıcından beri farklı kadrolarca idare edilen ansiklopedinin bazı maddeleri alanında uzman olmayan kişilere yazdırıldığı, birçok önemli maddenin ansiklopediye alınmadığı, bazı maddelerin çok kısa bazılarının ise gereğinden çok yer kapladığı gibi eleştirilere tabi tutulmuştur. Daha geniş bilgi için bkz.: Mustafa Birol Ülker, "Türk Ansiklopedisi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLI, (2012), s. 533-535.
[282] *Çakmak,* S. 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 10.
[283] *Çakmak,* S. 32, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 12.

hicvedilerek II. Abdülhamid'in bunlarla mücadele ettiği ima edilmiştir. Aslında bu yazıda böylece II. Abdülhamid'e bir övgü yapıldığı Jön Türklerin ise eleştirildiği anlaşılmaktadır.[284]

Yakın Türk tarihindeki önemli başarıların ve bu başarılardaki pay sahibi kişilerin değinildiği derginin 31. sayısı dikkat çekidir. Bu sayının kapak görselinde İstanbul'un kurtuluşu, İstanbul'un fethine atıf içeren bir tasarımla sunulmuştur. Tarihte Bizans'ın Haliç'e çektiği zinciri anımsatan bir esaret zincirinin kılıçla ortadan kırılması tasvir edilmiştir. İçerikte ise İstanbul'un kurtuluşunun önemine ve bu olayda Türk ordusunun başındaki komutan Refet Paşa'nın değerini ifade eden yazılar yer almıştır.[285] Dergideki başka bir yazıda ise Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun hümanizmle ilgili bir yazısında Fatih Sultan Mehmet'in Ortodoks Kilisesi'nin ayartmasına kapılarak İstanbul'dan Bizanslı Hümanistleri kovduğu tezine karşı çıkmıştır.[286]

3.3.2. İttihatçılara Bakış

Çakmak dergisinde İttihatçılara bakış genel olarak olumlu değildir. İttihatçıların devlet ve millet hayatına zulüm ve felaket getirdiği ifade edilmiştir. Hatta İttihatçıları savunan kişilere de karşı çıkılmıştır. Derginin sahibi ve başyazarı Tahsin Demiray bir yazısında arkadaşı olarak gördüğü Kazım Nami Duru'yu bu açıdan eleştirmiştir. Tahsin Demiray yazısında Duru'nun iki kitapçık yayınlayarak İttihatçıları eleştirdiği için kendisini yeren bir yazı yazdığından bahsedip onun yanlış yaptığını ileri sürmüştür.[287] Nitekim dergideki başka yazısında İttihatçılar için, "Osmanlı İmparatorluğu'nun feci şekilde yıkılışının mesuliyeti ve vebali hâlâ top yekûn İttihatçıların boynundadır" demiş ve "Sadece mes'ulleri ve mücrimleri arıyoruz ve böylece, ilerde bütün İttihatçıların tarihe suçlu olarak geçmesini önlemek isti yoruz. Bize bundan dolayı iyi İttihatçıların sâdece teşekkür etmeleri ve kolaylaştırmak için bize yardım etmeleri gerekir" diye de eklemiştir.[288]

Derginin başyazarı Tahsin Demiray başka bir yazıda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni eleştirirken onları Sovyet Rusya'daki Polit Büro'ya benzetmiştir. "Polit Büro'nun 50. Yıl Dönümü" adlı yazısında buna değinmiş ilk Polit Büro'yu Rus Polit

[284] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 10.
[285] *Çakmak,* S. 31, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1-10.
[286] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 5.
[287] *Çakmak,* S. 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.
[288] *Çakmak,* S. 3, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.

Bürosu'ndan 10 yıl önce İttihatçıların kurduğunu söylemiştir. İttihatçı Polit Büro'nun yıllar boyunca koca devleti ve milleti parçalayıp perişan ettiğini ifade etmiştir.[289]

Genel olarak dergide İttihatçılara bakış böyleyken Enver Paşa farklı bir konumda değerlendirilmiştir. Enver Paşa'yı tanıtan bir yazı kaleme alınmış bu yazıda onun için asabi olmakla birlikte sağlam karakterli Müslüman bir Türk ifadesi kullanılmıştır.[290] Onun Türk coğrafyalarında millî uyanışı gerçekleştiren ve bu uğurdaki ilk büyük şehit, kahraman olduğu belirtilmiştir. Emperyalist Rusların zulüm uyguladıkları Türk coğrafyalarında bir avuç insanla istiklal mücadelesi veren Enver Paşa'nın ateşlediği bu uyanış sayesinde bu yerlerde kendisinden sonra birçok kahramanın ortaya çıktığı vurgulanmıştır.[291]

3.3.3. Prens Sabahattin'e Bakış

Çakmak dergisinin fikrî yapısını göz önünde bulundurduğumuzda Prens Sabahattin'in önemli bir kişilik olarak ele alındığı görülmektedir. *Çakmak* dergisi Prens Sabahattin'in fikirlerini dikkate değer bulmuş ve bu anlamda bir fikrî rehber olarak görmüştür. Derginin çeşitli sayılarında Prens Sabahattin'e ait yazılar yayınlanmıştır. Bunlardan ilki Prens Sabahattin'in İttihat ve Terakki Fırkasına yazdığı açık mektup şeklinde yazılan "Türkiyede Yeni Bir Medeniyet" adlı yazıyı yayınlamaları olmuştur. Bu yazıda ülkeyi idare edenlerin kazanca açık ziraat ve sermayeden yoksun köylü meselesine önem vermesini ve bu kesimlerle iktisadi seçenekleri daralan şehirliler arasında ilişki kurulmasını sağlamasını böylece yığıncı cemiyetten şahsiyetçi cemiyete geçileceğini belirten Prens Sabahattin'in fikirlerinin hala geçerliliğini koruduğu ifade edilmiştir.[292]

3.3.4. Atatürk'e Bakış

Çakmak dergisinde CHP dönemi tek parti eleştirisi yapılırken üstü kapalı ve açık bir biçimde o dönemin yöneticilerine eleştiri yapıldığı değerlendirilse de Atatürk'ün eleştirildiğine dair bir kanıt yoktur. Atatürk'e karşı doğrudan ve dolaylı bir eleştiri yapılmamıştır. Dergide Atatürk'ün putlaştırılmasına karşı olunduğu gibi onun dinsiz veya sosyalist gösterilmesine de karşı olunmuştur. Cumhuriyet'i kuran kadro arasında Fevzi Çakmak'la çok iyi anlaştıkları ifade edilerek ikisi de düşünce ve şahsiyet bakımından övülmüştür. Atatürk'ün anti komünist olduğu, masonluğa ve siyonistliğe karşı durduğu

[289] *Çakmak,* S. 27, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.
[290] *Çakmak,* S. 20, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.
[291] *Çakmak,* S. 46, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 5.
[292] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 10.

ve İngilizleri yendiği belirtilmiştir.[293] Üstelik Çakmak dergisi, 36. sayısının kapağını ve dergi içinde de birkaç sayfayı Atatürk'e ayırmıştır. Burada Atatürk'ün Çanakkale Savaşı'ndaki komutanlığı övülmüş ve birçok dünya liderinin ona yenildiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca Yunanistan'da Atatürk'ün ailesi ve özel hayatıyla uğraşıldığı kaydedilmiştir.[294]

3.3.5. İsmet İnönü'ye Bakış

Genel düşünce yapısı ve kimliği itibariyle *Çakmak* dergisi, CHP'ye özellikle de dönemin CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye karşı sert bir tavır içerisinde olmuştur. Dergi, ilk sayısındaki kapak sayfasından hemen sonra yer alan Madalyon adlı yazı köşesinde yayımlanan "İnönü Kompleksi" adlı isimsiz yazıda İsmet İnönü'ye ağır eleştirilerde bulunmuştur. Bu yazıda öncelikle "kaybolan kahramanlar" diyerek Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ile Fevzi Çakmak'ın unutturulmaya çalışıldığı, bu kişilerin siyasi bakımdan haklarının çiğnendiği ve bu isimlere çeşitli ithamların, tehditlerin, tevkifat gibi hukuksuzlukların yapıldığı ifade edilmiştir. Dergi bu isimlere karşı yapılanların hesabını İsmet İnönü'ye ithamda bulunarak çeşitli sorular etrafında sormuştur. Örneğin, Kazım Karabekir için: "Niçin İzmir suikasti hikâyesinde tevkif edilerek, beraatine kadar hapiste kaldı?. Neden evi basıldı. Evrakı altüstü edildi. Emniyet nezareti altında yaşatıldı. (…) Ölümüyle beraber ve ondan sonra da unutuldu." denmiştir.[295]

Bu yazının devamında Başbakan iken İsmet İnönü'nün hükümeti eleştiren Ali Fuat Cebesoy'u tehdit ve baskılarla susturduğu, Rauf Orbay'ı da memleketten uzaklaştırdığı ve mahkûm ettirdiği vurgulanmıştır. Nihayetinde ise İsmet İnönü'nün neden hiçbir zaman Fevzi Çakmak'ı sevmediği, hoş görmediği sorulmuş ve aleyhinde ithamlarda bulunması sorgulanmıştır. Fevzi Çakmak'a ölümünde dahi hürmetsizlik ve ilgisizlik gösterildiğini vurgulayan dergi, Atatürk'ün ölümünden hemen sonra da İsmet İnönü'nün "Ahlak devri açılıyor" diyerek Atatürk dönemini zan altında bıraktığını söylemiştir. *Çakmak* dergisinin bu yazısında İsmet İnönü döneminde siyasetçilerin zenginleşmeleri, arazi istimlakleri, karaborsa kazançları gibi usulsüzlüklerin olduğuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır.[296]

---

[293] *Çakmak,* S. 50, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 2-3.
[294] *Çakmak,* S. 36, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 8-9.
[295] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.
[296] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.

3.3.6. Fevzi Çakmak'a Bakış

Çakmak dergisi, daha ilk sayısındaki giriş sayfasında yer alan Başlarken isimli yazıda Fevzi Çakmak'ın dergi için ne büyük önem taşıdığını çok vurgulu bir biçimde ilan etmiştir. Fevzi Çakmak, dergiyi yayımlayanlar için son elli yıldaki en büyük ahlak abidesi ve manevi rehber olarak görülmüştür. Bu sebeple yazıda rol modelliğin unutturulmaması için Fevzi Çakmak'ın soyadının derginin adının *Çakmak* olarak belirlenmesinde etkili olduğu ifade edilmiştir.[297]

Çakmak dergisinin beşinci sayısının kapak görseline büyük bir Fevzi Çakmak resmi koyulmuş ve puntolarla kapağa yazılan üç facianın yıldönümünden birinin Fevzi Çakmak'ın vefatı olduğu vurgulanmıştır. Kapak görselinden ve içerikteki yazılardan anlaşılacağı üzere diğer iki facia uçak kazasıyla vefat eden Remzi Oğuz Arık ve Dumlupınar denizaltı kazasıdır.[298]

Dergide Fevzi Çakmak'a değinilen hemen hemen her yazıda Fevzi Çakmak'ın savaşlarda ve Millî Mücadeledeki başarılarından, öneminden bahsedilmiştir.[299] Dergideki bir bölümde vefatının üzerinden yedi yıl geçtiği ama ona gereken önemin verilmediği şiddetli bir biçimde eleştirilmiştir.[300] Fevzi Çakmak'ın dert anlatan herkesi dinlediğini gösteren ve cenazesindeki büyük kalabalığın gösterildiği fotoğraflarla onun millî birlik ve millî takdir timsali bir kişi olduğu belirtilmeye çalışılmıştır.[301]

Başka bir yazıda ise Fevzi Çakmak genelkurmay başkanı iken Başbakan İsmet İnönü'ün Fevzi Çakmak'a yapılan kabalıklara göz yumduğu ifade edilmiştir. Hatta Fevzi Çakmak'ın, kendisine yapılan haksızlıklar karşısında mütevazı olduğu, memleket menfaati için evine çekildiği vurgulanmıştır. Onu ancak Atatürk'ün koruyabildiği ve onunla görüşerek yeniden görevine devam etmesi için ikna ettiği belirtilmiştir. Fevzi Çakmak'ın karşısında her zaman ciddiyetle durduğu Atatürk'e güzel duygu ve düşünceler beslediği söylenmiş İsmet İnönü'nün Fevzi Çakmak'ı sevmediği ve kıymetini bilmediği iddia edilmiştir.[302]

---

[297] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.
[298] *Çakmak,* S. 5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1.
[299] *Çakmak* dergisinin sahibi ve başyazarı Tahsin Demiray; Fevzi Çakmak'ın Millî Mücadele'deki öneminden, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve devamlılığındaki başat rolünden çeşitli dönemlerde yazdığı yazılarda dile getirmiştir. Bunlara örnek olarak bkz.: *Millî Işık*, S. 1, Millî Işık Neşriyat, İstanbul 1967, s. 14-16.
[300] Benzer eleştiri; Tahsin Demiray'ın çıkardığı *Hafta* dergisinde Fevzi Çakmak'ın vefatının 8. yıl dönümünde DP hükümetinin Fevzi Çakmak'ı anma törenlerine katılmadığı, ona hürmet göstermediği ve basının da gereken ilgiyi göstermediği şeklinde yapılmıştır. Bkz.: *Hafta*, S. 16, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1958, s. 3.
[301] *Çakmak,* S. 5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 8.
[302] *Çakmak,* S. 5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 10.

3.3.7. Kazım Karabekir'e Bakış

Derginin ilk sayısında Kazım Karabekir'in unutturulan bir siyasetçi olduğu vurgulanarak hakkının yendiği ifade edilmiştir. Tek parti döneminde Kazım Karabekir'in yaşadığı kovuşturmalar ve göz hapsi çok eleştirilmiştir. Kazım Karabekir'in vefatıyla birlikte Millî Mücadele yılları başta olmak üzere birçok hadisenin göz ardı edildiği bu konuların aydınlatılması gerektiği ileri sürülmüştür.[303]

3.3.8. Adnan Menderes'e Bakış

Çakmak dergisinin muhalif yayın politikası ve yazarlarının TKP'de siyaset yapması DP'ye karşı sert eleştirileri içinde barındırmaktadır. DP'ye karşı olan muhalefetin ağırlık noktasını ise Adnan Menderes oluşturmaktadır. Adnan Menderes'le ilgili birçok eleştiri yazısının ele alındığı dergide bir sayının kapak görselini ve içerikteki bazı yazılarını Adnan Menderes'e ayrılmıştır.

Çakmak dergisinde Adnan Menderes'e yöneltilen en bariz eleştiri muhalefette iken vaat ettiklerini iktidara geldikten sonra yapmadığı ile ilgilidir. Özellikle basın hürriyeti ve demokrasi açısından Adnan Menderes sert biçimde eleştirilmiştir. Halkın 1950'de büyük bir muhabbetle kendisini iktidara taşıdığı, 1954'te tekrar iktidar yaptığı vurgulanarak Adnan Menderes'in aynı teveccühü artık taşımadığı belirtilmiştir. Dergi, Adnan Menderes'e "yarınki muhalefet lideri" demiştir.

Çakmak dergisinde Adnan Menderes'i eleştiren dikkat çekici yazılardan biri Cezmi Türk'ün "Yanılıyorsunuz Adnan Bey!" adlı yazısı olmuştur. Cezmi Türk bu yazısında Başbakan Adnan Menderes'in dördüncü DP hükümetinin hükümet programının okunduğu meclis nutkundaki bazı konuları eleştirmiştir. Eleştirdiği konuların başında DP hükümet programlarının meclis tarafından ve herkesçe tasvip edildiği konusu gelmektedir. Cezmi Türk, hükümet programlarının sadece meclisteki DP grubu tarafından kabul edilebileceğini belirtmiştir. Hatta bu konuda verdiği örnekte meclisin en tesirli komisyonlarından biri olan Bütçe Komisyonu'nun iyi bir denetimden geçmediğinden bahisle DP grubu tarafından bile gönül rahatlığıyla tasvip edilemeyeceğini vurgulamıştır. İkinci olarak bahsedilen husus ise yine Adnan Menderes'in 1954 seçimleriyle milletin DP program ve icraatlarını takdire şayan gördüğü iddiası olmuştur. Cezmi Türk buna karşı çıkarak seçim kanunundaki antidemokratik usul sebebiyle 1954 seçim sonuçlarını meclisteki milletvekili sayısı üzerinden okumamak

[303] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.

gerektiğini DP'ye muhalif milyonlarca seçmenin olduğunu belirtmiştir. DP'nin Osman Bölükbaşı'nın konuşmalarından ne kadar çekindiğinden, muhalefetin radyo konuşmalarına son verdiğinden bahsederek Adnan Menderes'e muhaliflerin çok olduğu, DP'nin icraatlarını tasvip etmeyen çok sayıda muhalif olduğunu ve bu sebeplerden Adnan Menderes'in yanıldığından bahsetmektedir.[304]

3.3.9. Remzi Oğuz Arık'a Bakış

Remzi Oğuz Arık dergi yazarlarının da mensubu oldukları TKP'nin ilk Genel Başkanıdır. Remzi Oğuz Arık'la ilgili olarak derin hürmet ifadeleri kullanılmakla birlikte onun fikirlerine dergide zaman zaman değinilmiştir. Özellikle bir sayıda geniş bir biçimde Remzi Oğuz Arık anılmış fikirlerinin etkili olmasının Türkiye için her geçen gün daha gerekli olduğu vurgulanmıştır. "Madalyon" başlıklı köşede "Arık Hoca" şeklinde çıkan bir yazıda hayatından ve yaşadığı zorluklardan bahsedilmiştir. Bu zorlukların başında ise CHP döneminde yapılan tutuklama ile DP döneminde kendisine yapılan haksızlar anlatılmaktadır. Bu yazıda özellikle Remzi Oğuz Arık'ın zulme, istibdada ve merkeziyetçiliğe karşı olan Kozanoğlu Türkmenlerinden olduğu hürriyete düşkün olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Fevzi Çakmak'ın da Kozanlı olduğu vurgulanarak Türk siyasi tarihindeki üç önemli Kozanlı'dan ikisinin Remzi Oğuz Arık ve Fevzi Çakmak olduğu söylenmiştir. Remzi Oğuz Arık'ın uçak kazası sebebiyle gerçekleşen vefatının şaibeli olduğu ve kazayla ilgili tatmin edici raporların beklendiği ifade edilmiştir.[305]

Remzi Oğuz Arık'a yaşatılan haksızlıkların ölümünden sonra da devam ettiğini belirten Cezmi Türk'e ait başka bir yazıda onunla ilgili yapılan anma toplantısına çok sayıda gazeteci gelmesine rağmen ertesi gün hakkında bir yazı yazılmadığı, fotoğraf konmadığı, haber yapılmadığı ifade edilmiştir. Bu durumun sebepleri arasında Remzi Oğuz Arık'ın bir Türk milliyetçisi olduğu ve muhalefet Genel Başkanı olduğu vurgulanmıştır.[306]

Aynı sayıda Remzi Oğuz Arık ve ailesine ait fotoğraflara yer verilmiş, vefatının ikinci senesiyle ilgili anma haberleri yapılmış ve hakkında yazılmış birkaç tane şiir de eklenmiştir:

> Sarsılmadı birgün yüce gönlündeki imân
> Vicdânı bütün, rûhu kavî, alnı açıktı.

[304] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 4.
[305] *Çakmak,* S. 5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.
[306] *Çakmak,* S. 5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 4.

Yıllarca büyük bir "İDEAL" uğruna koşmuş
İrfânı vatan sevgisi hâlinde "Arık" tı.
Azmi GÜLEÇ[307]

3.3.10. Osman Bölükbaşı'na Bakış

Çakmak dergisindeki sayıların kapaklarından birinde dönemin CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın resmi yer almıştır. Osman Bölükbaşı hakkında genel olarak olumlu ifadeler kullanılmıştır. Kendisinden bahsedilen bir yazıda Osman Bölükbaşı'na milletçe iftihar edilen "Millî Hatip" denmiş onun Karaca Kurt Türkmenlerinden olduğu belirtilerek ona dua edilmiştir. Onu siyasete kazandıran kişinin Celal Bayar olduğu vurgulanmış DP'nin Kayseri ve civarında teşkilatlanmasında önemli payı olduğu belirtilmiştir. Particilikten hoşlanmadığı ve isminin hem Ali hem de Osman olması hasebiyle farklı kesimleri kuşatıcı kimliğe sahip olduğu belirtilmiştir. Bölükbaşı, zaman zaman CHP ve İnönü'ye güvenmesi sebebiyle de eleştirilmiştir.[308]

3.3.11. İnkılapçılığa Bakış (Devrimcilik Eleştirisi)

Çakmak dergisi ilk sayısından itibaren devrimcilik konusunda öz eleştiri yapılması gerektiğini savunmuştur. Özellikle siyaset ve toplum hayatında yaşanan yanlışların inkılaplarla amaçlanan sonuçlar içermediğinden hareketle inkılap politikasının yeniden ele alınması gerektiği ifade edilmektedir. Ahlak konusu özellikle vurgulanarak inkılapların millî ahlak üzere yapılması sıkça vurgulanmıştır. Ahlaka ve bilgiye değer vermeyenlerin inkılapçı olmadığı hürriyet ve demokrasiye bağlılığın inkılapçılığın önemli bir göstergesi olduğu belirtilmiştir.[309]

3.4. *Çakmak* Dergisinde Coğrafya

Çakmak dergisinde yer alan "Türkiyeyi Tanıyalım" adlı bölümde Türkiye'nin fiziki, beşerî kaynakları, sosyal meseleleri ile ilgili verilerin, bilgilerin ve değerlendirmelerin yer aldığı bir yazı dizisi bulunmaktadır. Bu yazı dizilerini Emekli Kurmay Binbaşı Ali Avni Yurtsever hazırlamıştır. Bir sayıda boşanmalar konusu[310] ele alınırken başka bir sayıda Türkiye'nin iklimi[311] ele alınmıştır.

Türkiye'nin çok çeşitli alanlarındaki önemli verileri içeren bu köşedeki yazıların bazen yazı dizisine dönüştüğü de görülmüştür. Bu duruma örnek olarak derginin 22.

[307] *Çakmak,* S. 5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 9.
[308] *Çakmak,* S. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 10.
[309] *Çakmak,* S. 9, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 4.
[310] *Çakmak,* S. 16, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 12.
[311] *Çakmak,* S. 6, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 12.

sayısından itibaren Türkiye'nin ekonomi alanındaki gelişimi, koordinasyonu, üretimi artırma yolları, ziraî politika gibi unsurlarının detaylı veri ve değerlendirmeleri dört sayı boyunca işlenmiştir.[312]

3.5. *Çakmak* Dergisinde Köycülük Fikirleri

Köycülük, *Çakmak* dergisinin ve dergiyi çıkaranların siyasi faaliyet yürüttükleri TKP'nin isminde de "Köylü" sıfatı taşıması sebebiyle önem taşımaktadır. Dergide sürekli "Köyden, Kentten" haberler başlığıyla taşradan görüşler yazılmıştır. Ayrıca dergide "Köylü" mahlasıyla yazılmış bazı değerlendirme yazıları bulunmaktadır. Sözgelimi bu yazıların birinde köylülerin hakkı savunulmuş, mağduriyetleri dile getirilmiş ve köylülerin de sözünün işitilmesi gerektiği vurgulanmıştır.[313]

Köycülüğün *Çakmak* dergisi açısından bir diğer önemi Türk milletinin yapısını koruma, geliştirme ile Türkiye'nin yeni sorunlarla ve karmaşalarla karşılaşmaması için temel bir gerçeklik olduğu fikridir. Dergide bu durumla ilgili kaleme alınan "Sosyalist Türkiye - Elli Yıldır Yapamadıkları Budur" adlı yazıdaki fikirler dikkat çekicidir. Bu yazıda Türk milletinin nüfusunun büyük çoğunluğunun küçük toprak mülkiyetine, toprak ve hayvan üretimine dayalı geçinmeye çalışan "Köylü" bir toplum olduğu gerçeği vurgulanmıştır. Sağlam, millî ve demokratik bünyeye uygunluk açısından milletin bu özelliği ve gerçekliği ortadayken elli yıldan beri bu sosyal yapının Halkçılık, Devletçilik ve Reformculuk gibi projelerle bozulmaya çalışıldığı öne sürülen yazıda Türkiye'nin kaderinin ve kalkınmasının köylerin gelişimine ve kalkınmasına bağlı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca şehirleşmeyi teşvik eden sanayileşme anlayışlarının Türkiye'de proletarya oluşturmaya ve sınıf çatışmasına yol açacağı ifade edilen yazıda ekonomik ve siyasi anlamda sosyalistliğe kayan Avrupa menşei fikirler yerine kendi gerçekliğimize uygun görülen Amerika'daki anlayışın dikkate alınması tavsiye edilmiştir.[314]

3.6. *Çakmak* Dergisinde Ekonomiye Bakış

Çakmak dergisi fikirleri itibariyle serbest ekonomiyi savunmaktadır. Dergide buna dair pek çok yazı kaleme alınmıştır. Hatta bu anlamda serbest ekonomiyi savunan DP'nin bu açıdan eleştirilmeyeceği dile getirilmiştir. Ancak hayat pahalılığı, mesken sorunu gibi sorunlar başta olmak üzere çeşitli konularda iktidarı eleştirmekten geri

[312] *Çakmak,* S. 22, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 12.; *Çakmak,* S. 23, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 12.; *Çakmak,* S. 24, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 12.; *Çakmak,* S. 25, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 12.
[313] *Çakmak,* S. 15, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 15.
[314] *Çakmak,* S. 45, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 5.

durmamıştır. Ayrıca Türkiye'nin kendi şartları açısından tarımsal ekonomideki gelişmenin öncelikli kalkınma için gerekli olduğu belirtilmiştir. İktisaden çeşitli fikirlerin konuşulduğu bir kongredeki konuşmaların metni de dergide yayınlanmıştır.[315]

3.7. *Çakmak* Dergisinin Masonluğa Bakışı

Çakmak dergisinin özelliklerinden biri masonluk karşıtlığı olmuştur. Dergi baştan itibaren her sayısında masonluğa en az bir sayfa olacak şekilde yer ayırmıştır. "Farmason" tabirinin kullanıldığı dergide bu durumun Türkiye'ye masonluğun Fransa'dan hür masonluk koluyla geldiği ve bu sebeple Fransızcada hür masonun "farmason" şeklinde söylenmesinden dolayı olduğu belirtilmiştir. Dergide masonluğun felsefesi, tarihi, ritüelleri, etkileri, kendi içindeki mezhepleri, yıkıcı ve bölücü faaliyetleri ele alınmıştır. Bu anlamda masonların ihtilallerdeki etkileri ve Türkiye'deki masonluk ve masonlukla birlikte kurulan ilk örgütlenmeler[316] de dergide sürekli işlenmiştir. Ayrıca Türkiye'deki masonluğun siyonizmin gizli ve sinsi bir işi olduğu vurgulanmıştır.[317]

3.8. *Çakmak* Dergisinin Siyaset, Hürriyet ve Demokrasi Anlayışı

Çakmak dergisi "Hür Dünya" diye tabir edilen ABD'nin başını çektiği Batı bloku ülkelerinin demokrasi, basın hürriyeti gibi konularda gelişmiş oldukları ve bunun Türkiye için örnek teşkil etmesi gerektiğini savunmuştur. Bu ülkelerdeki demokratik kültürün ve hürriyet anlayışının girişimci ruhu tetiklediği ve bunun halkın refah seviyesini artırdığı savunulmaktadır. Sözgelimi *Çakmak* dergisinde insan haklarına ve insan hayatına değer verilen toplumlarda insan ömrünün uzadığını belirten bir yazı bulunmaktadır.[318]

Çakmak dergisinin siyaset anlayışını gösteren bir yazıda "Fikirler" başlıklı yazı köşesinde; 1933-1945 yılları arasında otuz üçüncü ABD Başkanlığı yapmış olan F. D. Rooswelt'in[319] "Doğru Yol" adlı yazısı yayınlanmıştır. Bu yazıda seçmenlerin parti propagandasından çok, memleket politikalarına önem verdiğinden bahsedilerek büyük işler başarmanın kuvvetten ziyade inanmaktan geçtiği belirtilmiştir. Ayrıca üç tedbirin önemi vurgulanmıştır. Bu üç tedbir; zengin azınlığın toplumsal, siyasi ve ekonomik baskısını kırmak, ahlaksızlığa karşı savaş açıp ahlaki kıymetleri yaşanır hale getirmek ve millî sermayeyi, serveti geniş ölçüdeki halk tabanlarına yaymak şeklinde özetlenmiştir.

---

[315] *Çakmak,* S. 21, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 15.
[316] *Çakmak,* S. 18, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 13.
[317] *Çakmak,* S. 50, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 2.
[318] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 8.
[319] Daha geniş bilgi için bkz.: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, "Franklin Delano Roosevelt (1882-1945)", https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/franklin-delano-roosevelt-1882-1945/?pdf=5116 [Erişim tarihi: 11.07.2024].

Halkın ise kendi istikballerini düşünen iş adamlarına, susan gazetecilere ve diğerlerine karşı idealist insanlara inanmak istediğinden bahisle idealist insanların önemi ifade edilmiştir.[320]

Dergide demokrasiye ve demokratik sisteme bakış açısını göstermesi bakımından dikkat çekici yazılardan biri ise Ethem Menemencioğlu'nun "Demokrasi ve Müvazene" başlıklı yazısı olmuştur. Menemencioğlu bu yazıda, Cambridge Üniversitesi Profesörlerinden Sir Ernst Barker'in fikirlerine atıfla demokrasilerde parlamenter sistemin iyi işleyebilmesinin koşullarından bahsetmektedir. Seçmen, parti, parlamenter ve kabineden oluşan dört unsurun dengede ve bir uyum içerisinde olmasının demokratik nizamın sürdürülebilmesi için önemli olduğu belirtilmektedir.[321] Başka bir yazıda bu demokratik nizamın sağlanabilmesinde sorumluluğun eğitimden geçtiğini öne sürmüştür.[322]

Hürriyet düşüncesi de dergide çok vurgulanan olgulardan biri olmuştur. Tahsin Demiray'a ait "Hürriyet iptizali mi? Sulta itizali mi?" adlı yazıda, hürriyet kavramının çok kullanıldığı ama "sulta"nın (otoriterlik) devam ettiği ve bu sebeple hürriyetin kullanılsa bile bir anlamı olmadığı belirtilmiştir. "Hürriyet" ve "Sulta"nın bir arada bulunamayacağı ifade edilerek "sulta"nın kaldırılması gerektiği vurgulanmıştır.[323]

3.9. *Çakmak* Dergisine Göre Türk Basını

Çakmak dergisi ilk sayısından itibaren basın hürriyetini şiddetli biçimde savunmuştur. Bu çerçevede ilk sayısında kapak resmine koyduğu ve içerikte ele aldığı konu DP'nin basına uyguladığı baskı amacıyla çıkardığı kanunlar ve ispat hakkı tasarısıyla yaşanan gelişmeler olmuştur. Bu çerçevede çıktığı dönemde *Çakmak* dergisi, mali ve teknik zorlukların yanı sıra yürürlükte bulunan basın kanunlarının düşünce, söz ve yazı serbestliği açısından çok zayıf olduğunu belirtmiştir.[324] Dergi basın ve yayın faaliyetlerinin serbestliğini çoğu yer de savunmuş bunun yanı sıra kimi zaman basının bazı önemli meseleler karşısında suskun olmasını da eleştirmiştir.

Basın faaliyetlerinin bağımsızlığına dikkat çekilen *Çakmak* dergisinde basının halk için yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Samimi biçimde geleceğini düşünen

[320] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 4.
[321] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 4.
[322] *Çakmak,* S. 40, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.
[323] *Çakmak,* S. 5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.
[324] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.

ülkelerin basının bağımsızlığını ve yasal bir kuvvet olduğunu kabul etmesinin o ülkelerin yükselmesini sağlayacağı belirtilmiştir.[325]

Çakmak dergisinde basının eleştirildiği durumlar da mevcuttur. Tahsin Demiray Kırım Harbi'nin yüzüncü yılı vesilesiyle yazdığı bir yazıda, basının tarihimizdeki hadiselere dikkat kesilmediğini, bunlardan biri olan Kırım Harbi'nin yüzüncü yılı sebebiyle gazetecilerin bu konuyla ilgili yazılar yazmadığını, konuyu gündeme getirmediğini eleştirmiştir.[326] Ayrıca Tahsin Demiray başka bir yazısında Türk basının, Bağdat Paktı üyesi ülkeler başta olmak üzere Türkiye'nin dost ve müttefik olduğu ülkeler hakkında bilgi içerikli haber ve yorumlar yapmamasını da eleştirmiştir.[327]

Çakmak dergisinde basındaki eleştirilerden biri de kapak sayfasında resmi konulan ve dergi içerisinde kendisiyle ilgili çeşitli değerlendirmeler yazılan gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın'dır. Hüseyin Cahit Yalçın'ın hürriyet ve demokrasi taraftarı gibi sunulması eleştirilmiş onun konjonktürel davrandığı ileri sürülerek her devrin iktidarında kullanışlı bir gazeteci olduğu iması yapılmıştır. Bu yazılardan birinde onun II. Meşrutiyet dönemindeki önemli muhaliflerden Ahmet Samim[328] öldürülürken ve Prens Sabahattin hain ilan edilirken sustuğu ve hatta komitacıları müdafaa ettiği belirtilmiştir.[329]

3.10. *Çakmak* Dergisinde Yer Alan Şiirler

Çakmak dergisinin bazı sayılarının çeşitli sayfalarında şiirler yer almaktadır. Bu şiirlerin büyük çoğunluğu siyasi hiciv ağırlıklı şiirlerdir. Bunlardan bazıları meşhur şairlere ait şiirlerdir. Nitekim siyasi hicve örnek teşkil eden Tevfik Fikret'in *Zulme Dair* şiiri buna benzer örneklerin başında gelmektedir:

ZULME DAİR
Ädem evlâdı bıkmamış cidden
Ne ezilmek, ne hakkı ezmekten.
Duymamış hiç bir işde yorgunluk,
Bir teşekki, hemen tokat, yumruk,
Yumruk elvermemiş, topuz vurmuş,
«Hak!» diyen ağzı taşla susturmuş.
O da kâfi değil, bugün karalar,
Ve denizler, zehirli kumbaralar,

[325] *Çakmak,* S. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 16.
[326] *Çakmak,* S. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.
[327] *Çakmak,* S. 28, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.
[328] İttihatçılara muhalif bir gazeteci olan Ahmet Samim Bey genç yaşta suikasta kurban gitmiştir. *Çakmak* dergisinde kendisini öven bir bilgilendirme yazısı yazılmıştır. Bkz.: *Çakmak,* S. 14, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.
[329] *Çakmak,* S. 3, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 10.

Bombalar, güllelerle malâmâl.
Biraz aciz misin, zebun musun al
Bir tokad, bir topuz, ya bir gülle ...[330]

3.11. *Çakmak* Dergisinde Kısa Hikâyeler ve Fıkralar

Derginin genellikle arka kapağında olmak üzere bazen iç sayfalarında da çeşitli fıkra ve hikayeler bulunmaktadır. Bu fıkraların hemen hemen hepsi üstü kapalı siyasi eleştiri içeren fıkralardır. Sözgelimi siyasi liderlerin etrafındaki kişilerin niteliğinin sorgulanması bakımından "Yes Man" adlı bir fıkrada şu satırlar yer almaktadır:

> Mareşal Petain, kendi hatalarını yüzüne karşı söylemiyen subayları maiyetinde tutmazmış. «Evet Efendicim» lerden nefret edermiş. Bizim muvafıkçıların başında olsaydı, adamcağız, her halde aklını oynatırdı. Baksanıza, şakşakçılar, dalkavuklar, dik açı şeklinde bükülenler öyle bir ruh yarattılar ki muhalifler vatan haini telâkkî edilmiye başlandı. Allahim «bize de» ihtimaldir padişahım, belki derya tutuşa» cilardan kurtaracak bir Petain zihniyeti ihsan eyle. Amin.[331]

3.12. *Çakmak* Dergisinde Siyasi Mizah ve Karikatürler

Çakmak dergisinde siyasi mizah ve bunun yapıldığı hiciv yazıları, karikatür gibi çizimler derginin çeşitli sayfalarında sık sık yer almaktadır. Bu karikatürlerin çizerleri bazen belirtilse de çoğu zaman karikatürleri kimin çizdiği belirtilmemiştir. *Çakmak* dergisinde siyasi mizah sadece karikatürler aracılığı ile değil küçük tefrikalar, yazarı belirsiz küçük değerlendirme yazıları ve şiir gibi metinler şeklinde de yapılmıştır.

Çakmak dergisinde yayınlanan karikatürlerin büyük çoğunluğu genel olarak tüm siyasetçiler, DP ve CHP'ye yapılan sert eleştiriler ile hayat pahalılığı başta olmak üzere çeşitli sosyal ve ekonomik sorunları mizaha alan konulardan oluşmaktadır. Örneğin bir karikatürde milletvekillerinin fırlayan fiyatlardan laikliğe kadar her şeyi bilebilmesi hicvedilmiştir.[332] Bunun yanı sıra dünya siyasetindeki devletlerin politikalarını da eleştiren karikatürler de derginin çeşitli yerlerinde gösterilmiştir. Özellikle Mısır'daki Süveyş meselesi ile ilgili birçok karikatür yapılmıştır.[333]

---

[330] *Çakmak,* S. 24, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 9.
[331] *Çakmak,* S. 13, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 16.
[332] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 9.
[333] *Çakmak,* S. 23, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 11.

3.13. *Çakmak* Dergisinde Yer Alan Psikolojik Konular

Çakmak dergisinde roman okuyucularına yönelik psikolojik türde bir romanın yazı dizisi verilmiştir. "Onu Kim Öldürdü?" başlığıyla verilen bu roman birinci sayıdan otuz ikinci sayıya kadar devam etmiştir. Bu roman çeviri yazı şeklinde yayınlanmıştır. Bu romanın yerine 32. sayıdan itibaren Fransızca metinden İsmail Hami Danişmend'in çevirdiği II. Abdülhamid'in Hatıraları adlı bir yazı dizisi yayımlanmaya başlamıştır.[334]

3.14. *Çakmak* Dergisinde Yer Alan Reklamlar

Çakmak dergisinde ticari bir reklam olmamasına rağmen Amerikan tipi evlerin resimli ve açıklamalı bir şekilde haberleştirildiği görülmüştür.[335] Ayrıca dergide bunun yanı sıra *Çakmak* dergisinin kendi reklamı[336], Türkiye Yayınevi'nden çıkacak bazı romanların reklamı[337] ile derginin bazı sayılarında başlayacak yazı dizilerinin reklamı[338] da bulunmaktadır.

[334] *Çakmak,* S. 32, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 12.
[335] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 8.
[336] *Çakmak,* S. 46, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 7.
[337] *Çakmak,* S. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 16.
[338] *Çakmak,* S. 31, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 12.

SONUÇ

Çakmak dergisi modern anlamda kamuoyunun oluşumundan bu yana Türk siyasi hayatında mevcut iktidara muhalif süreli yayınlar geleneğinin DP dönemindeki örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Bu iktidarlara muhalif olma geleneğinin köklerini Osmanlı döneminde bulmak mümkündür. 1860'lardaki basın Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi kişilerin dönemin yönetimini eleştiren görüşleri ile Osmanlı devlet ve toplum hayatına dair hürriyet ve meşveret gibi önemli fikirleri bulunan Yeni Osmanlılar hareketinde aramak mümkündür. II. Meşrutiyet döneminde ise İttihat ve Terakki Fırkasına eleştirileri ile bilinen Ahrar Fırkası ve bu partiyle aynı fikir çizgisindeki süreli yayınların varlığı siyasi parti ve muhalif basın faaliyetlerinin iç içe yürütüldüğünü tekrar göstermiştir. Nitekim bu durum Cumhuriyet döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partileri TCF ve sonrasında SCF'nin basın yayın yoluyla CHP iktidarına karşı alternatif olma çabasıyla devam etmiştir.

II. Dünya Savaşı sonunda çok partili siyasi hayata geçiş basının CHP iktidarına karşı konumlanan DP muhalefetine yakınlaşmasıyla, basın-siyaset ilişkisini canlandırmıştır. DP iktidarının ilk yıllarında giderek artan bu canlılık yerini sonradan DP'nin özgürlük, hukuk ve demokratik usuller gibi konularda kısıtlayıcı tavırları sebebiyle CHP dışındaki muhalif odakların muhalefet arayışlarına dönüşmüştür. *Çakmak* dergisi bu konjonktürde siyasette hem iktidar partisi DP'ye karşı hem de ana muhalefet konumundaki ikinci parti CHP'ye karşı basın aracılığıyla muhalefet yaparak çoğulculuğa katkı sağlamıştır.

Çakmak dergisi, DP-CHP arasındaki iki siyasi kutbun iktidar mücadelesi sırasında çıkmış, bu mücadelede her iki tarafa da muhalefet etmiştir. Derginin ismini alırken Fevzi Çakmak'ın soyadından esinlenilmiş olması dikkat çekidir. Nitekim dergiyi çıkaranların CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye ve DP Genel Başkanı Celal Bayar'a karşı ancak Fevzi Çakmak gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin önde gelen kurucu figürlerinden birini öncü olarak seçmesi siyasette etkili olmaya çalıştıklarını düşündürmektedir. Dergiyi çıkartanların bu seçiminde Fevzi Çakmak'ın bir karakter timsali, ahlak abidesi olarak görülmesinin de etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Fevzi Çakmak'ın öncü olarak seçilmesi yine *Çakmak* dergisini çıkaranların Türkiye Köylü Partisi'nin genel başkanı ve bu partiye mensup önemli kişiler olduğu dikkate alınırsa muhalefetteki diğer aktörler olan Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet

Partisi'ne karşı da bir meşruiyet oluşturma, kendilerini bu partilerin önünde konumlandırma ve muhalefette etkinliğini artırma çabası olarak değerlendirilebilir.

Çakmak dergisinin, dış politikada yaşanan olaylara ve devletlerin aldığı pozisyonlara Hür Dünya diye tabir edilen Batı ülkeleri perspektifinden baktığı anlaşılmaktadır. Dergide SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti başta olmak üzere sosyalist devletlerin politikalarına karşı çıkılmıştır. Bunun yanı sıra dergi ABD'nin başını çektiği Batı bloku ülkelerinin bazı politikalarını da eleştirmiştir. Özellikle başta Kıbrıs, Orta Doğu ve Doğu Avrupa gibi yerlerde Batı bloku ülkelerinin yanlış politikaları ile bu bölgelerdeki yönetimlerin yanlış tercihlerinin SSCB'ye alan açtığı vurgulanmıştır. Ayrıca dergide geçmişten beri Batılı ülkelerin sömürgeci politikalarına karşı olan tutum ve eleştiriler yeri geldikçe vurgulanmıştır. *Çakmak* dergisi Türk ve İslam dünyasının karşılaştığı sorunları dikkate alıp Türkiye'nin bu bölgelerle ilgili politikalar üretmesi gerektiğini de savunmuştur.

Çakmak dergisi iç ve dış siyasi konjonktürde o dönemde geçerli söylemlerin taraftarı olması hasebiyle de diğer siyasi odaklara rakip olarak güçlü bir merkez siyaset yapma iddiasını kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede hürriyet ve demokrasi söylemini hep göz önünde tutmuştur. Yine komünizm ve masonluk karşıtı fikirlerini de bu perspektif doğrultusunda açıkça beyan ederek kendisi hakkında kamuoyunda önemli bir siyasi meşruiyet kaynağı oluşturmuştur.

Çakmak dergisi ekonomide ve sosyal hayatta girişimci, hürriyetperver, köycülük ve Anadoluculuk ekseninde milliyetçi ve yine bu eksenin diğer yansıması olan muhafazakâr kimliğe sahip yayın politikası izlemiştir. Böylece derginin hem dış politika anlayışında geçerli söylemlerin hem de iç politikada geniş toplumsal tabana yönelik ideolojik kimliğin sahibi iddiasında olduğu söylenebilmektedir. Nitekim derginin sloganın "İlim ve İman – Ahlâk ve Nizam" olması, dış siyasette Türk ve İslam dünyasındaki gelişmelere duyarlılığı, fikrî yazılarında Batıcılık karşıtı izlerinin bulunması bunu destekler nitelikte olmuştur. Bu çıkarımlar dikkate alındığında *Çakmak* dergisinin muhalif siyasetinin sadece güncel siyasi çıkarlara göre konumlanmak yerine Türk siyasi geleneğinde milliyetçi, muhafazakâr ve liberal bir istikametin devamı olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca derginin fikrî zeminindeki bu çoğulculuk onu diğer milliyetçi, muhafazakâr ve hürriyetçi düşünce odaklarından farklılaştırabilmiştir.

Çakmak dergisinin düşüncesini ve siyasi pozisyonunu yakın tarihteki birçok kişi ve tarihî olaya atıf yaparak belirlediği ileri sürülebilmektedir. Eleştirilerini otoriter yönetimlerle özdeşleştiren konularla ilgili yaparken hatırlatmaya çalıştığı konuları da otoriter yönetimlerin unutturmaya çalıştığı millî rehberlerimiz/kahramanlarımız olarak ifade etmiştir. Otoriterlik açısından bakıldığında İttihat ve Terakki dönemi, akabinde tek parti dönemi CHP iktidarı ile 1950 sonrası DP iktidarı arasında bir türdeşlik kurmaya çalışmıştır. Dolayısıyla bu dönemlerde hürriyetçi, milliyetçi muhalif kişi ve unsurların önemine dikkat çekmiştir. Ayrıca 1860'larda başlayan Yeni Osmanlılar hareketiyle oluşan kamuoyunun aydınlarını, II. Abdülhamid'i, Mareşal Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir gibi kişilerin ön safta yer aldığı Millî Mücadele'nin öncü kadrosuyla beraber Mustafa Kemal Atatürk'ü ayrıcalıklı bir yerde konumlandırmıştır. Bunun yanında *Çakmak* dergisinin tarihî kişi, değer ve olaylara yaptığı atıfla muhafazakâr kimliğini de ortaya koyduğu söylenebilmektedir.

Son olarak *Çakmak* dergisi 1957 genel seçimlerine giderken siyasette TKP, CMP ve Hürriyet Partisi'nin ittifakını savunan bir muhalefet tarzı gütmüştür. Dergi kapandıktan sonra *Çakmak* dergisinin güttüğü siyaset bir ölçüde karşılığını bulmuş 1957 genel seçimlerinde muhalefet belli ölçüde ortak hareket ederek DP'nin ciddi oy kaybetmesine yol açmıştır. Ayrıca 1958'de CMP ile TKP birleşmiş iki parti de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) olarak yeni bir partiye dönüşmüştür. Bu süreçte Hürriyet Partisi ise CHP'ye katılmıştır.

Şüphesiz *Çakmak* dergisinin, etkili olan özellikleri bakımından Fevzi Çakmak'ı öncü olarak seçmesine benzer şekildeki durum sonraki yıllarda CKMP'de görülmeye devam etmiştir. 27 Mayıs 1960'ta DP iktidarına yapılan askerî darbe sonucunda Türk siyasetinde ortaya yeni bir süreç çıkmıştır. Bu yeni süreçte DP'den boşalan yeri Adalet Partisi (AP) doldurmaya çalışmış ve 1965 yılında yapılacak genel seçime kadar bu partinin siyasetteki etkisi giderek artmıştır. Ayrıca Yeni Türkiye Partisi (YTP) adında yeni bir parti daha kurulmuştur. CKMP'de ise Genel Başkan Osman Bölükbaşı partiden istifa edip MP'yi yeniden kurmuştur.

İşte böyle bir süreçte, 1965 genel seçimlerinden önce, Alparslan Türkeş CKMP'de siyasete atılmış ve kısa sürede bu partinin Genel Başkanı olmuştur. 1965 genel seçimlerinde CKMP'nin oy alabileceği benzer tabana sahip siyasi rakipleri başta AP, MP ve YTP'ye karşı dinamik ve etkili bir parti oluşturmak isteyen CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in her fırsatta parti kurucusunun Fevzi Çakmak olduğunu belirttiği

söylenmektedir. Nitekim Alparslan Türkeş'in basına verdiği beyanatlarda arkasında Fevzi Çakmak'ın büyük bir posteri yer almıştır.

Alparslan Türkeş liderliğindeki CKMP, 1969 yılında yapılan kongrede isim değiştirerek Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adını almıştır. Bu açıdan bakıldığında günümüzde Türk siyasi hayatında aktif siyaset yapan MHP'nin bir nevi ilk kurucusunun Fevzi Çakmak ve kök partisinin 1948'de kurulan MP olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca 1948'den beri bu siyasi geleneğin milliyetçi, muhafazakâr, hürriyetçi eğilimleri içinde barındırabildiği ve başat iki partili siyasal sisteme kaymaya elverişli zemine alternatif sunarak çok partili siyasi hayat imkânı ile çoğulcu siyaseti diri tutabildiği savunulabilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Resmî Yayınlar

TBMM Arşivi

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

2. Süreli Yayınlar

Çakmak [10 Mart 1956 – 16 Şubat 1957 (50 Sayı)]

Türkiye [1 Nisan – 5 Mayıs 1948 (35 Sayı)]

Cumhuriyet

Hafta

Ateş

Ateş – Çocuklar İçin

1001 Roman

Büyük Ateş

Cumhuriyet Çocuğu

Çocuk Haftası

Haftalık Albüm

Haftalık Resimli Gazetemiz

İlkokula Temel Bilgiler

Yeni Yol

El İşleri

Ev – İş

Millî Işık

Moda Albümü

Yıldız

3. Araştırma ve İnceleme Eserleri

AKARSLAN, Zeynep. "II. Meşrutiyet Döneminde İstanbul'un Yeraltı Dünyasına Dair Bir İnceleme: İbnü'l Hakkı Mehmed Tahir'in Sefalethaneleri", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 8, (2022), ss. 715-726.

ALBAYRAK, Mustafa. *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

ATSIZ, Nihal. "Mehmet Sadık Aran-Tahsin Demiray", *Ötüken*, VIII, S. 92, (1971), ss. 12-14.

AYDIN, Hakan (ed.). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*, Palet Yayınları, Konya 2010.

AYHAN, Bünyamin. *Millî Mücadele'de Basın*, Tablet Kitabevi, Konya 2007.

BABAOĞLU, Resul. "Türkiye'de İktidar-Basın İlişkilerinin Çatışmalı Doğasına Bir Örnek Olarak Ahmet Emin Yalman Davası (1958-1960)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 29, (2019), ss. 339-371.

BAYKAL, Hülya. *Türk Basın Tarihi 1831-1923 (Tanzimat-Meşrutiyet-Millî Mücadele Dönemleri)*, Afa Matbaacılık, İstanbul 1990.

BAYRAK, M. Orhan. *Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)*, Küll Yayınları, İstanbul 1994.

Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953, C I, Yayın Yönetmeni: Feridun Aksın, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1998.

ÇAKIR, Hamza. *Osmanlıda Basın-İktidar İlişkileri*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002.

ÇAKMAK, Fevzi. "Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması", *Journal of History Studies*, S. 3, (2015), ss. 1-21.

ÇAVDAR, Tevfik. *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, İmge Kitabevi, Ankara 2007.

ÇAVDAR, Tevfik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitabevi, Ankara 1996.

ÇAVDAR, Tevfik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995.

ÇINAR, Hüseyin. – Yıldız, Gültekin. *Osmanlı'dan Günümüze Demokrasi Tecrübesi ve Parlamento*, TBMM Basımevi, Ankara 2023.

DAVULCU, Ebru. – Temel, Mustafa. "1923-1926 Yıllarında Yayınlanan Yeni Yol Dergisi ve Dergide Yayınlanan Cumhuriyet Konulu Yazılar Üzerine Bir İnceleme", *JASSS*, 42, (2016), ss. 113-126.

DEMİR, Kenan. "Osmanlı'da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849-1923)", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9, (2016), ss. 71-112.

DEMİRAY, Tahsin. *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri)*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1955.

DEMİRAY, Tahsin. *Anıt-Kabir ve Türbeler Meselesi*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1949.

DEMİRAY, Tahsin. *Buhranlarımız Temel Sebepleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1970.

DEMİRAY, Tahsin. *Dokuz Yıldız Münasebetiyle*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1955.

DEMİRAY, Tahsin. *İstiklal Harbimiz'in Müdafaası*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1969.

DEMİRAY, Tahsin. *Millet Meclisinde 1965 Bütçesi Millî Eğitim Üzerinde İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray'ın Konuşması*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1965.

DEMİRAY, Tahsin. *Milli Eğitimimize Sol Akımların Girişi ve Öncüleri: Milliyetçi Öğretmenler Birliğinin 19-20 Mayıs 1967'de Kayseri'de yaptığı İç Anadolu Bölge Toplantısında Tahsin Demiray'ın Konuşması*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1967.

DEMİRAY, Tahsin. *Türkiye Köylü, Cumhuriyetçi Millet, ve Hürriyet Partililere: Muhtıra*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1958.

DEMİRAY, Tahsin. *Türkiye'de Son 50 Yıllık İç Politika*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1955.

DEMİRCİ, H. Aliyar. "Prens Sabahattin Yolunda Bir Türk Milliyetçisi: Tahsin Demiray ve Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Süreci İçinde Ziya Gökalp Eleştirisi", *Liberal Düşünce*, S. 71, (2013), ss. 187-201.

DEMİREL, Ahmet. *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

DEMİREL, Ahmet. *Tek Partinin İktidarı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

ERCAN, Recep. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Fikir Dergiciliği ve Sosyolojiye Etkileri*, Anı Yayıncılık, Ankara 2011.

ERGİN, Osman. *Türkiye Maarif Tarihi*, III-IV, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

FEDAYİ, Cemal. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sağ Siyaset*, Kadim Yayınları, Ankara 2019.

GEVGİLİLİ, Ali. *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1987.

GÜLDAL, Mehmet. *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'deki Komünizmle Mücadele Dernekleri*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2018.

GÜRKAN, Nilgün. *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

GÜVENİR, O. Murat. *2. Dünya Savaşında Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1991.

GÜZ, Nurettin. *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara 1991.

HAKLI, Salih Zeki. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sosyal Liberal Bir Akademisyen: Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu", *Liberal Düşünce,* S. 82, (2016), ss. 55-77.

İLKİN, Selim. "Câvid Bey, Mehmed", *TDV İslam Ansiklopedisi,* VII, (1993), ss. 175-176.

İNUĞUR, Nuri. *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1992.

KABACALI, Alpay. *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

KARA, İsmail. *Bir Düşünce Tarihi Metni Olarak İstiklâl Marşı*, Dergah Yayınları, İstanbul 2022.

KARPAT, Kemal H. *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

KARPAT, Kemal H. *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, AFA Yayıncılık, İstanbul 1996.

KARPAT, Kemal H. *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi: 1876-1980*, çev. Esin Soğancılar, İmge Kitabevi, Ankara 2007

KAYA, Erol. *Mustafa Kemal Atatürk'ün İlk Gazetesi Minber*, Ebabil Yayıncılık, Ankara 2007.

KOCABAŞOĞU, Uygur. – Akan, Aysun. *Mütareke ve Milli Mücadele Basını: Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve "Mahşer"in 100 Atlısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019.

KOÇ, İ. Ceyhan. *Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri (1929-1938),* Siyasal Kitabevi, Ankara 2006.

KOÇU, Reşad Ekrem. *İstanbul Ansiklopedisi*, Koçu Yayınları, İstanbul 1966.

KOLOĞLU, Orhan. *1908 Basın Patlaması,* BAS-HAŞ, İstanbul 2005.

KOLOĞLU, Orhan. *İlk Gazete İlk Polemik*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.

KOLOĞLU, Orhan. *Osmanlı Basının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi*, Müteferrika Yayınları, İstanbul 1998.

KOLOĞLU, Orhan. *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları*, İstanbul 2010.

KOLOĞLU, Orhan. *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006.

KOYUNCU, Ayça Yenilmez. "Dernekten Siyasal Partiye: Toprak, Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi (T.E.S.T.)" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 66, (2020) s. 331-362.

KÖKSAL, Ahmet. "II. Abdülhamid Dönemi'nde Gazetecilik Mesleğine Dair Muhtelif Görüşler", *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/Elazığ*, Merve Uğur (Yayına Hazırlayan), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018, ss. 815-850.

KURŞUN, Zekeriya. "Glubb Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* XIV, (1996), ss. 96-97.

MEŞE, Ertuğrul. *Komünizmle Mücadele Dernekleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

Milliyetçi Fikrin Sesi: Türkçü Dergiler, ed. Ahmet Şahin – Emin Yarımoğlu, Bozkurt Yayınları, İstanbul 2022.

Modern Türkiye Tarihi, ed. Süleyman Beyoğlu – Ali Satan, Marmara Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2014.

NEBİOĞLU, Osman. *Türkiye'de Kim Kimdir: Yaşayan, Tanınmış Kimseler Ansiklopedisi*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1961.

OKUTAN, Ekrem. *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*, Selis Kitaplar, İstanbul 2014.

ÖYMEN, Altan. *Öfkeli Yıllar*, Doğan Kitap, İstanbul 2020.

ÖZDEMİR, Ülkühan. *Türk Siyasi Hayatında Tek Partiden Çok Partiye Geçiş: Değişim ve Sonuçları (1946-1954)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2024.

ÖZOĞLU, Hakan. *Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

PERİN, Cevdet. *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1974.

SATAN, Ali. *100 Soruda Millî Mücadele*, Timaş Yayınları, İstanbul 2022.

SATAN, Ali. *Atatürk'e Suikast ve Sadakat: Meçhul Bir Suikastın Kronolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2023.

SATAN, Ali. *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması*, Yazıgen Yayınevi, İstanbul 2017.

SEZER, H. Emin. "Remzi Oğuz Arık", *TDV İslam Ansiklopedisi*, III, (1991), ss. 357-358.

TEMEL, Recep. "Poujade ve Sarı Yelekliler Hareketlerinin Vergi Grevi/Verginin Reddi Olguları Etrafında Analizi", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, S. 1, (2019), ss. 77-104.

TİMUR, Taner. *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

TOPRAK, Zafer. "Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı", içinde: *Türkiye'de Dergiler – Ansiklopediler (1849-1984)*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1984, ss. 13-54.

TOPRAK, Zafer. *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, Doğan Kitap, İstanbul 2012.

TOPUZ, Hıfzı. *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.

TUNÇAY, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara 1981.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2023.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2023.

UÇAROL, Rifat. *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

ULUSOY Nalcıoğlu, Belkıs. *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013.

ÜLGENAY, Ayhan Hüseyin. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Kurulan Siyasi Partiler Kurucular ve Amblemler 1923-1960,* Sanat Kitabevi, Ankara 2011.

ÜLKER, Mustafa Birol. "Türk Ansiklopedisi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLI, (2012), ss. 533-535.

VARLIK, M. Bülent. *Türkiye Basın-Yayın Tarihi Kaynakçası*, A.İ.T.İ.A. Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Ankara 1981.

YALMAN, Ahmet Emin. *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913*, çev. Birgen Keşoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

YALMAN, Ahmet Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt: III (1922-1944), Yenilik Basımevi, İstanbul 1970.

YAZICI, Nesimi. "Takvîm-i Vekâyi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIX, (2010), ss. 490-492.

YETKİN, Çetin. *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi: 1930-1945*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1983.

YILMAZ Turgut, Nükhet. *Siyasal Muhalefet*, İmaj Yayınevi, Ankara 2014.

ZÜRCHER, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

4. Tezler

ALBAŞ, Mustafa. *Tanzimat Döneminde Muhalefet Kültürü: Ziya Paşa Örneği,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2020.

AYDAR, Özkan. *Muhafazakârlık ve Tahsin Demiray*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.

ERTÜRK, Recep. *Tahsin Demiray: Basınımızda ve Sosyolojide Yeri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1987.

ORBAYİ, Şeyda Çakır, *Cemzi Türk'ün TBMM'deki Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2021.

ZÜMRÜT, Şenol. *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004.

5. Elektronik Kaynaklar

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/franklin-delano-roosevelt-1882-1945/?pdf=5116
[Erişim tarihi: 11.07.2024].

https://www.yenicaggazetesi.com.tr/bozkurtlarin-olumu-ne-zaman-yazildi-395143h.htm
[Erişim tarihi: 23.05.2024].

https://www.turkulkusu.com/wp-content/uploads/Alparslan-T%C3%BCrke%C5%9F-ve-arkas%C4%B1nda-Fevzi-%C3%87akmak-Karizmatik-Foto.jpg
[Erişim tarihi: 02.10.2024].

EKLER

EK 1. *Çakmak* Dergisinin İlk ve Son Sayısındaki İçerikler

1. SAYI[339]			
Ön Kapak	**Kapak Görseli:** Halil İbrahim Özyörük **Kapak Yazısı:** "Mücadele Başlıyor!.. Eski devrin kanun tatbikatcısı, yeni devrin kanun yapıcısı, suiistimallerle mücadele tahkikatına başladı!"		
Sayfa No	**Yazı/İçerik**		**Yazar/Hazırlayan**
2	Künye Bilgisi		…
	Madalyon: İnönü Kompleksi		…
	Başlarken		ÇAKMAK
3	Yemin, Söz ve Particilik		Tahsin Demiray
	İslâm Âleminde İstiklâl Aşkı		…
	Ok Meydanı: Devri Sabık		Nişancı
4	Demokrasi ve Muvazene		Ord. Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu
	Fikirler: Doğru Yol		F. D. Rooswelt
	Yanılıyorsunuz Adnan Bey!		Dr. Cezmi Türk
5	Hülâsalar:	Humanizm Nedir?	Yakup Kadri Karaosmanoğlu
		Esnaf İhtilali	Henry Peyret
		Millî Hassasiyet	Ahmet Emin Yalman
		C.H.P. Toplantısı	(Dünya)
		Ahlâk Güzelliği	Kadircan Kaflı
		Şa! Şa! Şa!	Vâ - Nû
		Köylülerden Korkuyorlar	Selman Edis
6	Hâdiseler		ETİLİ
	Şişman Bütçe		M. Şenel
7	İngiltere ve Kıbrıs		Prof. Cyril Fals
	Asker mi, Sivil mi?		Çeviren: Şahin Eroğlu
8	İnsanları Politikacılar Öldürüyor!.		Çeviren: Dr. Ahmed Gazioğlu
	Güler Misin, Ağlar Mısın?	Migros'a Rakip Çıktı!..	…
		Baştan Aşağıya Avâre'yiz	
	Sporumuzda Yeni Ufuklar		…
	Ucuz Ev Tipleri		(New Homes)
9	Karikatür		VAHDET
	Çeteci Çelikbaş!..		…
	Karikatür		…
	Hürriyet Kâsidesi		EŞREF
	Arasıra!..		…
	Bizimkiler!..		…
	Karamanlis Kazandı		(Hürriyet)
	Karikatür		…
10	Bay Halil İbrahim Özyörük		BİYOGRAF
	Yunanlılarla Olan Münasebetlerimiz nasıl kesilmişti?..		…
	Türkiyede Yeni Bir Medeniyet		Prens Sabahattin
	Hain Sultan Hamit		…
11	Dergiler Kitaplar:	Kafkasya (Sovyetler Türkiye'ye Ne Yapmak İstiyorlar?)	…
		Masonluğa Methiye	
	Köyü Nasıl Anlatıyorlar?		ÇAKMAK
	Mektup:	Yüksek bir Türk Köylüsüne	Mahmud Makal
12	Türkiyeyi Tanıyalım:	Önasya Niçin Sarsılır? 1. Türkiyenin Tabiatı	Emekli Kurmay Bnb. Ali Avni Yurtsever
13	Farmasonluk:	1. Farmasonluğun Doğuşu	M. C. E.
14	Onu Kim Öldürdü?...	İnsan Ruhunun Derinliklerini Araştıran Yeni Bir Psikanaliz Roman	Çeviren: Ş. Erdeniz
	Karikatür		…
15	Köyden, Kentten:	Köy Evleri	…
		İstanbul Yolları	ŞEHİRLİ
		Yolsuzluk	Kemal Koray Asya
	İşçiler Ne İstiyor?		…
	Reklam		…
Arka Kapak	Çakmak		H. S. Asyalı
	Bilanço		C. T.
	Anketimiz:	Pahalılık ve Karaborsa	ÇAKMAK
	Karikatürler		…

[339] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1-16.

50. SAYI[340]			
Ön Kapak	**Kapak Görseli:** Papa ve Patrik **Kapak Yazısı:** Papa ve Patrik Ne Yapıyorlar?		
Sayfa No	**Yazı/İçerik**		**Yazar/Hazırlayan**
2	Künye Bilgisi		…
	Vedalaşma	"ÇAKMAK" Kapanıyor	…
		Neler Yazdık?...	
	Hazine Hissesi		M. KAVAKLI
3	Vedalaşma	İnkılâpçı Sosyalistlik	…
		Tek Parti Rejimi	…
4	Asrımızın Derinliği – Kavrayışımızın Sınırı: Toplumsal Dinamizm		Ord. Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu
5	Dış Politika: Londra Diplomasisi Arkasında Sefireler		Çeviren: Şehbal Erdeniz
	Millî Geleneklerimiz		Besim Atalay
	Fikirler: Ahmet Talât Onay		M. Halit Bayrı
6	Röportaj: Mareşal Çakmak'ın Refikası Anlatıyor		…
7	Tıb: Şehirler Hastalığı		C. T.
8	Din Teşkilâtı: Uluslararası din birlikleri		…
	Papa Pius XII		…
9	Ortodoks Kiliseleri		…
10	Amerikanın İç Yüzü		…
11	Sinema: Mevlânâ Filmi Üzerine		Besim Atalay
12 -13	Sultan Abdülhamid'in Hatıratı: Fikrî İnkişaf – Islâhat		Fransızca metninden tercüme eden: İsmail Hâmi Dânişmend
14	Orta Doğu: Orta Doğu Nizamı		…
15	Spor: Millî takım hazırlıkları – Ordu takımımız Adana'da – Adana'da futbol ilerlemiştir		…
	Futbol Aktüalitesi		…
Arka Kapak	Çakmak	Cilt 1: Fiatı 10 Lira Cilt 2: Fiatı 10 Lira	…

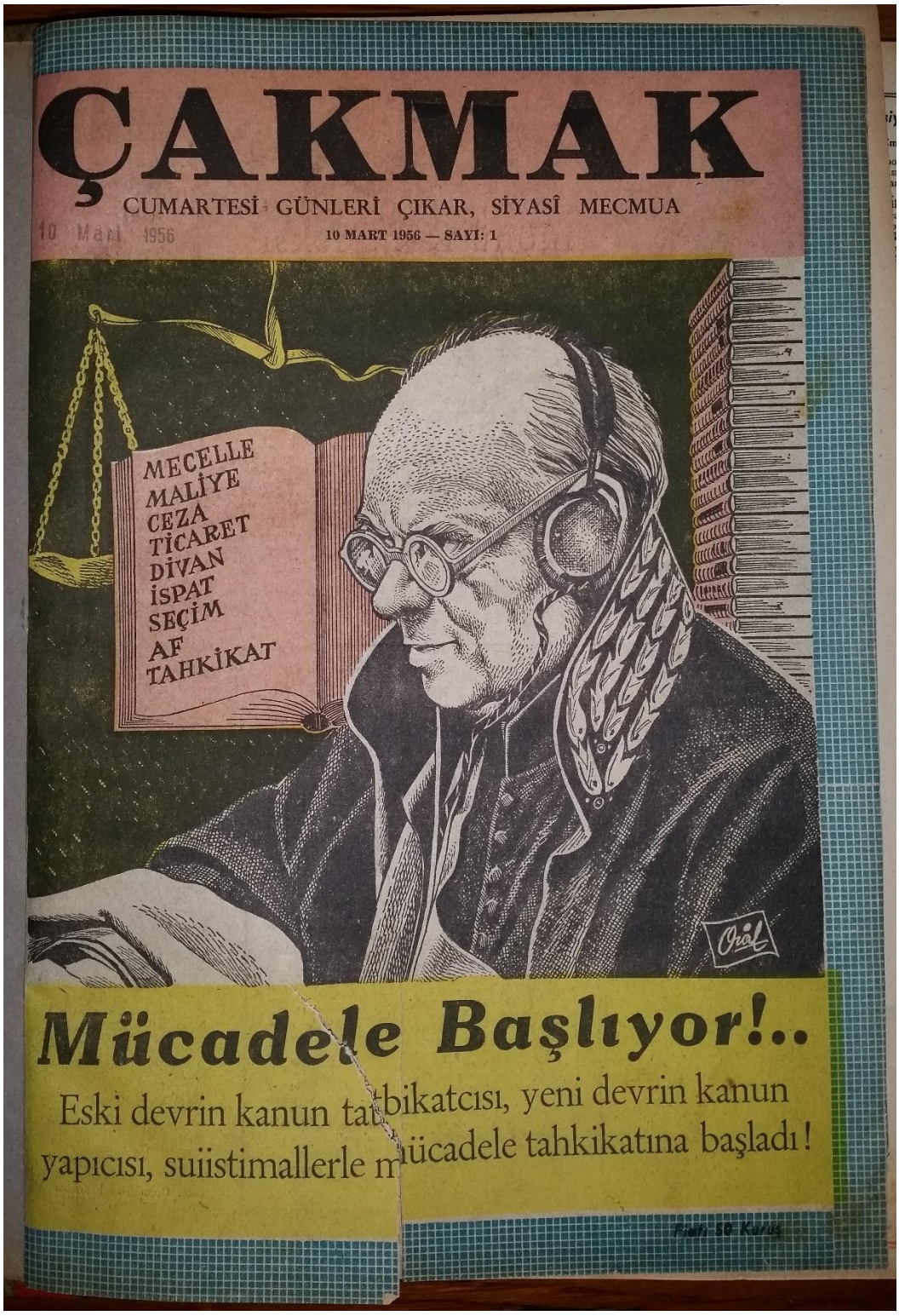
[340] *Çakmak,* S. 50, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 1-16.

EK 2. *Çakmak* Dergisinin Sahibi, Başyazarı ve Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanı Tahsin Demiray[341]

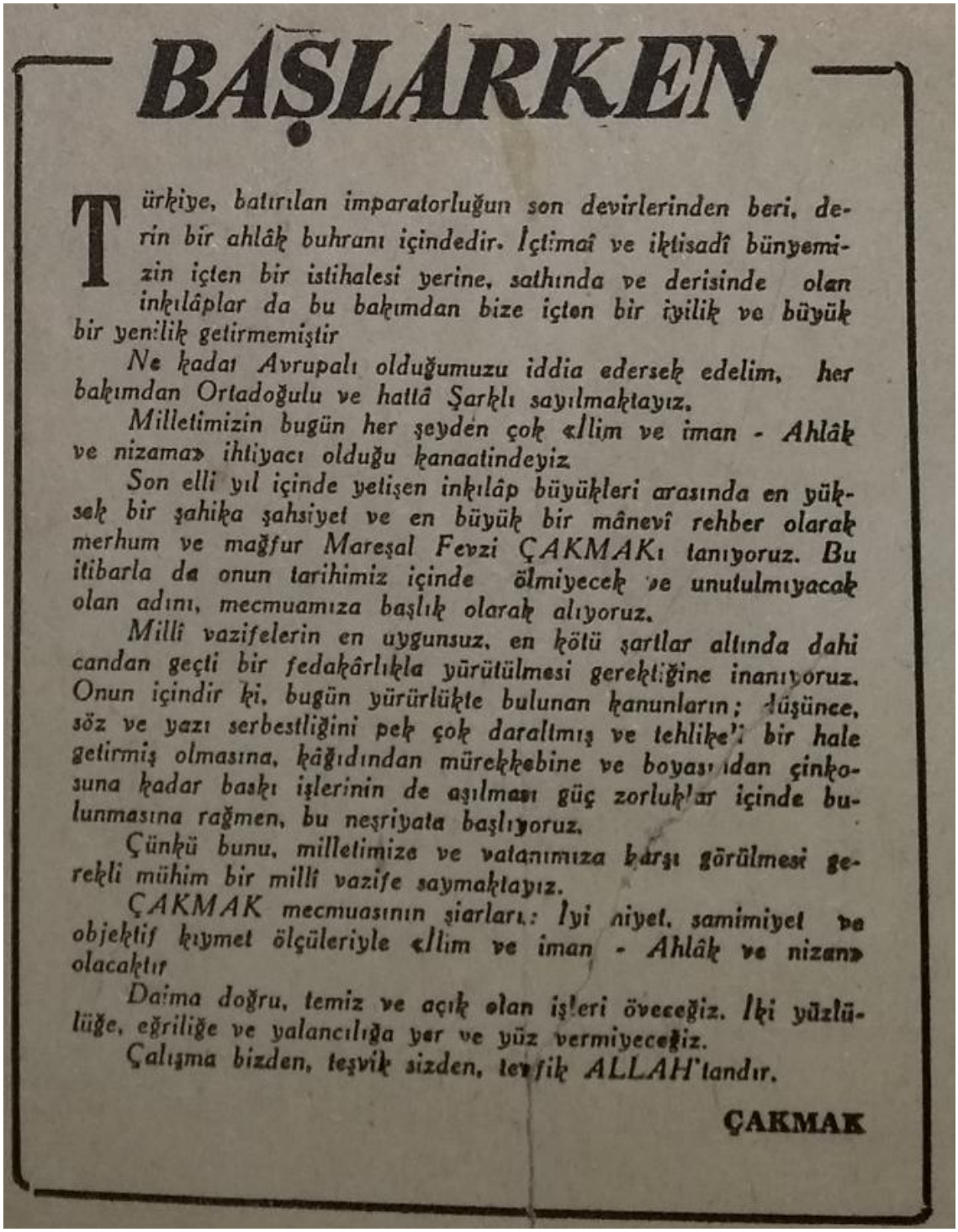
[341] *Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953*, C I, Yayın Yönetmeni: Feridun Aksın, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 355.

EK 3. *Çakmak* Dergisinin İlk Sayısının Kapak Görseli[342]

[342] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1.

EK 4. "Başlarken" Yazısı[343]

BAŞLARKEN

Türkiye, batırılan imparatorluğun son devirlerinden beri, derin bir ahlâk buhranı içindedir. İçtimaî ve iktisadî bünyemizin içten bir istihalesi yerine, sathında ve derisinde olan inkılâplar da bu bakımdan bize içten bir iyilik ve büyük bir yenilik getirmemiştir

Ne kadar Avrupalı olduğumuzu iddia edersek edelim, her bakımdan Ortadoğulu ve hattâ Şarklı sayılmaktayız.

Milletimizin bugün her şeyden çok «İlim ve iman - Ahlâk ve nizama» ihtiyacı olduğu kanaatindeyiz

Son elli yıl içinde yetişen inkılâp büyükleri arasında en yüksek bir şahika şahsiyet ve en büyük bir mânevî rehber olarak merhum ve mağfur Mareşal Fevzi ÇAKMAKı tanıyoruz. Bu itibarla da onun tarihimiz içinde ölmiyecek ve unutulmıyacak olan adını, mecmuamıza başlık olarak alıyoruz.

Millî vazifelerin en uygunsuz, en kötü şartlar altında dahi candan geçti bir fedakârlıkla yürütülmesi gerektiğine inanıyoruz. Onun içindir ki, bugün yürürlükte bulunan kanunların; düşünce, söz ve yazı serbestliğini pek çok daraltmış ve tehlikeli bir hale getirmiş olmasına, kâğıdından mürekkebine ve boyasından çinkosuna kadar baskı işlerinin de aşılması güç zorluklar içinde bulunmasına rağmen, bu neşriyata başlıyoruz.

Çünkü bunu, milletimize ve vatanımıza karşı görülmesi gerekli mühim bir millî vazife saymaktayız.

ÇAKMAK mecmuasının şiarları: İyi niyet, samimiyet ve objektif kıymet ölçüleriyle «İlim ve iman - Ahlâk ve nizam» olacaktır

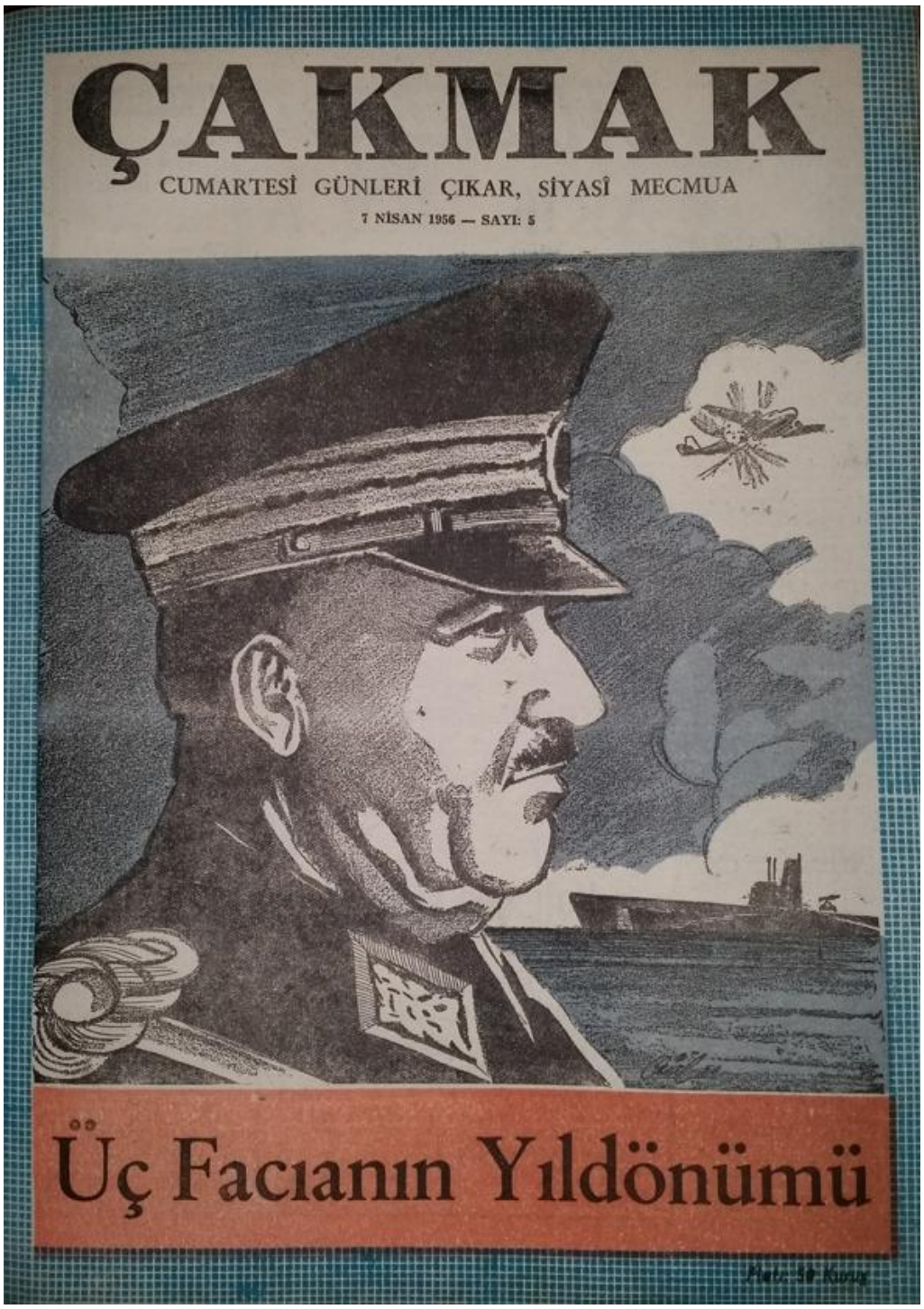
Daima doğru, temiz ve açık olan işleri öveceğiz. İki yüzlülüğe, eğriliğe ve yalancılığa yer ve yüz vermiyeceğiz.

Çalışma bizden, teşvik sizden, tevfik ALLAH'tandır.

ÇAKMAK

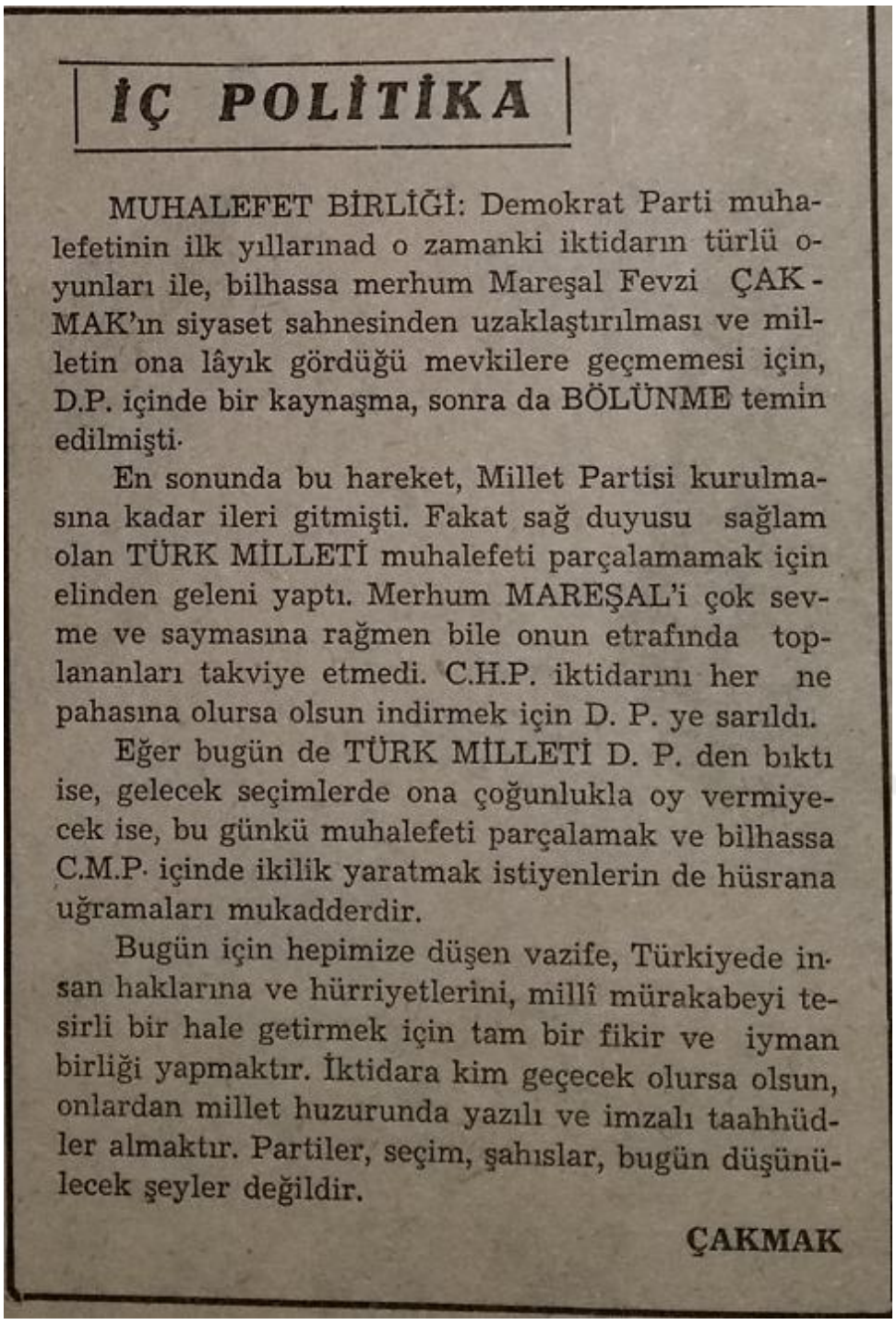
[343] *Çakmak,* S. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.

EK 5. *Çakmak* Dergisine Konu Olan Fevzi Çakmak'ın Dergi Kapağında Yer Almasını[344]

[344] *Çakmak,* S. 5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1.

EK 6. *Çakmak* Dergisinin Muhalif Türk Siyasetine Temel Bakışını İfade Eden Bir Yazı[345]

İÇ POLİTİKA

MUHALEFET BİRLİĞİ: Demokrat Parti muhalefetinin ilk yıllarınad o zamanki iktidarın türlü oyunları ile, bilhassa merhum Mareşal Fevzi ÇAKMAK'ın siyaset sahnesinden uzaklaştırılması ve milletin ona lâyık gördüğü mevkilere geçmemesi için, D.P. içinde bir kaynaşma, sonra da BÖLÜNME temin edilmişti.

En sonunda bu hareket, Millet Partisi kurulmasına kadar ileri gitmişti. Fakat sağ duyusu sağlam olan TÜRK MİLLETİ muhalefeti parçalamamak için elinden geleni yaptı. Merhum MAREŞAL'i çok sevme ve saymasına rağmen bile onun etrafında toplananları takviye etmedi. C.H.P. iktidarını her ne pahasına olursa olsun indirmek için D. P. ye sarıldı.

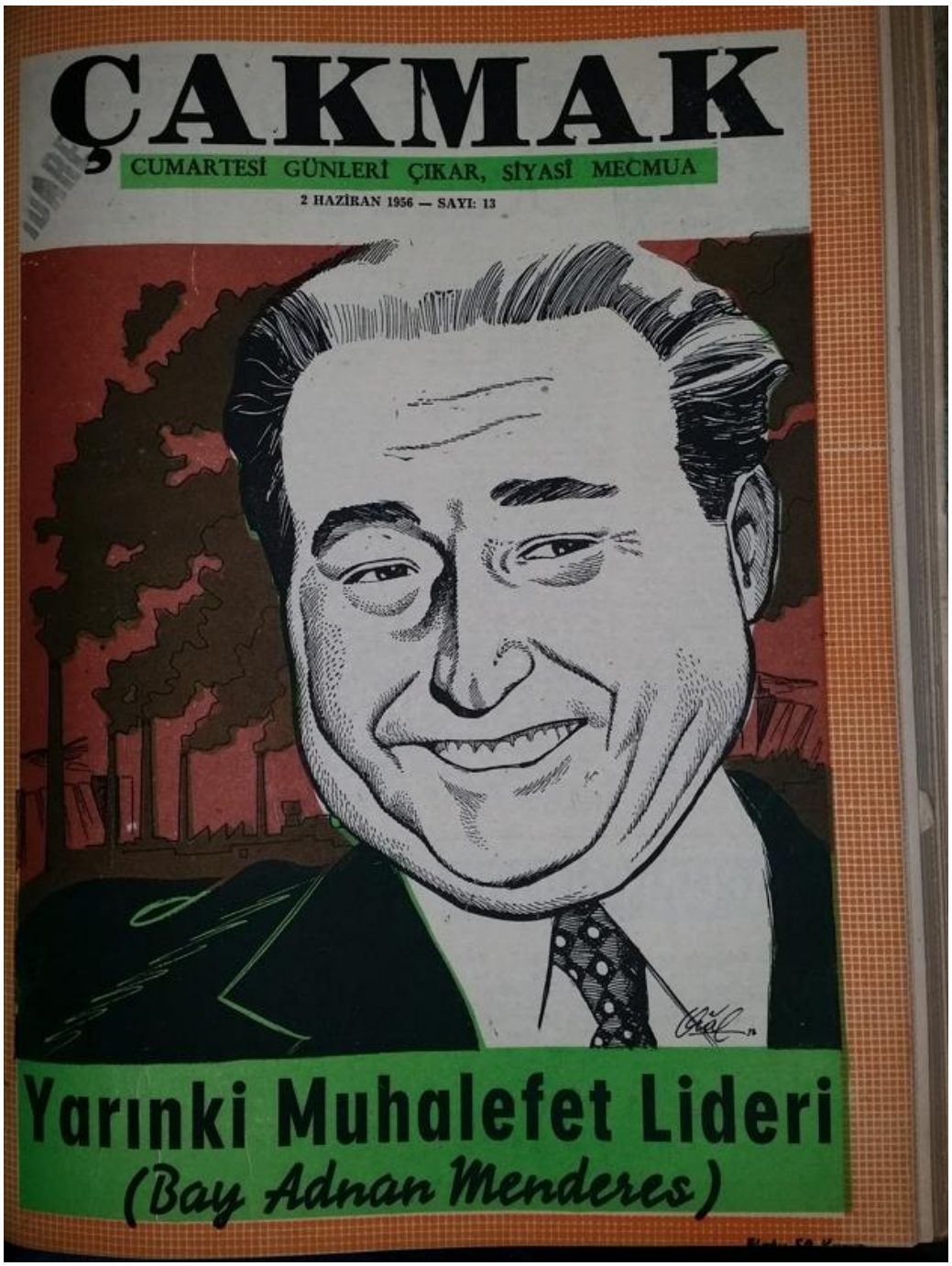
Eğer bugün de TÜRK MİLLETİ D. P. den bıktı ise, gelecek seçimlerde ona çoğunlukla oy vermiyecek ise, bu günkü muhalefeti parçalamak ve bilhassa C.M.P. içinde ikilik yaratmak istiyenlerin de hüsrana uğramaları mukadderdir.

Bugün için hepimize düşen vazife, Türkiyede insan haklarına ve hürriyetlerini, millî mürakabeyi tesirli bir hale getirmek için tam bir fikir ve iyman birliği yapmaktır. İktidara kim geçecek olursa olsun, onlardan millet huzurunda yazılı ve imzalı taahhüdler almaktır. Partiler, seçim, şahıslar, bugün düşünülecek şeyler değildir.

ÇAKMAK

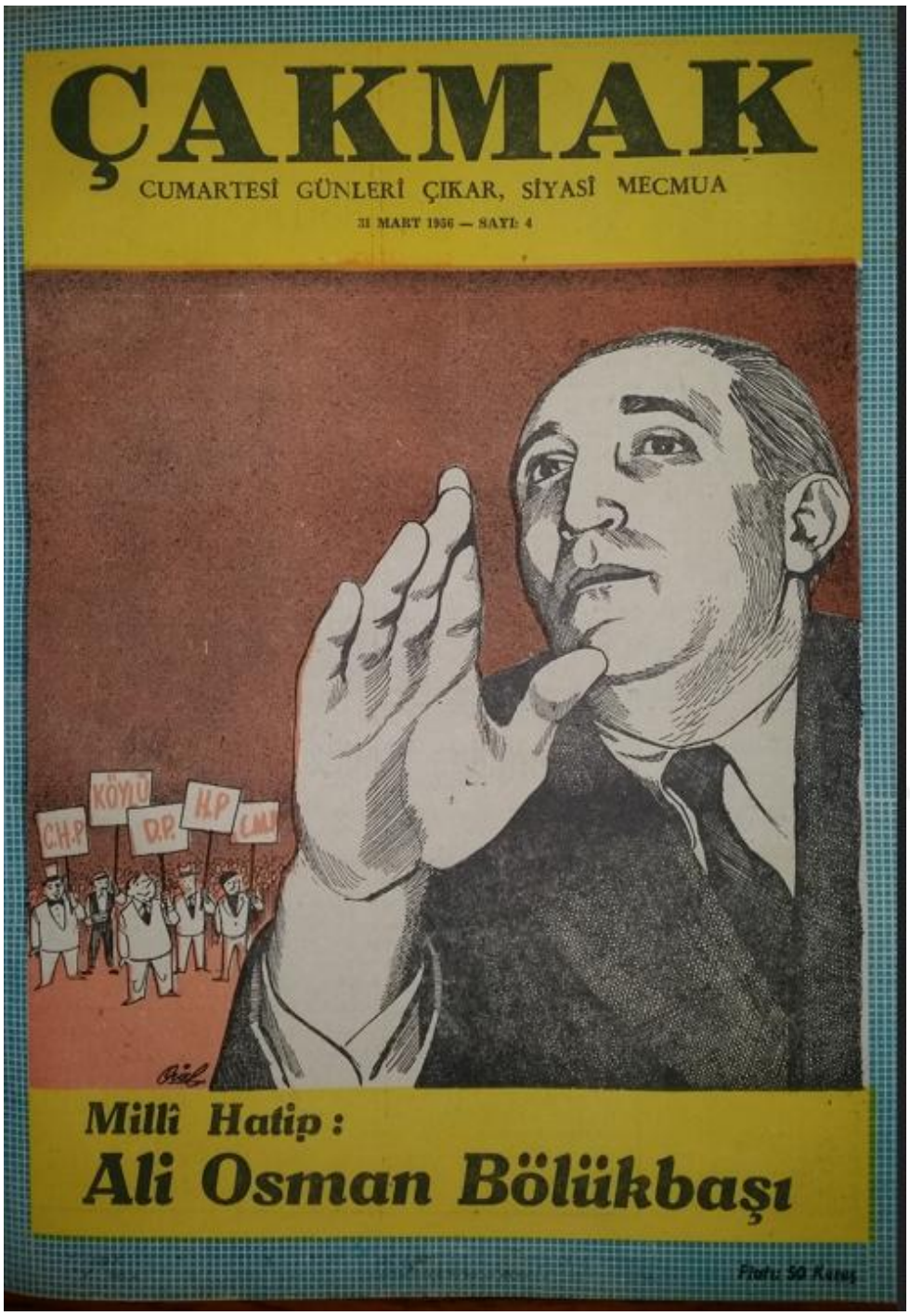
[345] *Çakmak,* S. 26, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 2.

EK 7. *Çakmak* Dergisine Konu Olan Adnan Menderes'in Dergi Kapağında Yer Alması[346]

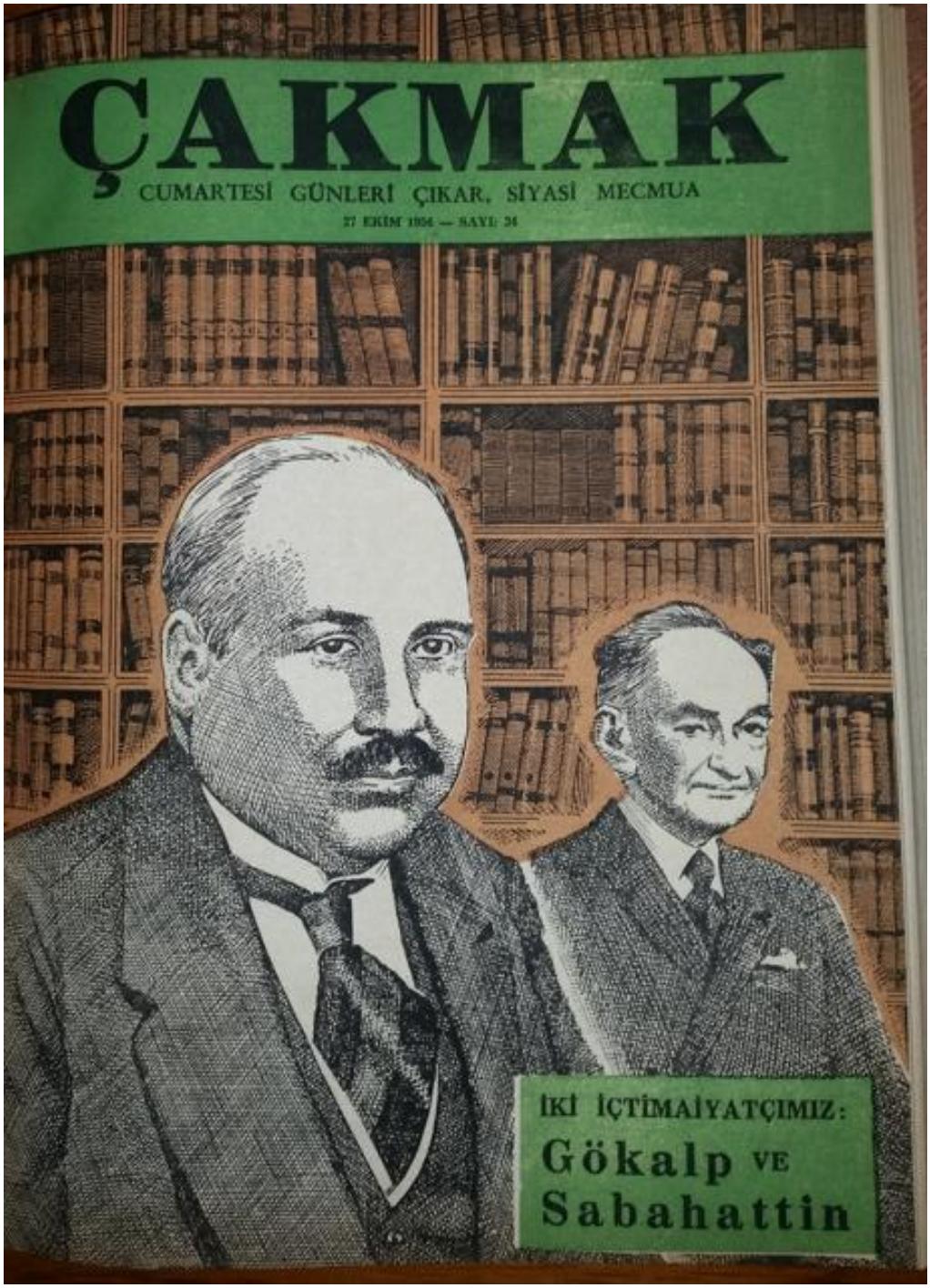
[346] *Çakmak,* S. 13, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1.

EK 8. *Çakmak* Dergisine Konu Olan Osman Bölükbaşı'nın Dergi Kapağında Yer Alması[347]

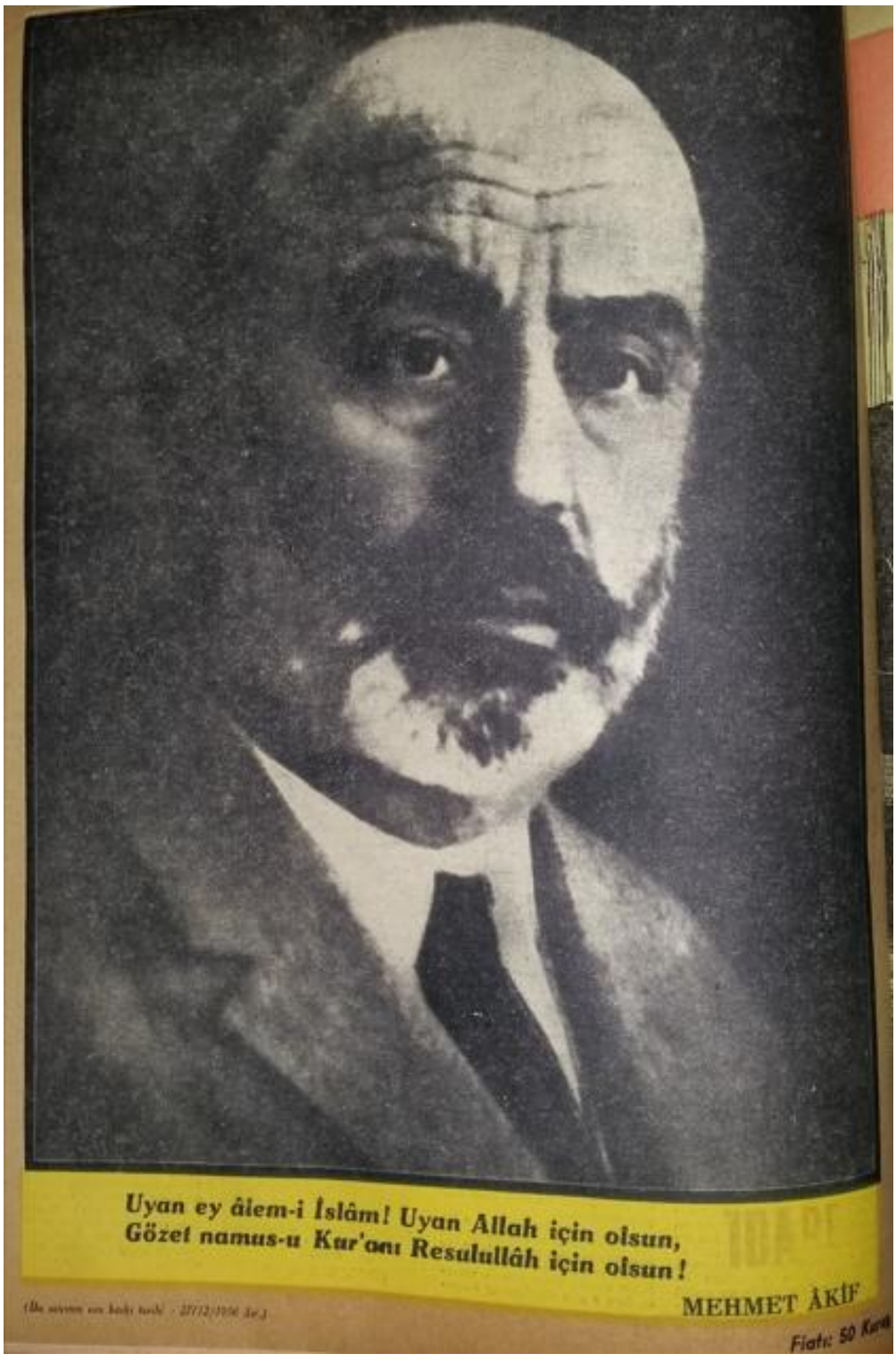
[347] *Çakmak,* S. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1.

EK 9. Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in Konu Edildiği *Çakmak* Dergisi Kapağı[348]

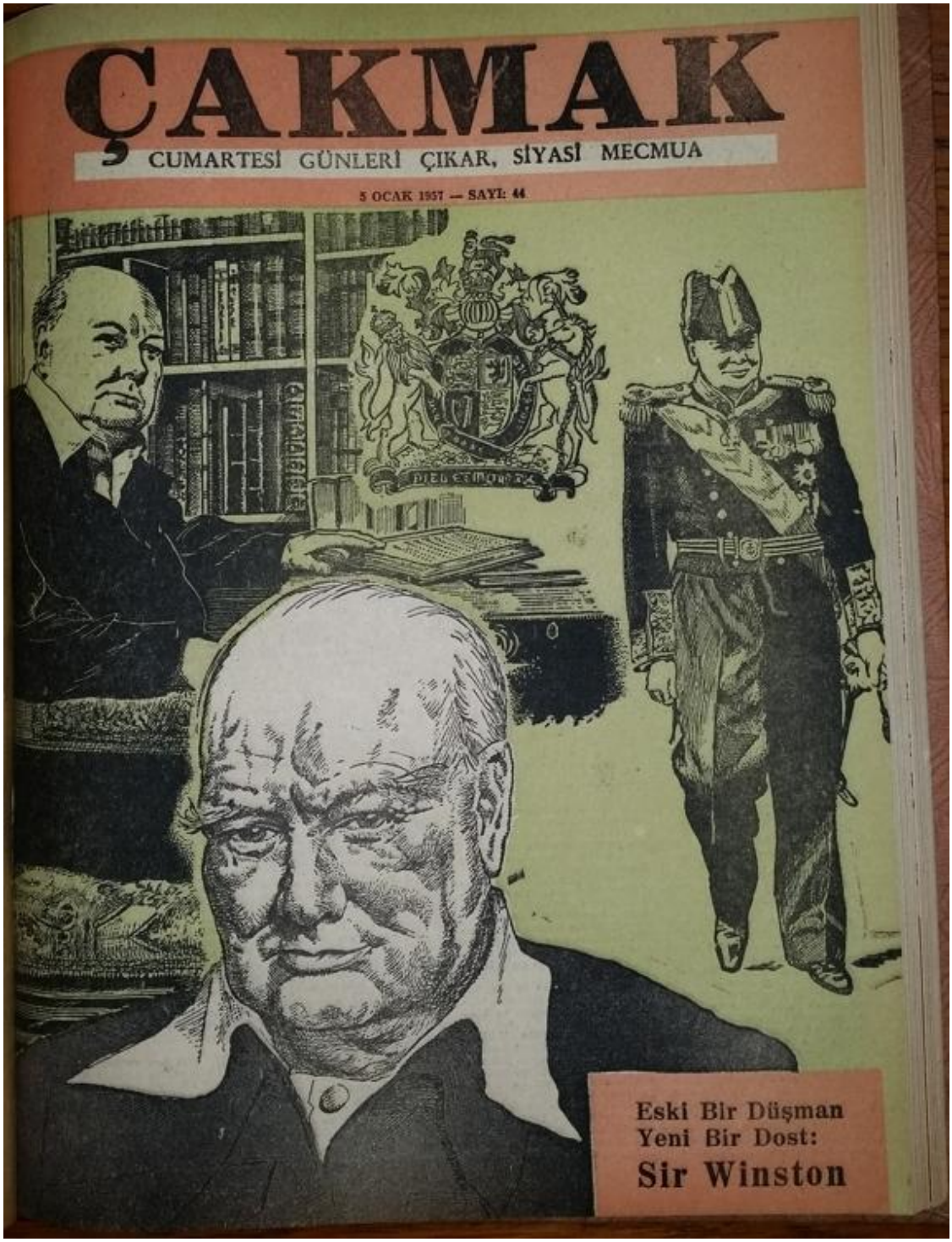
[348] *Çakmak,* S. 34, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 1.

EK 10. *Çakmak* Dergisinin Arka Kapağında Millî Şair Mehmet Akif Ersoy'un Fotoğrafı ve Mısrasının Yer Alması[349]

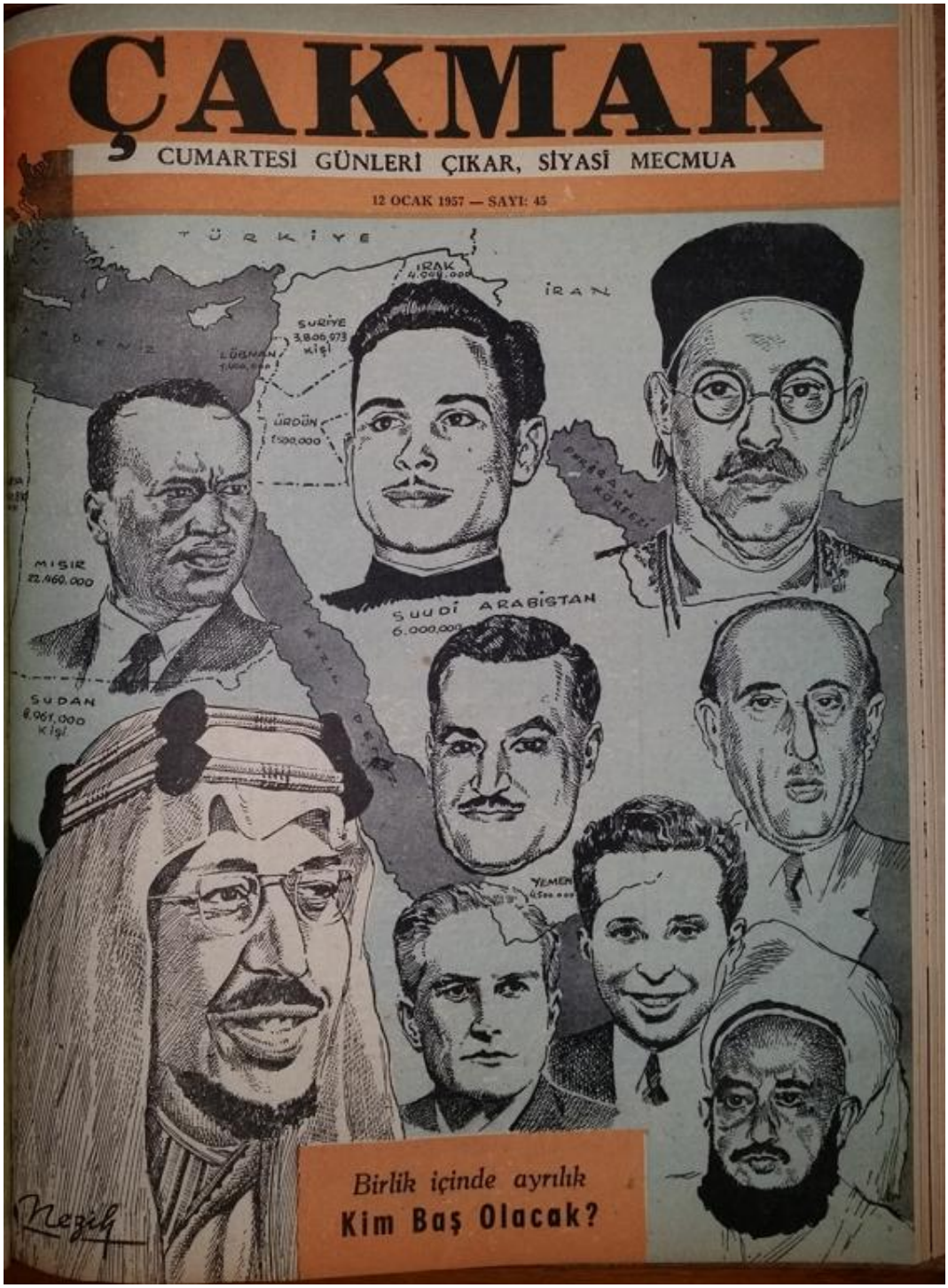
[349] *Çakmak,* S. 43, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 16.

EK 11. Winston Churchill'in Konu Edildiği *Çakmak* Dergisi Kapağı[350]

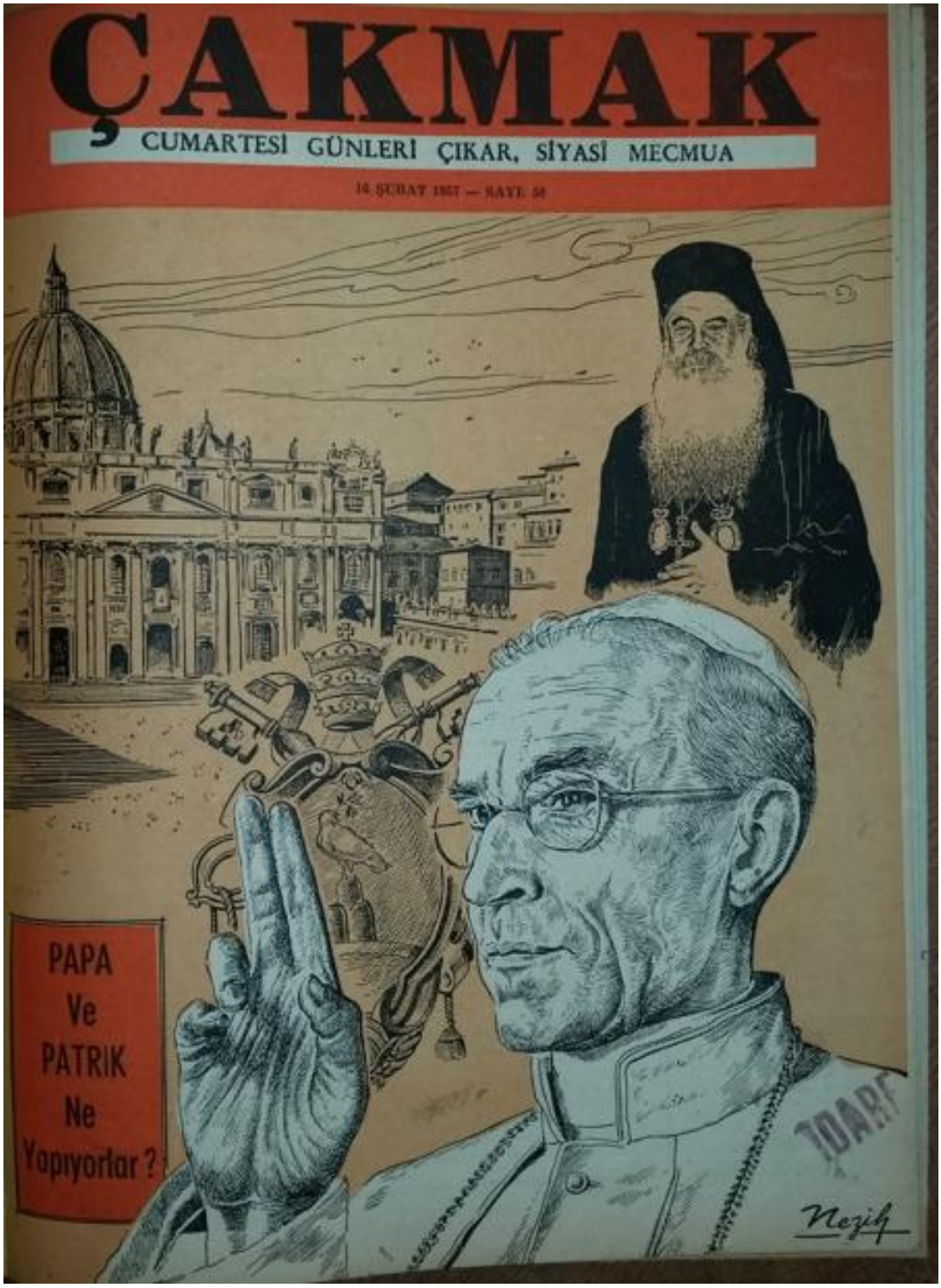
[350] *Çakmak,* S. 44, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 1.

EK 12. Arap Liderlerinin Konu Edildiği *Çakmak* Dergisi Kapağı[351]

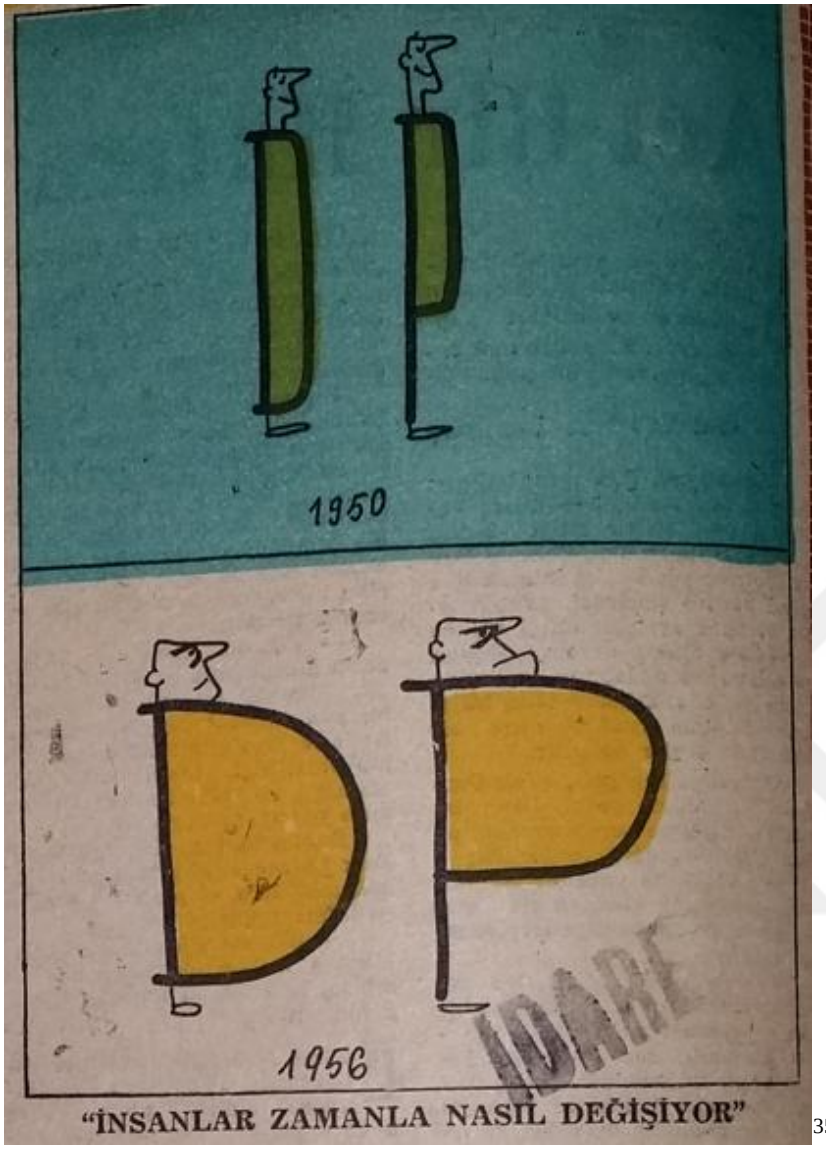
[351] *Çakmak,* S. 45, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 1.

EK 13. *Çakmak* Dergisinin Son Sayısının Kapağı[352]

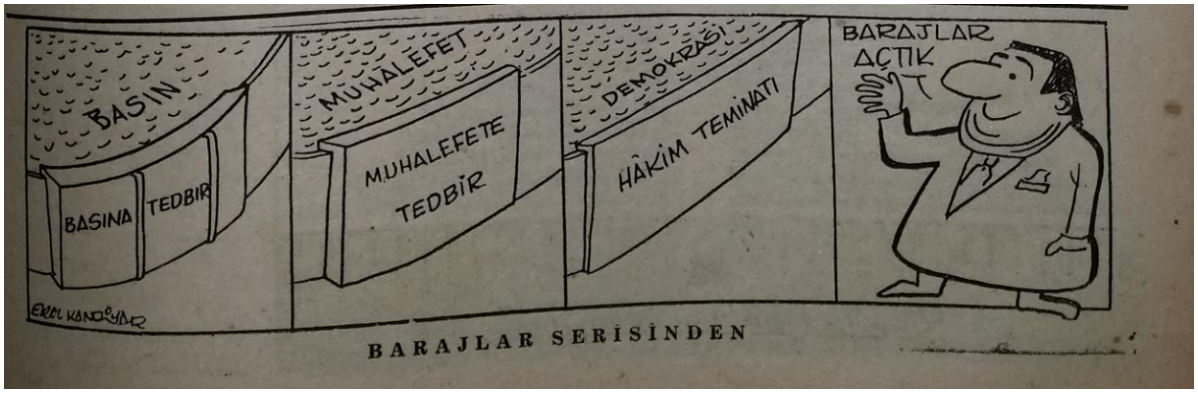

[352] *Çakmak,* S. 50, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1957, s. 1.

EK 14. DP Eleştirisine Ait Örnek Karikatürler

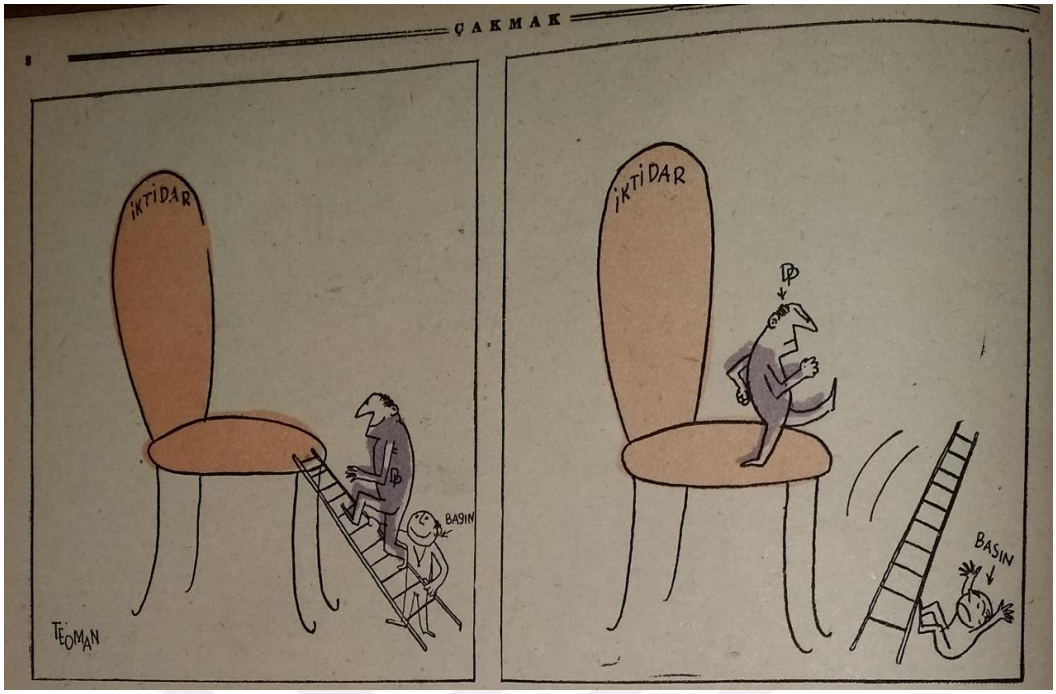

353

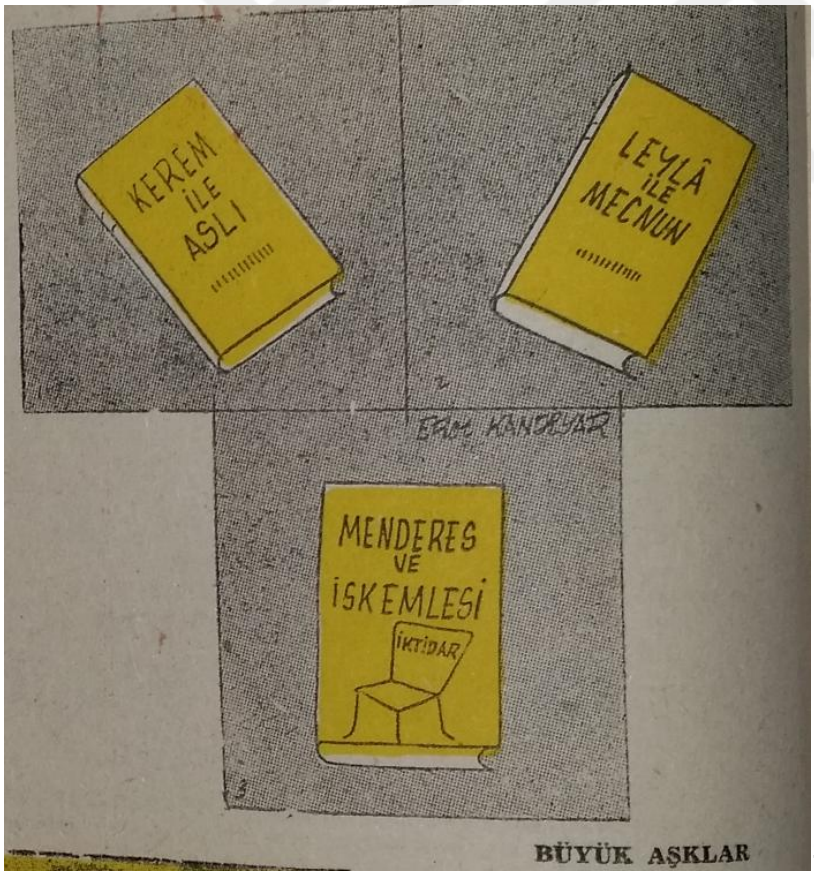

354

353 *Çakmak,* S. 11, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 16.
354 *Çakmak,* S. 13, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 11.

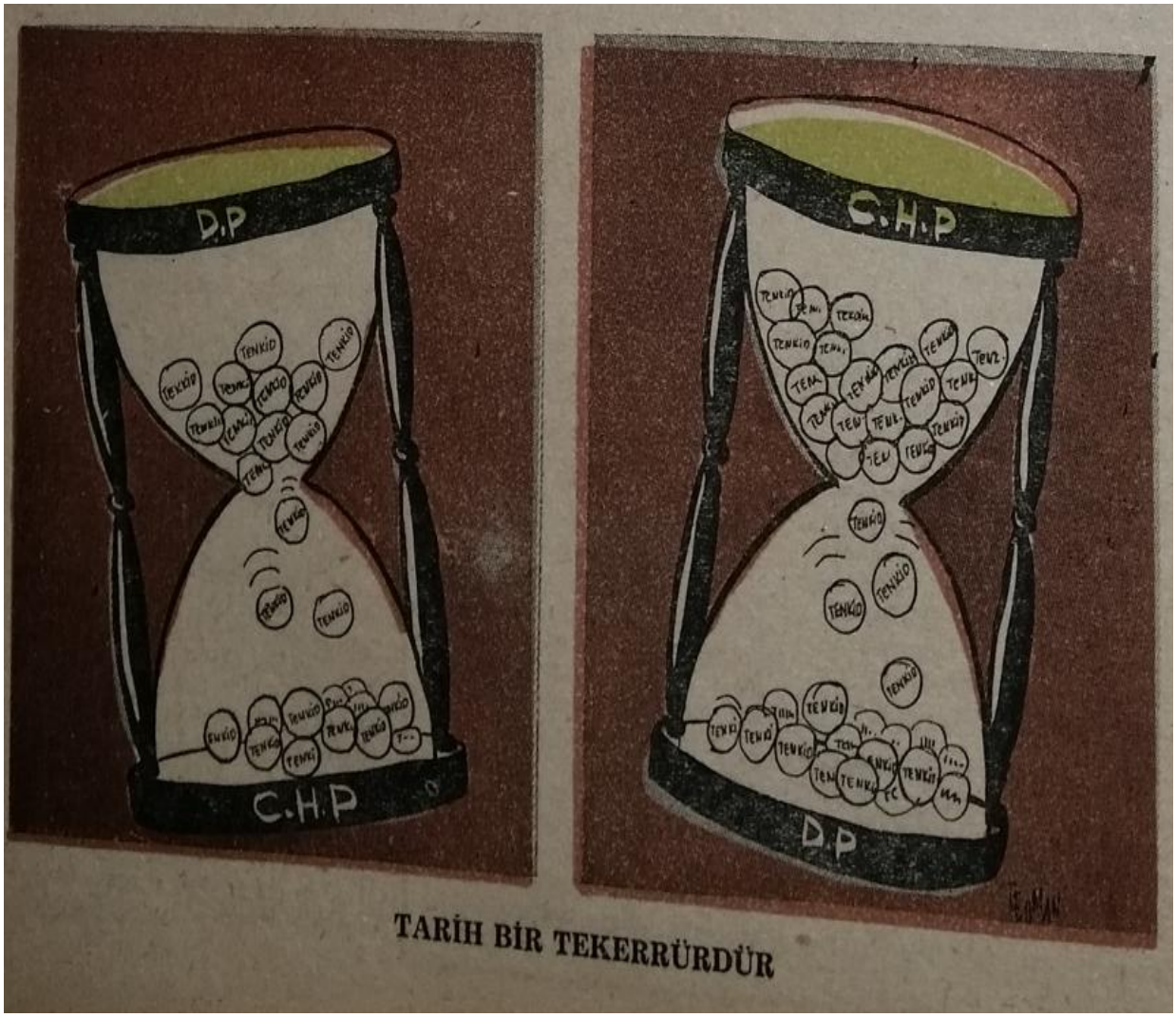
355

356

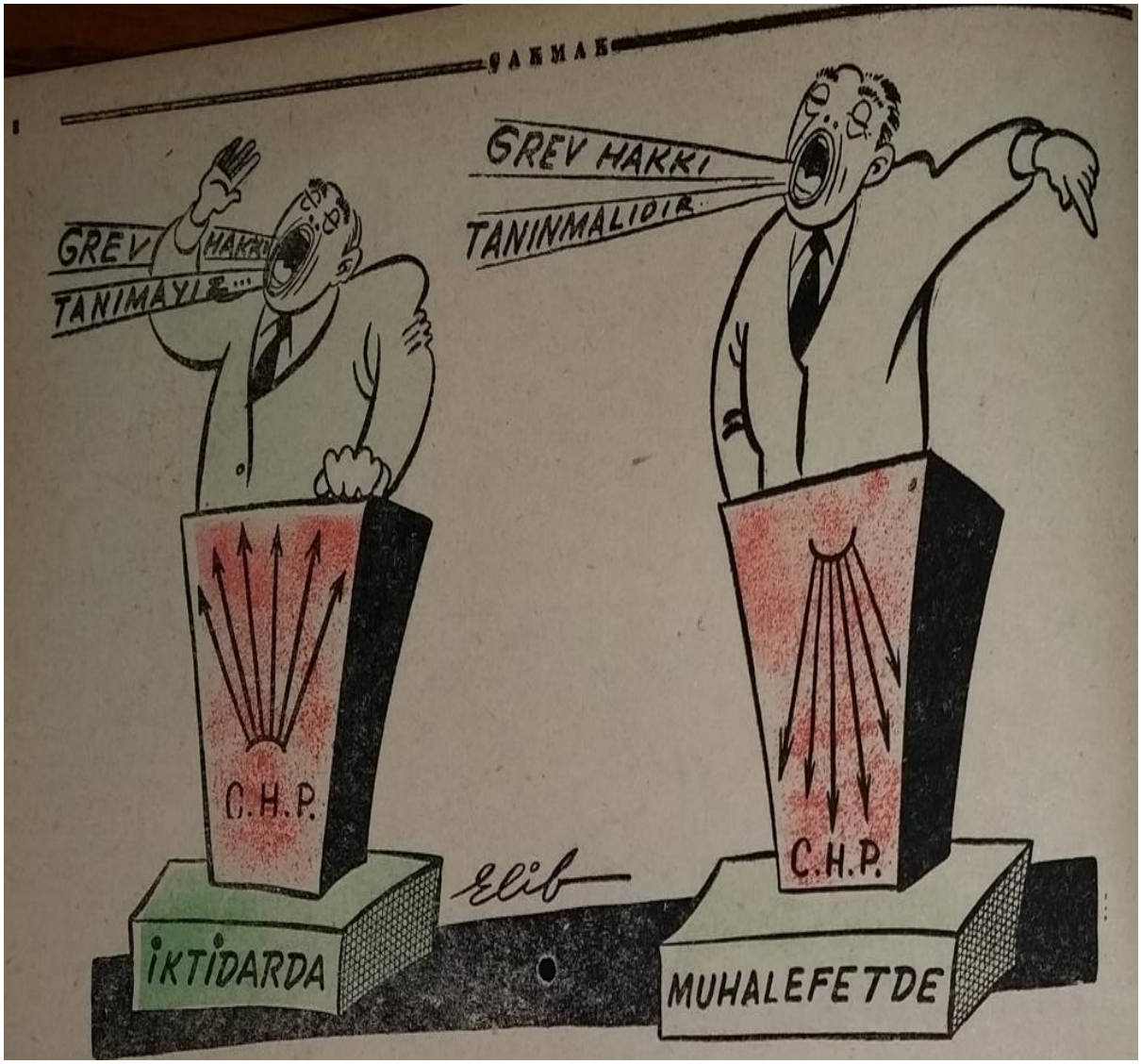
[355] *Çakmak,* S. 29, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 8.
[356] *Çakmak,* S. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 8.

EK 15. DP ve CHP Eleştirisine Ait Örnek Bir Karikatür[357]

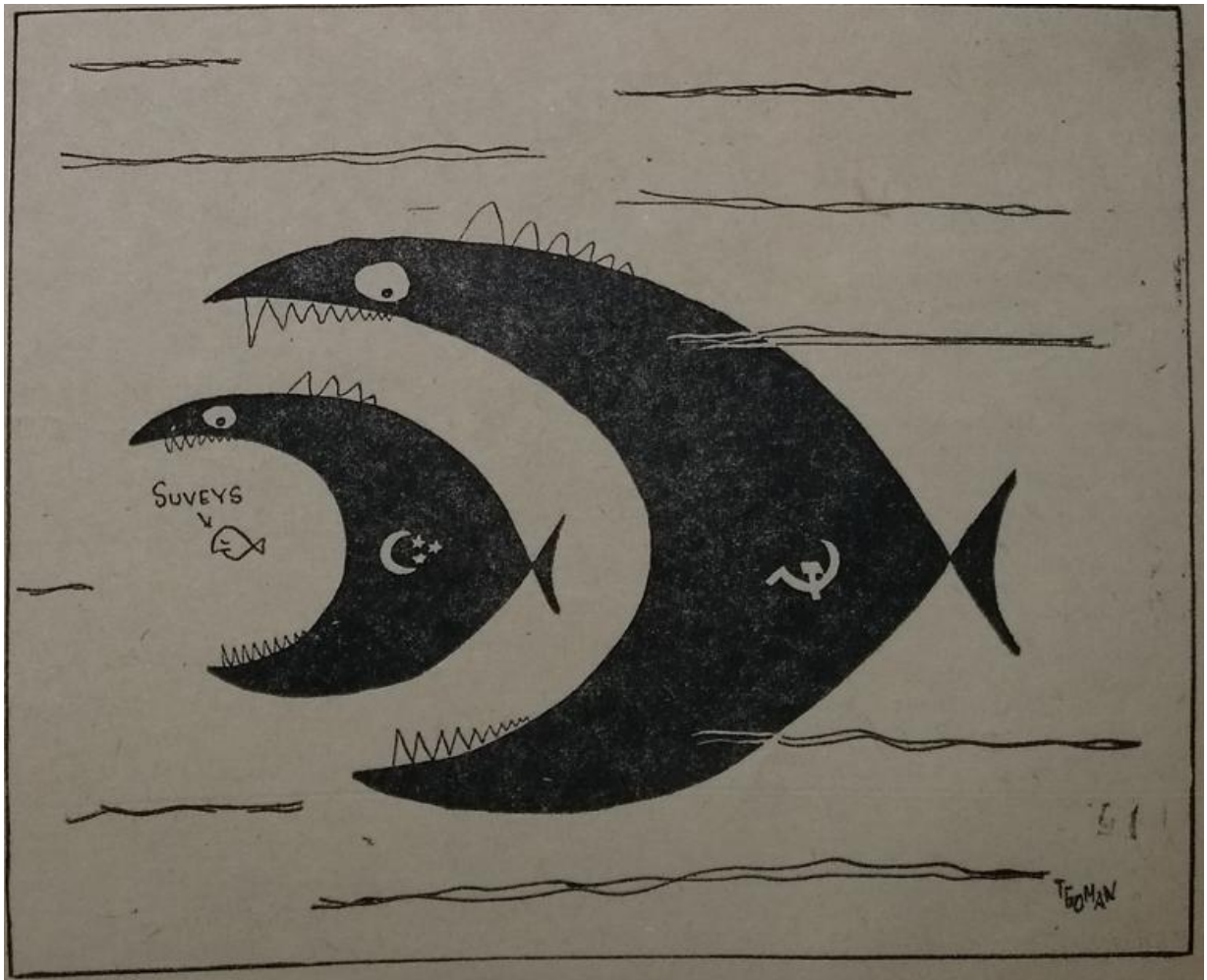
[357] *Çakmak,* S. 31, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 4.

EK 16. CHP Eleştirisine Ait Örnek Bir Karikatür[358]

[358] *Çakmak,* S 28, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 8.

EK 17. SSCB'nin Mısır'a Yardımını Eleştiren Bir Karikatür[359]

RUSYA MISIR'A YARDIM EDECEKMİŞ

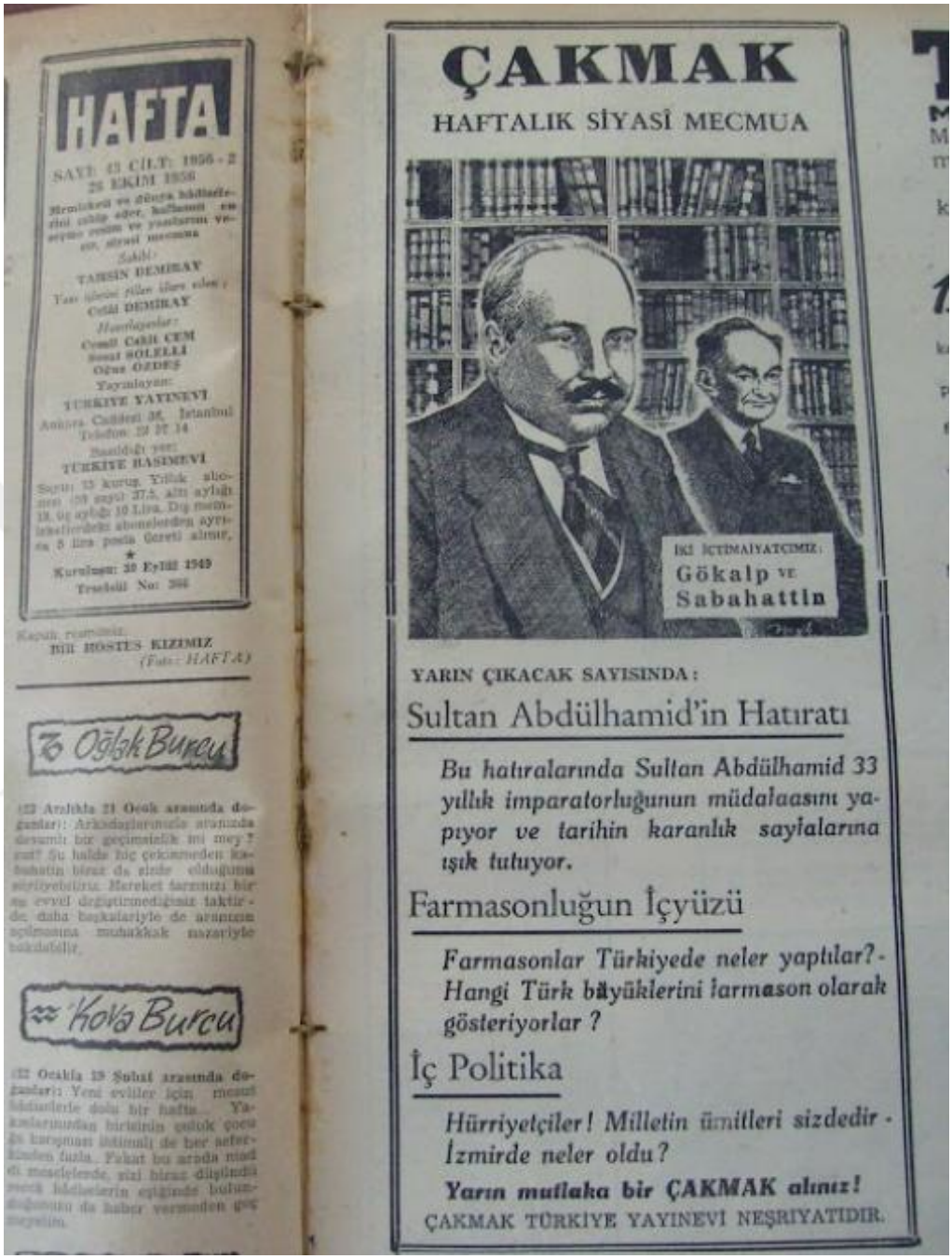
[359] *Çakmak,* S. 37, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 11.

EK 18. İngiltere ve ABD'nin Orta Doğu'ya Bakış Açısını Eleştiren Bir Karikatür[360]

[360] *Çakmak,* S. 3, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 16.

EK 19. Hafta Dergisinde *Çakmak* Dergisine Ait Bir Reklam[361]

[361] Yine Tahsin Demiray tarafından *Çakmak* dergisiyle eş zamanlı çıkarılıp Türkiye Yayınevi'nin yayımladığı dönemin dergilerinden *Hafta* dergisinde *Çakmak* dergisinin alınmasını teşvik eden reklam ilanı. Bkz.: *Hafta,* S. 43, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1956, s. 3.

EK 20. CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in Basına Beyanat Verdiği Sırada Arkasındaki Fevzi Çakmak Posteri[362]

362 https://www.turkulkusu.com/wp-content/uploads/Alparslan-T%C3%BCrke%C5%9F-ve-arkas%C4%B1nda-Fevzi-%C3%87akmak-Karizmatik-Foto.jpg [Erişim tarihi: 02.10.2024].